

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ԵՐԿՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՑԵ՛Ք

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

12 1981

Մեր հեղինակներին

«Լենինյան ուղիով» ամսագրի խմբագրությունը խնդրում է հոդվածներ ուղարկելիս ճշտորեն պահպանել հետևյալ կանոնները. տեսական բնույթի հոդվածները՝ 18 մեքենագրական էջից ոչ ավելի, պրակտիկ աշխատանքը և առաջավոր փորձը լուսաբանող հոդվածները՝ 8—10, նամակներն ու թղթակցությունները՝ 4—6, գրախոսականները և մամուլի տեսությունները՝ 6—8 էջ։

Անդրկովկասի ու Հայաստանի հեղափոխական շարժման թեմաներով գրված և Հայաստանում մարքսիզմ-լենինիզմի տարածմանը նվիրված հոդվածները պետք է ունենան ռուսերեն ամփոփում՝ 8 տողի չափով։

Հոդվածները պետք է մեքենագրված լինեն երկու ինտերվալով, երկու օրինակից, հեղինակի կողմից ստորագրված՝ նշելով հեղինակի լրիվ անունը, հայրանունը և ազգանունը, հասցեն, աշխատանքի վայրն ու հեռախոսի համարը։ Խմբագրությանը հանձնված հոդվածներից մեկը պետք է լինի մեքենագրվածի առաջին օրինակը։ Հոդվածում անհրաժեշտ է ցույց տալ մեջբերումների և թվական տվյալների աղբյուրները։

Մարքսիզմ-լենինիզմի կլասիկների, կուսակցության և սովետական պետության ղեկավարների, միջազգային բանվորական ու կոմունիստական շարժման ականավոր գործիչների աշխատություններից, պաշտոնական փաստաթղթերի ժողովածուներից վերցված քաղվածքները, վկայակոչումները պետք է լինեն երկերի հատորների կամ աշխատությունների հայերեն, իսկ եթե այդպիսիք չկան՝ ռուսերեն վերջին հրատարակությունից։

Տեսական և գիտական բնույթի հոդվածների վերջում պարտադիր է նշել օգտագործված աղբյուրների համառոտ ցանկը։

Սույն պահանջները խախտողների հոդվածները չեն տպագրվի։ Ներկայացված հոդվածն անհետևանք կմնա, եթե այն ամբողջովին կամ հատվածներով հրապարակված լինի մամուլի և ինֆորմացիայի որևէ օրգանում։

Խմբագրությանն ուղարկված հոդվածները չեն վերադարձվում։

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

12

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ, 1981
ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1922 Թ.
ИЗДАЕТСЯ С 1922 Г.
Выходит один раз в месяц на армянском языке

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՏԵՍԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

«ЛЕНИНЯН УГИОВ» («По ленинскому пути») — теоретический и политический журнал ЦК КП Армении

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

ԵՐԵՎԱՆ ◆ ՀԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

СОДЕРЖАНИЕ

ԻՆՖՈՐՄԱՑԻՈՆ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՊԼԵՆՈՒՄԻ ՄԱՍԻՆ

1981 թվականի նոյեմբերի 16-ին տեղի ունեցավ ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեի պլենումը: Պլենումը լսեց ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի նախագահի տեղակալ, ՍՍՀՄ պետպլանի նախագահ ընկ. Ն. Կ. Բայբակովի զեկուցումը «ՍՍՀՄ տնտեսական ու սոցիալական զարգացման 1981—1985 թվականների պետական պլանի մասին և ՍՍՀՄ տնտեսական ու սոցիալական զարգացման 1982 թվականի պետական պլանի մասին» և ՍՍՀՄ ֆինանսների մինիստր ընկ. Վ. Ֆ. Գարբուզովի զեկուցումը «ՍՍՀՄ 1982 թվականի պետական բյուջեի մասին»:

Պլենումում մեծ ճառով հանդես եկավ ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար ընկ. Լ. Ի. Բրեժնևը:

Զեկուցումների շուրջը ծավալված մտքերի փոխանակությանը մասնակցեցին ՍՄԿԿ Լենինգրադի մարզկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Գ. Վ. Ռոմանովը, Բելոռուսիայի կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Տ. Յա. Կիսելյովը, Ադրբեջանի կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Հ. Ա. Ալիևը, Ղազախստանի կոմկուսի Կենտկոմի երկրորդ քարտուղար ընկ. Օ. Ս. Միրոշխինը, Լիտվայի կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Պ. Պ. Գրիշկյավիչուսը, ՍՄԿԿ Ստավրոպոլի երկրկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Վ. Ս. Մուրախովսկին, Ուկրաինայի կոմկուսի Դնեպրոպետրովսկի մարզկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Ե. Վ. Կաչալովսկին, նավթի ու գազի արդյունաբերության ձեռնարկությունների շինարարության մինիստր ընկ. Բ. Ե. Շչերբինան, Իվանովոյի Վ. Ի. Լենինի անվան նուրբ բրդյա գործվածքեղենի կոմբինատի ջուլհակուհի ընկ. Վ. Ն. Գոլուբևան, անասնապահության և կերարտադրության մեքենաշինության մինիստր ընկ. Կ. Ն. Բելյակը, Ուզբեկական ՍՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահ ընկ. Ն. Դ. Խուդայբերդիևը:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումը քննարկված հարցերի վերաբերյալ ընդունեց համապատասխան որոշում:

Դրանով Կենտրոնական կոմիտեի պլենումը ավարտեց իր աշխատանքը:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումի որոշումը

ՍՍՀՄ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՈՒ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ 1981-1985 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԼԱՆԻ, ՍՍՀՄ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՈՒ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ 1982 ԹՎԱԿԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԼԱՆԻ ԵՎ ՍՍՀՄ 1982 ԹՎԱԿԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻ ՆԱԽԱԳԾԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Հիմնականում հավանություն տալ **ՍՍՀՄ** տնտեսական ու սոցիալական զարգացման 1981—1985 թվականների պետական պլանի, **ՍՍՀՄ** տնտեսական ու սոցիալական զարգացման 1982 թվականի պետական պլանի և **ՍՍՀՄ** 1982 թվականի պետական բյուջեի նախագծերին:

ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդին՝ հիշյալ նախագծերը ներկայացնել **ՍՍՀՄ** Գերագույն սովետի քննարկմանը:

Ամբողջովին ու լիովին հավանություն տալ ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյի գործունեությանը ներքին ու արտաքին քաղաքականության բնագավառում կուսակցության XXVI համագումարի մշակած ստրատեգիական կուրսի կենսագործման, կոմունիստական շինարարության խնդիրների իրականացման ուղղությամբ:

Միութենական հանրապետությունների կոմկուսների կենտկոմներին, կուսակցության երկրկոմներին, մարզկոմներին, օկրուգկոմներին, քաղկոմներին և շրջկոմներին, կուսակցական կազմակերպություններին, սովետական, արհմիութենական և կոմերիտական մարմիններին, մինիստրություններին և գերատեսչություններին՝ ղեկավարվելով պլենումում ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի ճառում շարադրված դրույթներով ու հետևություններով, ուշադրությունը կենտրոնացնել ընթացիկ տարվա առաջադրանքների հաջող ավարտման, 1982 թվականի պլանի և ամբողջությամբ վերցրած հնգամյակի կատարման ու գերակատարման վրա: Այդ նպատակով բոլոր ջանքերն ուղղել կուսակցության կարևորագույն ցուցումի իրականացմանը՝ ժողովրդական տնտեսության արդյունավետության բարձրացմանը, նրա ինտենսիվացմանը: Եղած հնարավորությունները առավելագույնս օգտագործել ժողովրդական տնտեսության բոլոր օղակներում գիտատեխնիկական պրոգրեսի արագացման, աշխատանքի արտադրողականության աճի, արտադրանքի թողարկման ավելացման և որակի բարձրացման համար:

Հատուկ ուշադրություն պետք է նվիրվի կապիտալ շինարարության զգալի բարելավմանը: Անհրաժեշտ միջոցառումներ իրականացնել ապահովելու

մետաղի, վառելիքի, էլեկտրաէներգիայի, հումքի և նյութերի, ֆինանսական և աշխատանքային ռեսուրսների ռացիոնալ ու խնայողական ծախսումը, ամեն ինչ անել, որպեսզի մեր էկոնոմիկան լինի խնայողական: Բարձրացնել գիտության դերը, հասնել գիտահետազոտական, նախագծային և կոնստրուկտորական կազմակերպությունների գործունեության ավելի արգասավոր արդյունքների: Համառատակամորեն աշխատանք տանել էկոնոմիկայի պլանավորման ու կառավարման հետագա բարելավման, տնտեսավարման ձևի ու մեթոդների կատարելագործման ուղղությամբ:

Հասնել արտաքին տնտեսական կապերի արդյունավետության աճի, առաջին հերթին սոցիալիստական երկրների հետ համագործակցության ընդլայնման:

ՍՄԿԿ Կենտկոմը շեշտում է, որ երկրի տնտեսական պոտենցիալի մեծացման, արդյունաբերական և գյուղատնտեսական արտադրության, վառելիքաէներգետիկ կոմպլեքսի դինամիկ զարգացման, պարենային պրոբլեմի լուծման, սովետական մարդկանց կյանքի նյութական ու կուլտուրական մակարդակի հետագա բարձրացման բնագավառում կուսակցության նախանշած խոշոր մասշտաբի խնդիրները յուրաքանչյուր ճյուղից, յուրաքանչյուր միութենական հանրապետությունից, երկրամասից, մարզից, քաղաքից և շրջանից, բոլոր աշխատավորական կոլեկտիվներից պահանջում են բազմապատկել ջանքերը ռեզերվներն ու հնարավորությունները ավելի լրիվ օգտագործելու նպատակով: Այդ կապակցությամբ պետք է առաջնահերթ նշանակություն տրվի արտադրության յուրաքանչյուր տեղամասում, կառավարման բոլոր ոլորտներում կազմակերպվածության, գործարարության բարձրացմանը, պետական և աշխատանքային կարգապահության ամրապնդմանը:

ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեն հաստատ վստահություն է հայտնում, որ կոմունիստները, բոլոր աշխատավորները է՛լ ավելի լայնորեն կծավալեն սոցիալիստական մրցությունը, տասնմեկերորդ հնգամյակը կնշանավորեն հարվածային աշխատանքով, **ՍՄԿԿ XXVI** համագումարի որոշումների կատարման պայքարում ձեռք բերած նոր հաջողություններով:

ԸՆԿԵՐ Լ. Ի. ԲՐԵԺՆԵՎԻ ՃԱՌԸ

ՍՄԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՊԼԵՆՈՒՄՈՒՄ 1981 ԹՎԱԿԱՆԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 16-ԻՆ

Հարգելի ընկերնե՛ր։

ՍՄԿԿ XXVI համագումարից հետո անցած ժամանակաշրջանում քաղաքական, կազմակերպական և տնտեսական մեծ աշխատանք է կատարվել։ Աճել է մասսաների աշխատանքային և քաղաքական ակտիվությունը։ Սովետական ժողովուրդը նոր հնգամյակը թևակոխել է լավատեսության, իր ուժերի նկատմամբ վստահության զգացումով։ Նա խորապես համոզված է, որ համագումարի առաջադրած կոմունիստական շինարարության մեծ ու բարդ խնդիրները հաջողությամբ կլուծվեն։

Կենտրոնական կոմիտեի ներկա պլենումը կարելի է դիտել որպես համագումարի աշխատանքի ուղղակի, անմիջական շարունակություն։ Համագումարում մենք հավանություն տվեցինք ութսունական թվականների տնտեսական քաղաքականությանը, հաստատեցինք երկրի տնտեսական ու սոցիալական զարգացման հիմնական ուղղությունները։ Այժմ, ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումում, մենք անում ենք հաջորդ քայլը։ Մենք պետք է քննարկենք հնգամյա պլանի նախագիծը, որի մեջ, 80-ական թվականների առաջին կեսի համեմատ, կոնկրետացվում են կուսակցության XXVI համագումարի տված ցուցումները։

Քննարկելով ՍՍՀՄ պետպլանի և Մինիստրների խորհրդի ներկայացրած նյութերը, ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոն այն հետևությանը հանգեց, որ 1981—1985 թվականների պլանային առաջադրանքները հիմնականում համապատասխանում են համագումարի պահանջներին։ Դա, ընկերնե՛ր, ամենակարևորն է պլանի գնահատման համար։

Նախագծում հստակորեն նախատեսված են այն ուղիները, որոնք հնարավորություն են ընձեռում լուծելու հնգամյակի գլխավոր խնդիրը։ Հաստատվում է երկրի տնտեսական պոտենցիալը մեծացնելու, ժողովրդական տնտեսության արդյունավետությունը բարձրացնելու կուսակցության կուրսը։ Նախագիծը կողմնորոշում է դեպի սոցիալական ծրագրի բնագավառում համագումարի որոշումների կատարումը։ Դինամիկ կերպով կզարգանան արդյունաբերությունը և գյուղատնտեսությունը։ Միջոցներ են ձեռնարկվում կապիտալ ներդրումները կենտրոնացնելու ուղղությամբ։ Նոր խոշոր քայլ է արվում Սիբիրի և Հեռավոր Արևելքի յուրացման ասպարեզում։ Հետագա զարգացում կստանա յուրաքանչյուր միութենական հանրապետության էկոնոմիկան։ Հուսալիորեն ապահովվում են պաշտպանության կարիքները։

Ելնելով դրանից, ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոն ամբողջությամբ վերցրած հավանություն տվեց տասնմեկերորդ հնգամյա պլանի, ինչպես նաև 1982 թվականի պլանի և բյուջեի նախագծերին, և այդ փաստաթղթերը ներկայացնում է կուսակցության Կենտրոնական կոմիտեի պլենումի քննարկմանը։

Ընկեր Ն. Կ. Բայբակովի զեկուցումից երևում է, թե ինչպիսի ոչ դյուրին պայմաններում է ձևավորվել հնգամյակը։ Դա առնչված է պատճառների երկու խմբի հետ։

Էկոնոմիկայի գործերի վիճակի վրա անդրադառնում է այն գործոնների ազդեցությունը, որոնք ամբողջովին կամ մասնակիորեն գտնվում են մեր վե-

րահսկողությունից դուրս։ Գյուղատնտեսությանը, ուրեմն և ամբողջ էկոնոմիկային, արդեն երեք տարի շարունակ մեծ վնաս է հասցնում երաշտը։ Պլանները մշակելիս, բնականաբար, հարկ է եղել հաշվի առնել նաև միջազգային իրադրության բարդացումը։

Իրեն զգալ է տալիս նաև մի այլ բան։ Մենք ճիշտ ենք ասում այն նոր պահանջների մասին , որոնք ներկայացնում է ժողովրդական տնտեսության զարգացման արդի փուլը։ Բայց, դժբախտաբար, տնտեսական գործունեության և տնտեսական մտածողության ոճը, պլանավորման մեթոդները, կառավարման սիստեմը բավականաչափ եռանդուն կերպով չեն վերակառուցվում։

Այս ամենը չէր կարող իր կնիքը չդնել հնգամյա պլանի նախագծի վրա։ Պլանը դժվարին, լարված պլան է։ Բայց ի՞նչ է հետևում դրանից։ Դրանից հետևում է, որ հարկավոր է կրկնապատկել, եռապատկել ջանքերը այն կատարելու համար։ Դրանից հետևում է, որ հարկավոր է արագացնել տնտեսավարման ոճի ու մեթոդների վերակառուցումը։

Այնուհետև Լ. Ի. Բրեժնևը կանգ առավ տնտեսական շինարարության առավել հրատապ հարցերի և դրանց լուծման ուղիների վրա։

Կսկսեմ, ասաց նա, պարենից։ Պարենային պրոբլեմը թե՛ տնտեսական, թե՛ քաղաքական իմաստով ամբողջ հնգամյակի կենտրոնական պրոբլեմն է։

Այդ պրոբլեմի լուծման հիմքը գյուղատնտեսական արտադրության արագ տեմպերն են։ Պլանի նախագծում այդպիսի տեմպեր են նախատեսված։ Հացահատիկի տարեկան միջին բերքը հնգամյակում պետք է ավելանա գրեթե 35 միլիոն տոննայով, իսկ մսի արտադրությունը՝ ավելի քան 2 միլիոն տոննայով։ Նախատեսված է կարտոֆիլի, բանջարեղենի և մրգերի արտադրության էական ավելացում։

Հնգամյակն սկսվեց անբերրի տարով։ Բայց դա չի կարող, չպետք է խախտի պարենի արտադրության արագ և կայուն աճի մեր կողմնորոշումները։

Ի դեպ, բազմամյա փորձը ցույց է տալիս, որ մեզանում գյուղատնտեսության համար անբարենպաստ եղանակ է լինում համարյա երկու տարին մեկ։ Հետևաբար, դա պետք է դիտել ոչ թե որպես բացառություն, այլ որպես մեր կլիմայի համար բավական սովորական, բնական երևույթ։ Այստեղից էլ՝ մի շարք գործնական հետևություններ։

Քանի դեռ մենք չենք սովորել կառավարել եղանակը, հարկավոր է գյուղատնտեսության մեջ աշխատանքը ավելի հմտորեն հարմարեցնել կլիմայական վատ պայմաններին։ Դա ենթադրում է առավել խիստ մասնագիտացում ըստ ռեգիոնների։ Դա ենթադրում է ներդնել այնպիսի կուլտուրաներ, այնպիսի ագրոտեխնիկական եղանակներ, որոնք լավ բերք են ապահովում թե՛ խոնավության պակասի, թե՛ դրա ավելցուկի դեպքում։ Դա, վերջապես, ենթադրում է համապատասխան տեխնիկայի թողարկում և դրա ավելի լավ օգտագործում։ Այս ամենը, մելիորացիայի զարգացման, պարարտանյութերի հարաճուն քանակության առավել արդյունավետ օգտագործման հետ մեկտեղ, կօգնի թուլացնելու գյուղատնտեսության կախումը եղանակից։

Մշակելով գյուղատնտեսության առաջադրանքները, նորմատիվներն ու ցուցանիշները՝ կարևոր է ուշադիր հաշվի առնել տվյալ ռեգիոնի համար առավել հավանական, առավել ռեալ պայմանները։ Նրանց աշխատանքի մասին, ովքեր զբաղված են գյուղատնտեսության մեջ, չի կարելի դատել մի տարվա արդյունքների հիման վրա։

Մարդկանց, նրանց աշխատանքը հարկավոր է գնահատել՝ հաշվի առնելով այն, թե ինչի են ձգտում հասնել նրանք ինչպես լավ, այնպես էլ վատ եղանակի պայմաններում, որքանով հաստատուն, կայուն են նրանց աշխատանքի արդյունքները։

Լավ, կայուն աշխատանքի օրինակ են ցույց տալիս Ղազախստանի հողագործները։ Տասներորդ հնգամյակում հանրապետությունը գերակատարեց հացահատիկի արտադրության ու գնումների պլանը և փաստորեն հասավ պետությանը տարեկան մեկ միլիարդ փութ հացահատիկ վաճառելու բնագծին։ Այս տարի Ղազախստանի աշխատավորները, աշխատելով եղանակային բարդ պայ-

մաններում, վաճառեցին ավելի քան 960 միլիոն փութ հացահատիկ։ Դա մեծ հաղթանակ է,՛ ընկերնե՛ր։ (Ծափահարություններ)։

Հաղթահարելով երաշտային տարվա դժվարությունները, Ուկրաինայի աշխատավորները կատարեցին հացահատիկի վաճառքի սահմանված առաջադրանքը և պետության շտեմարանները լցրին 827 միլիոն փութ։ Ինչպես միշտ, լավ աշխատեցին Ուզբեկստանի բամբակագործները, Վրաստանի թեյագործները, այդ հանրապետությունների գյուղատնտեսության բոլոր աշխատողները։

Զգալի հաջողությունների հասան Բելոռուսիայի, Լիտվայի, ինչպես նաև Ստավրոպոլի երկրամասի, Կուբանի, Ռոստովի, Տյումենի և Ռուսաստանի Ֆեդերացիայի մի շարք այլ մարզերի աշխատավորները։ Նրանց մոտ նույնպես եղանակը լավ չէր, ուստի և ավելի մեծ հարգանքի են արժանի այդ հանրապետությունների և մարզերի նվաճումները։ (Ծափահարություններ)։

Ահա արդեն երկու հնգամյակ շարունակ գյուղատնտեսական բոլոր կուլտուրաների արտադրության հաստատուն աճի են հասնում Ադրբեջանի աշխատավորները։ Իսկ այս տարի, չնայած եղանակի հետ կապված դժվարություններին, հավաքվեց հացահատիկի, բամբակի, խաղողի, բանջարեղենի ռեկորդային բերք։ (Ծափահարություններ)։

Կարծում եմ, որ ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումը իրավունք ունի շնորհավորելու կոմունիստներին, այն բոլոր աշխատավորներին, որոնք մեծ հաջողությունների են հասել ընթացիկ հնգամյակի առաջին տարում։ Ուզում եմ նրանց նոր հաղթանակներ մաղթել։ (Երկարատև ծափահարություններ)։

Ժողովրդին անխափան կերպով բարձրորակ սննդամթերքներ մատակարարելը, նշեց Լ. Ի. Բրեժնևը, պահանջում է ինչպես գյուղատնտեսության, այնպես էլ ուրիշ շատ ճյուղերի լավ աշխատանք։ Հենց դրա համար էլ կուսակցության XXVI համագումարը անհրաժեշտ համարեց նախապատրաստել և հնգամյա պլանի մեջ մտցնել կոմպլեքսային պարենային ծրագիրը։

Այսպիսի ծրագրի կազմումը վերին աստիճանի ստեղծագործական է և, ինչ թաքցնենք, բարդ գործ է։ Այն պետք է միավորի ջանքերը բուն գյուղատնտեսության մեջ, նրան սպասարկող՝ արդյունաբերության ճյուղերում, գյուղատնտեսական մթերքների մթերման, պահպանման, վերամշակման, փոխադրման և առևտրի սիստեմներում։ Եվ, որ հատկապես կարևոր է, այն պետք է բոլոր հիշյալ ճյուղերի աշխատանքը ենթարկի ընդհանուր վերջնական նպատակին՝ ապահովել երկրի պարենի պահանջմունքները։

Ծրագիրը կազմելիս պետք է խնամքով մշակել ագրոարդյունաբերական կոմպլեքսի կառուցվածքը և վերացնել դրանում եղած անհամապատասխանությունները։ Ներկայացված պլանում մի փոքր ավելի շատ ռեսուրսներ են հատկացվում այն ճյուղերի զարգացմանը, որոնք գյուղատնտեսությանը մատակարարում են արտադրության միջոցներ, ինչպես նաև իրականացնում գյուղատնտեսական մթերքների առավել խոր վերամշակում և ապահովում դրանց պահպանումը։ Հարկավոր է այսուհետ ևս ընթանալ այդ ուղիով՝ ավելի եռանդուն կերպով մեծացնել էլևատորների և սառցարանների տարողությունները, վերացնել տրանսպորտի (հատկապես մասնագիտացված), տարայի, արտադրանքի նախնական վերամշակման հետ կապված նեղ տեղերը։ Լուրջ բարելավման կարիք ունի գնումների սիստեմը։ Ներկայումս գրեթե ամբողջ գնված հացահատիկը փոխադրվում է էլևատորները (հաճախ հեռավոր), թեև այդ հացահատիկի ոչ փոքր մասը շուտով եւո է վերադառնալու։ Ըստ երևույթին, հարկավոր է աստիճանաբար անցնել խոշոր էլևատորների հետ մեկտեղ նաև ոչ մեծ պահեստների, ինչպես նաև համակցված կերի արտադրամասերի կառուցման, որոնք ավելի մոտ կլինեն կոլտնտեսություններին ու սովխոզներին։ Հազիվ թե արդարացված է նաև կաթի վերամշակման, անասունների մորթման և մսի վերամշակման միայն խոշոր ձեռնարկությունների շինարարությունը։ Հաճախ հարկ է լինում անասունները և կաթը այդտեղ հասցնել՝ անցնելով հարյուրավոր կիլոմետրեր։ Դա պատճառ է դառնում նաև կորուստների և անարտադրողական ծախսումների։ Դրանք պետք է և կարելի է խիստ նվազեցնել։

Կամ մի այլ հարց։ Ինչպես հայտնի է, շատ քաղաքներում կարտոֆիլն ու բանջարեղենը պահպանելիս մեծ կորուստներ են լինում։ Դրությունը շտկելու

նպատակով պլանի նախագծում նախատեսված է 1,6 անգամ ավելացնել կա-
պիտալ ներդրումները պահեստների ստեղծման համար և 1,4 անգամ՝ ամուր
ծածկույթով ներտնտեսային ճանապարհների կառուցման համար։ Ընդ որում
բանջարեղենի պահեստները պետք է կառուցել ինչպես քաղաքներում, այնպես
էլ կոլտնտեսություններում և սովխոզներում։ Դա հնարավորություն կընձեռի
արտադրանքն ըստ անհրաժեշտության ուղղակի փոխադրելու խանութներն ու
ճաշարանները և կհանգեցնի կորուստների զգալի նվազեցման։
Անդրադառնալով գյուղատնտեսական մեքենաշինության ասպարեզում
տիրող դրությանը, Լ. Ի. Բրեժնևը խնդիր դրեց բարձրացնել մեքենաների
տեխնիկական մակարդակը, դրանց հուսալիությունն ու երկարակեցությունը։
Չի կարելի պրոբլեմը լուծել միայն նոր գործարանների կառուցման միջոցով,
ասաց նա։ Հարկավոր է, հետևաբար, բարելավել գործող ձեռնարկությունների
աշխատանքը։ Դրա համար հնարավորություններ կան։ Հենց դրան է նպատա-
կամղում հնգամյա պլանը։ Հարկավոր է, որ մինիստրներ Ա. Ա. Եժևսկին,
Կ. Ն. Բելյակը, Լ. Ի. Խիտրունը, ՍՍՀՄ պետպլանի հետ համատեղ, ընդհուպ
զբաղվեն դրանով և այդտեղ կարգ ու կանոն հաստատեն։
Պարենային ծրագիրը մշակելիս կարևոր տեղ պետք է հատկացնել նաև
այնպիսի խոշոր պրոբլեմների, որպիսիք են տնտեսական մեխանիզմի և կա-
ռավարման սիստեմի կատարելագործումը— գյուղատնտեսության և ամբող-
ջությամբ վերցրած ագրոարդյունաբերական կոմպլեքսի կառավարման սիս-
տեմի կատարելագործումը։ Եվ, անշուշտ, տեղերում կառավարման սխեմի
կատարելագործումը։ Ինչով զբաղեցնել հեկտարը, երբ սկսել այս կամ այն աշ-
խատանքը՝ այս գործում վճռական խոսքը պետք է պատկանի իրենց՝ կոլտն-
տեսություններին և սովխոզներին։ Հարկավոր է ըստ ամենայնի ամրապնդել
նաև կառավարման շրջանային օղակը։ Հարկավոր է այնպիսի պայմաններ
ստեղծել, որոնք ավելի ակտիվորեն խթանեն գյուղատնտեսական արտադրու-
թյան աճն ու ինտենսիվության բարձրացումը, խրախուսեն կոլտնտեսություն-
ների և սովխոզների, ագրոարդյունաբերական կոմպլեքսի բոլոր օղակների նա-
խաձեռնությունը, նրանց ստիպեն աշխատել ոչ թե միջանկյալ ցուցանիշների,
այլ վերջնական բարձր արդյունքի համար։
Նկատի ունենալով հարցի նշանակությունը, ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոն
առաջարկում է պարենային ծրագիրը քննության առնել ՍՄԿԿ Կենտկոմի հեր-
թական պլենումներից մեկում։ Վստահություն հայտնվեց, որ կուսակցության
Կենտրոնական կոմիտեն կպաշտպանի այս առաջարկությունը։ Չէ՞ որ չկա
ավելի կարևոր, ավելի ազնիվ գործ, քան ժողովրդի ամենակենսական կարիք-
ների բավարարումը։ (Ծափահարություններ)։
ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեն և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհուրդը, ասաց
այնուհետև Լ. Ի. Բրեժնևը, շտապ միջոցներ ձեռնարկեցին, որպեսզի որքան
կարելի է արագ վերացնեն մատակարարման ընդհատումները։ Անհրաժեշտ է,
շեշտեց նա, ավելի լրիվ օգտագործել տեղական պարենային ռեսուրսները, ինչ-
պես նաև օժանդակ տնտեսությունների հնարավորությունները։ Հարկավոր է
այս գործում ըստ ամենայնի պաշտպանել շրջանային և քաղաքային կուսակ-
ցական ու սովետական մարմինների, արդյունաբերական ձեռնարկությունների
և միավորումների, կոլտնտեսությունների և սովխոզների նախաձեռնությունը,
ձեռներեցությունը։
Ընդհանուր առմամբ, գյուղատնտեսության մեջ, նրան սպասարկող ճյու-
ղերում առջևում շատ գործեր կան։ Բարդ գործեր։ Բայց կարող եմ վստահու-
թյամբ ասել, որ դրանք մեր կուսակցության, մեր ժողովրդի ուժերից վեր չեն։
(Երկարատև ծափահարություններ)։ Լ. Ի. Բրեժնևի ճառում մեծ տեղ հատկաց-
վեց այն խնդիրներին, որոնք ծառացած են արդյունաբերության, տրանսպորտի
և կապի առջև։
Ամբողջ ժողովրդական տնտեսությունը շոշափող այդ խնդիրներից մեկը
վառելիքաէներգետիկ կոմպլեքսի հաջող զարգացումն է։ Պլանում նախատես-
ված է էներգիայի և վառելիքի, հատկապես գազի արտադրության նկատելի
աճ։ Բայց արագ են աճում նաև երկրի պահանջմունքները։ Ուստի պլանը
նպատակամղում է դեպի վառելիքի և էներգիայի խնայողության առկա բոլոր

լծակների և խթանների օգտագործում։ Դրա հետ մեկտեղ վառելիքի և էներգիայի արտադրության առաջադրանքները պետք է գերազանցվեն։ Դա կենտրոնական տնտեսական մարմինների գլխավոր հոգսերից մեկն է։

Ընկ. ընկ. Ն. Ա. Մալցևի, Բ. Ֆ. Բրատչենկոյի, Պ. Ս. Նեպորոժնու, Բ. Ե. Շչերբինայի, Վ. Ա. Դինկովի կողմից գլխավորվող մինիստրությունների վրա է ամենից առաջ ընկնում պատասխանատվությունը այն բանի համար, որ երկրին անխափան կերպով մատակարարվեն նավթ, ածուխ, գազ, էլեկտրաէներգիա, որ ապահովվի անհրաժեշտ չափերով վառելիքի արտահանությունը եղբայրական երկրներ և համաշխարհային շուկա։

Երկիրը շատ բանով է պարտական գազագործների, նավթագործների, շինարարների հերոսական աշխատանքին, որոնք մուտք են բացել դեպի Արևմտյան Սիբիրի հարստությունները։ Տասնմեկերորդ հնգամյակում մեր առջև է՛լ ավելի խոշոր խնդիրներ են ծառանում։ Պետք է յուրացվեն նոր հանքավայրեր, կառուցվեն և գործարկվեն Արևմտյան Սիբիր—Կենտրոն հինգ խոշորագույն մագիստրալային գազամուղներ, ինչպես նաև Ուրենգոյ—Ուժգորոդ արտահանման գազամուղը։ Դրանք, անտարակույս, հնգամյակի կենտրոնական կառույցներն են և դրանք անպայման պետք է ժամանակին ավարտվեն։ Թույլ տվեք հայտնել մեր ընդհանուր վստահությունը, որ շինարարները պատվով կկատարեն այդ խնդիրը։ (Ծափահարություններ)։

Խոսելով հեռանկարի մասին, Լ. Ի. Բրեժնևը հաղորդեց, որ Արևմտյան Սիբիրում գազի, նավթի և կոնդենսատի պաշարների վերջերս կատարված ճշգըրտումը մեկ անգամ ևս ցույց տվեց, որ բնությունը մեզ չի զրկել։ Այն ռեսուրսները, որ ունի երկիրը, հնարավորություն են ընձեռում վստահությամբ նայելու ապագային։ Հարկավոր է միայն տնտեսաբար, խելացիորեն տնօրինել դրանք։ Չի կարելի թուլացնել վառելիքաէներգետիկ կոմպլեքսի զարգացման ջանքերը, ներառյալ էներգիայի նոր աղբյուրների մշակումը։ Միևնույն ժամանակ հարկավոր է ավելի արագ արմատավորել էներգախնայողական տեխնիկան և տեխնոլոգիան։

Ժողովրդական տնտեսության զարգացման առանցքային խնդիրներն են սրանք։ Դրանք մշտապես պետք է գտնվեն հանրապետական, մարզային, քաղաքային կուսակցական կազմակերպությունների, բոլոր տնտեսական մարմինների, գիտական հիմնարկների ուշադրության կենտրոնում։ ՍՄԿԿ Կենտկոմը համոզված է, որ դա այդպես էլ կլինի։ (Ծափահարություններ)։

Հնգամյակի մյուս վճռական տեղամասը կապիտալ շինարարությունն է։ Հնգամյակի և 1982 թվականի պլանի նախագծերի առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք նախատեսում են հիմնական ֆոնդերի գործարկման զգալի ավելացում՝ կապիտալ ներդրումների ավելի պակաս աճի պայմաններում։ ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոն պաշտպանեց կառավարության առաջարկությունը կապիտալ ներդրումների և շինմոնտաժային աշխատանքների՝ սկզբնապես հնգամյակի համար նախատեսված ծավալը 30 միլիարդ ռուբլով կրճատելու մասին։ Ո՞րն է դրա պատճառը։

Հաշվի են առնվել եղած նյութական և աշխատանքային ռեսուրսները, շինարարական կազմակերպությունների կարողությունները, ինչպես նաև անավարտ շինարարության զգալի չափերը։ Ըստ էության այժմ առկա է կապիտալ շինարարության ռեալ, ավելի հավասարակշռված պլան։ Դա անհրաժեշտ պայմաններ է ստեղծում նորմալ աշխատանքի համար։

Երկրում քիչ չեն լավ կոլեկտիվները։ Օրինակ՝ Լենինգրադի «Գլավզապստրոյը», որը հնգամյակից հնգամյակ ժամանակին կամ ժամկետից շուտ գործարկում է պլանավորված օբյեկտները, Նովոլիպեցկի մետալուրգիական գործարանի շինարարներն ու մոնտաժողները, Ուկրաինայի գունավոր մետալուրգիայի, Բելոռուսիայի թեթև արդյունաբերության ձեռնարկությունների շինարարները։ Այդ կոլեկտիվներից կարելի է և պետք է սովորել։

Բայց այդպես են աշխատում բնավ ո՛չ բոլորը։ Լ. Ի. Բրեժնևը քննադատեց գործարկվելիք օբյեկտները հանձնելու գործում ետ մնացող մի շարք մինիստրությունների և մինիստրներ Պ. Ս. Նեպորոժնուն, Ն. Վ. Գոլդինին, Գ. Ա. Կարավաևին, Ա. Մ. Տոկարևին կոչ արեց արագորեն շտկել դրությունը։ Հենց գործարկվելիք կառույցներում պետք է ապահովել աշխատանքային, նյութական և ֆինանսական ռեսուրսների առավելագույն համակենտրոնացումը, նրանց տալ այն ամենը, ինչ պահանջվում է շուտափույթ գործարկման համար։ Դրա համար հարկ կլինի բարձրացնել շինարարական կազմակերպությունների շարժունակությունը, ժամանակին կատարել տեխնիկայի և կադրերի վերատեղաբաշխում։

Պակաս կարևոր խնդիր չէ արտադրական կարողությունների ժամանակին յուրացումը։ Այս կապակցությամբ Լ. Ի. Բրեժնևը ընկերներ Լ. Ա. Կոստանդովի, Վ. Յա. Իսաևի, Ն. Ա. Մալցևի, Վ. Վ. Լիստովի, Ա. Գ. Պետրիշչևի ուշադրությունը հրավիրեց այն բանի վրա, որ անհրաժեշտ է մշտապես տեսադաշտում պահել այն օբյեկտները, որոնք կառուցվում են փոխհատուցման գործարքների հիման վրա։

Ծավալելով խոսակցությունը կապիտալ շինարարության մասին, Լ. Ի. Բրեժնևը հիշատակեց ևս երկու մոմենտ։ Առաջին։ Անհրաժեշտ է ապահովել ժամանակավորապես դադարեցված օբյեկտների անվթարությունը։ Եվ երկրորդ։ Նույնքան անհրաժեշտ է ռեզերվներ ստեղծել տասներկուերորդ հնգամյակում նորմալ աշխատանքի համար, հատկապես հումքային ճյուղերում։

Այնուհետև Լ. Ի. Բրեժնևը վերլուծեց, թե նոր հնգամյա պլանի նախագծում ինչպես է իրականացվում ժողովրդական տնտեսության արդյունավետության բարձրացման, նրա ինտենսիվացման՝ կուսակցության կարևորագույն ցուցումը։

Կապիտալ ներդրումների ընդհանուր ծավալի 10 տոկոս ավելացման հետ մեկտեղ պլանի նախագծով նախատեսվում է ազգային եկամտի 18 տոկոս աճ։ Դրան հասնել, անկասկած, դյուրին չի լինի։ Բայց երկու թվերի համադրությունն իսկ վկայում է, որ պլանի հիմքում դրված է բոլոր ռեսուրսներն ավելի լավ օգտագործելու կուրսը։ Միջոցներ են նախատեսված աշխատանքի արտադրողականության աճի, արտադրանքի որակի բարձրացման նպատակով։ ՍՄԿԿ Կենտկոմի և Մինիստրների խորհրդի՝ այս տարվա հունիսին ընդունված որոշումը տեխնիկական պրոգրեսը և կապիտալ ներդրումների քաղաքականությունը, տնտեսավարների ձեռներեցությունն ու աշխատավորական կոլեկտիվների նախաձեռնությունը նպատակամղում է նյութական ռեսուրսների խնայողության։ Դրա հետ մեկտեղ, թեև նախագծում սահմանված են արդյունավետության հետ առնչվող ցուցանիշների բարձր առաջադրանքներ, այն դեռևս չի հաղթահարում ժողովրդական տնտեսության մի շարք ճյուղերում ֆոնդահատույցի նվազման միտումը։

Դանդաղ է փոխվում արտադրանքի նյութատարությունը և նվազում դրա ինքնարժեքը։ Մի խոսքով, էկոնոմիկան իսկապես արդյունավետ դարձնելու համար հարկավոր է դեռ շատ և համառորեն աշխատել։ Բոլոր արտադրական կոլեկտիվները, տնտեսական ղեկավարները, բոլոր կուսակցական կոմիտեները վարից վեր պետք է առավել մեծ հաստատակամությամբ պայքարեն կուսակցության տնտեսական քաղաքականության կենսագործման համար։

Պլանի նախագծին համապատասխան, մոտավորապես մեկուկես անգամ աճում են տեխնիկայի նորացման տեմպերը։ Դա մեծ ու պատասխանատու խնդիրներ է դնում գիտահետազոտական և նախագծային ինստիտուտների առջև։

Ցավոք, դրանցից բնավ ոչ բոլորն են այնպես աշխատում, ինչպես պահանջում է գիտատեխնիկական պրոգրեսի այժմյան փուլը։ Այդ մակարդակին միշտ չէ, որ համապատասխանում են առաջարկվող տեխնիկական ու տեխնոլոգիական լուծումները։ Շարունակվում է ուժերի անհարկի փոշիացումը։

Գիտության մեջ, բնականաբար, պետք է գործի մրցակցության սկզբունքը։ Բայց, արդյոք, արդարացվա՞ծ է, ասենք, միութենական ենթակայության ավելի քան 200 կազմակերպությունների գոյությունը, որոնք զբաղվում են նույնատիպ սիստեմների նախագծմամբ։

Գիտության ու տեխնիկայի պետական կոմիտեն, գիտությունների ակադեմիաները, մինիստրություններն ու գերատեսչությունները պետք է ավելի եռանդուն կերպով կատարեն կուսակցության XXVI համագումարի որոշումները

կուտակված գիտատեխնիկական պոտենցիալի արդյունավետ օգտագործման մասին, արագացնեն նոր տեխնիկայի արմատավորումը:

Այժմյան դեմոգրաֆիական իրավիճակը, շեշտեց Լ. Ի. Բրեժնևը, պահանջում է ավելի լավ օգտագործել աշխատանքային ռեսուրսները: Պլանում նախատեսվում են որոշ ոչ արտադրական ճյուղերում աշխատողների թվական կազմի աճի սահմանափակման, արտադրության մեջ կենսաթոշակառուների, տնային տնտեսուհիների, գյուղի բնակիչների ակտիվ ներգրավման միջոցներ: Սակայն դա ակներևորեն անբավարար է: Չարիքի արմատը ձեռքի աշխատանքի դանդաղ կրճատումն է:

Ամբողջությամբ վերցրած արդյունաբերության մեջ ձեռքի աշխատանքով զբաղված է բանվորների մոտավորապես 40 տոկոսը, իսկ շինարարության մեջ, սպասարկման ոլորտում՝ դրանից էլ շատ: Պետպլանը և ՍՍՀՄ գիտության ու տեխնիկայի պետական կոմիտեն պետք է արագացնեն ձեռքի, հատկապես ծանր աշխատանքի կրճատման նպատակային կոմպլեքսային ծրագրի մշակումը: Սոցիալիզմը, որպես հասարակարգ, իր մեջ ունի հասարակության գլխավոր արտադրաուժի՝ մարդու աշխատանքի ռացիոնալ և մարդասիրական կիրառման հսկայական հնարավորություններ: Եվ այդ հնարավորությունները հարկավոր է լիովին օգտագործել: (Երկարատև ծափահարություններ):

Մեր էկոնոմիկայի արդյունավետության բարձրացման ոչ փոքր ռեզերվ է, ասաց Լ. Ի. Բրեժնևը, արտաքին տնտեսական կապերի կշռադատված, մտածված զարգացումը, առաջին հերթին սոցիալիստական երկրների հետ համագործակցության խորացումը: Այդպիսի համագործակցությունը թե՛ տնտեսական, թե՛ քաղաքական առաջնահերթ կարևորություն ունեցող բնագավառ է: Ուստի մենք պարտավոր ենք բոլոր տնտեսական ղեկավարներից պահանջել ավելի պատասխանատու կերպով կատարել այդ բնագավառում ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի ընդունած որոշումները:

Հաջորդ մեծ պրոբլեմը, որին անդրադարձավ Լ. Ի. Բրեժնևը, էկոնոմիկայի կառավարման, տնտեսավարման մեխանիզմի կատարելագործումն է: Այդ հարցերի լուծումը կուսակցության քաղաքական և տեսական աշխատանքի անկապտելի մասն է: Տնտեսության ղեկավարումը բարելավելու համար քիչ բան չի արված: Սակայն էկոնոմիկան տեղում կանգնած չէ: Աճում, բարդանում է միջճյուղային և ներճյուղային կապերի սիստեմը: Ուստի բոլոր ժողովրդատնտեսական օղակների աշխատանքի ներդաշնակությունը դառնում է էկոնոմիկայի արդյունավետության ավելի ու ավելի կարևոր պայման:

Համագումարը լոզունգ հռչակեց՝ «էկոնոմիկան պետք է լինի խնայողական»: Այս պահանջին պետք է համապատասխանեցվի նաև ամբողջ տնտեսական մեխանիզմը: Բայց պետք է խոստովանել, որ դա առայժմ պատշաճ չափով չի արվել: Այդ իսկ պատճառով դեռևս հանդիպում ենք այնպիսի տնտեսական իրավիճակի, որի ժամանակ ձեռնարկությունների և միավորումների համար տնտեսապես շահավետ չէ արագացնել գիտատեխնիկական պրոգրեսը, բարձրացնել արտադրանքի որակը:

Այդ իսկ պատճառով դեռ չի հաջողվել ձերբազերծվել այնպիսի ցուցանիշներից, որոնք ըստ էության հրում են դեպի վատնողություն: Նկատի է առնվում տխրահռչակ «համախառնը», որը հաշվարկվում է տոննաներով և ռուբլիներով, երբ խոսքը վերաբերում է, օրինակ, հաստոցների թողարկմանը և հաց թխելուն, կամ էլ տոննա-կիլոմետրերով, երբ խոսքը վերաբերում է տրանսպորտի աշխատանքի գնահատմանը:

Քաջ հայտնի է, որ մեր պայմաններում հիմնական արտադրամիավորները ձեռնարկություններն ու միավորումներն են: Դա նշանակում է, որ կառավարման բոլոր մարմինները, ամբողջ տնտեսական մեխանիզմը կոչված են նպաստելու դրանց ավելի լավ աշխատանքին: Մինչդեռ իրականում լավ և վատ աշխատող ձեռնարկությունները հաճախ միատեսակ պայմանների մեջ են դրվում: Պլանային առաջադրանքները չկատարելը երբեմն քողարկվում է պլանի ճշգրտմամբ՝ նվազեցման իմաստով: Միևնույն ժամանակ առաջավոր ձեռնարկությունների ստացած խնայողությունը զանազան պատրվակներով առգրավ-

վում է: Ձեռնարկությունները հաճախ զրկվում են զարգացման ֆոնդերը ինքնուրույն տնօրինելու իրավունքից:
Էական բարելավման կարիք ունի նյութատեխնիկական մատակարարման
սիստեմը. մատակարարման գործում խափանումները, նույնիսկ կարճատև
խափանումները, քառացիորեն կազմալուծում են շատ ձեռնարկությունների և
կառույցների աշխատանքը: Սրանք բոլորն այնպիսի հարցեր են, որոնց լուծումը
լրացուցիչ ծախսումներ չի պահանջում, բայց կարող է տալ ժողովրդատնտե-
սական մեծ արդյունք:
Կարող են ասել, որ առաջադրված հարցերի մեծ մասը այս կամ այն չա-
փով իրենց արտացոլումն են գտնում տնտեսական մեխանիզմի կատարելա-
գործման վերաբերյալ հայտնի որոշման մեջ: Ճիշտ է, որ դա այդպես է: Բայց
չէ՞ որ անցել է ավելի քան երկու տարի, իսկ որոշումն արմատավորվում է
դանդաղ, կիսատ-պռատ:
Վերն ասվածից մի եզրակացություն է հետևում. կատարելով հնգամյա
պլանը՝ մենք միաժամանակ պետք է կատարելագործենք տնտեսական մեխա-
նիզմը, տնտեսության կառավարման սիստեմը:
Քաղբյուրոն այն եզրակացության եկավ, որ նպատակահարմար կլիներ
տվյալ հարցերին նվիրել նաև ՍՄԿԿ Կենտկոմի հերթական պլենումներից մեկը:
Հուսով եմ, ընկերնե՛ր, որ դո՛ւք՝ Կենտրոնական կոմիտեի անդամնե՛րդ, կհա-
մաձայնեք դրան: (Ծափահարություններ):
Տնտեսական ու սոցիալական պրոգրեսի հարաճուն փոխադարձ կապը, որը
բնորոշ է զարգացած սոցիալիստական հասարակության համար, այնուհետև
ասաց Լ. Ի. Բրեժնևը, որոշում է մեր պլաններում սոցիալական ծրագրի առա-
ջատար տեղը: Ներկայացված նախագծում մեծանում է ազգային եկամտի՝
սպառման համար օգտագործվող բաժինը: Բուն սպառման ֆոնդը 1985 թվա-
կանին, 1980 թվականի համեմատությամբ, ավելանում է 73 միլիարդ ռուբլով:
Պահպանված է «Բ» խմբի ավելի արագ աճի՝ համագումարի կողմնորոշումը:
Նախորդ հնգամյակի համեմատությամբ, զգալիորեն ավելի մեծ կլինի
գործվածքեղենի, կոշիկի, տրիկոտաժեղենի արտադրության աճը: 1,4 անգամ
ավելանում է կուլտուր-կենցաղային ապրանքների թողարկումը:
Կընդլայնվի ապրանքների տեսականին և կբարձրանա դրանց որակը: Ար-
դեն այժմ կան շատ ձեռնարկություններ, որոնց արտադրանքը մեծ և արժանի
պահանջարկ է վայելում: Դրանք են մայրաքաղաքի «Սոկոլ» և «Մոսկվա» կարի
միավորումները, Լենինգրադի Մ. Վ. Լոմոնոսովի անվան ճենապակու գործա-
րանը, «Կիևլյանկա» տրիկոտաժեղենի միավորումը, Երևանի «Մասիս» կոշիկի
միավորումը և մի շարք այլ ձեռնարկություններ: Դրվատանքի են արժանի այն
մինիստրությունների ձեռնարկություններում թողարկվող ապրանքները, որոնց
ղեկավարում են Է. Կ. Պերվիշինը և Ա. Ի. Շոկինը:
Շարունակվում է բնակչության եկամուտների աճի ապահովման կուրսը:
Սկսվել են աշխատավարձի բարձրացման ու կատարելագործման համապետա-
կան խոշոր միջոցառումներ: Այսպես, 1982 թվականի սկզբից, միաժամանակ
արագացնելով տեխնիկական վերազինումը, բարձրացվում են դրույքներն ու
ռոճիկները ածխարդյունաբերության մեջ:
Ընդլայնվում է երեխաներ ունեցող ընտանիքներին, աշխատող մայրերին
և նորապսակներին ցույց տրվող պետական օգնությունը, ինչպես նաև կանանց
համար ոչ լրիվ աշխատանքային օրվա կիրառման պրակտիկան: Արագացվում
է մանկական հիմնարկների կառուցումը: Բարձրացվում են կենսաթոշակների
նվազագույն չափերը և անցկացվում են կենսաթոշակային ապահովության բա-
րելավման այլ միջոցառումներ:
Առաջվա պես զգալի միջոցներ են հատկացվում առողջապահության և ժո-
ղովրդական կրթության զարգացմանը:
Բնակարանային շինարարությանը հատկացվում է 93 միլիարդ ռուբլի:
Ավելի հարմարավետ է դառնում բնակարանների հատակագծումը: Հատուկ
ուշադրություն է նվիրվում Սիբիրի և Հեռավոր Արևելքի շրջաններին: Պլանա-
վորվում է գյուղական վայրերում կառուցել երեսուն միլիոն քառակուսի մետ-
րով ավելի բնակարաններ, քան տասներորդ հնգամյակում:

Դրա հետ մեկտեղ կուսակցությունը տեսնում է նաև առկա դժվարությունները։ Այն պատճառների բերումով, որոնց մասին արդեն խոսվեց, դեռ կպահպանվեն խափանումները մսի, կաթնեղենի, բամբակե գործվածքեղենի և մի շարք այլ ապրանքների մատակարարման գործում։ Կա այդ և մյուս պրոբլեմների լուծման միայն մի ուղի։ Դա, ինչպես բազմիցս նշել է կուսակցությունը, արտադրության աճն է, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացումը, էկոնոմիկայի արդյունավետության մեծացումը։ Հենց դրան է կողմնորոշում հնգամյակի նախագիծը։

Մեր պատմությունից գիտենք, որ դժվարություններ եղել են և անցյալում։ Դրանք հնարավոր են նաև ապագայում։ Դա բնական է նորի ծննդյան, առաջընթացի պայմաններում։ Գլխավորն այն է, ինչպես սովորեցնում էր Վ. Ի. Լենինը, որ աչք չփակենք դժվարությունների հանդեպ, գտնենք դրանց հաղթահարման ճիշտ եղանակներ, կարողանանք մասսաներին մոբիլիզացնել պայքարելու դրանց դեմ։ Բոլշևիկների այդ հիանալի ավանդույթը այժմ էլ ապրում է կոմունիստների, բոլոր սովետական մարդկանց գործերում։ (Երկարատև ծափահարություններ)։

Մենք ամեն ինչ ունենք հաջող աշխատանքի համար. բարձր զարգացած արտադրողական ուժեր, սովետական ժողովրդի սոցիալ-քաղաքական և բարոյական միասնություն, առաջընթացի հստակ ստրատեգիա, որը սևեռված է համագումարի որոշումներում։ Հիմա մնում է, որ ողջ կուսակցությունը ավելի բարձրացնի տնտեսական շինարարության բնագավառում կազմակերպչական աշխատանքի մակարդակը։

Տասնմեկերորդ հնգամյակը պետք է դառնա ու կդառնա փառապանծ ուղենիշ սովետական ժողովրդի պատմական մեծագործությունների ճանապարհին։ Կասկած չկա, որ մեր երկրի աշխատավորները իրենց ուժն ու եռանդը, ստեղծագործությունն ու նախաձեռնությունը կգործադրեն այդ ճանապարհին նորանոր հաջողությունների հասնելու համար։ (Ծափահարություններ)։

Խոսելով 1982 թվականի պլանի մասին՝ Լ. Ի. Բրեժնևը նշեց, որ այդ պլանում նախատեսված են աճի չափավոր տեմպեր։ Ընդունելով պլանը՝ մենք խստորեն ելել ենք ռեալ հնարավորություններից։ Եվ նույնքան խստորեն մենք կպահանջենք դրա անվերապահ կատարում։ Կասեմ, ընկերնե՛ր, որ Մինիստրների խորհուրդը վճռականապես տրամադրված է տարվա վերջին պլանները ճշգրտելու՝ անցյալում թույլատրված պրակտիկայի դեմ։ Եկեք պաշտպանենք այդ տրամադրությունը։ (Ծափահարություններ)։ Չէ՛ որ հաստատումից հետո պլանը դառնում է մեր կյանքի ու գործունեության օրենք, և պլանին հենց որպես օրենքի, որպես կուսակցական ու պետական կարևորագույն փաստաթղթի պարտավոր են վերաբերվել ամենքը՝ բանվորից մինչև մինիստր։

ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոն խնդիր է դնում. 1982 թվականի պլանը պետք է ո՛չ միայն կատարվի, այլև գերակատարվի։ Ի՞նչ է պետք անել դրա համար։

Նախ, խնայողության խստագույն ռեժիմ ապահովել ռեսուրսների բոլոր տեսակների օգտագործման մեջ, օպերատիվորեն և խստորեն կասեցնել անտնտեսվարությունն ու վատնողությունը։

Երկրորդ, գործնականորեն արմատական տեղաշարժերի հասնել կապիտալ շինարարության մեջ, գործարկել արտադրական կարողությունները պլանով նախատեսված բոլոր օբյեկտներում անխտիր։

Երրորդ, կազմակերպված, անկորուստ անցկացնել անասունների ձմեռումը, ժամանակին և որակով կատարել աշխատանքների ողջ կոմպլեքսը 1982 թվականին բարձր բերք ստանալու համար։

Եվ, վերջապես, անհրաժեշտ է պլանի կատարման ընթացքում արագացնել «Բ» խմբի զարգացումը և դրանով իսկ բարելավել մասսայական պահանջարկ վայելող ապրանքների ու պարենի մատակարարումը բնակչությանը։

Այս խնդիրները հասարակ չեն, մասշտաբային են, պահանջում են ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերի հստակ փոխգործողություն։ Եվ դրանք հաջողությամբ կատարելու համար հարկավոր է պլանի թվերն ամրապնդել դրանց կատարումը երաշխավորող տնտեսական ու կազմակերպական-քաղաքական միջոցառումներով։ Կազմակերպվածություն, գործարարություն, կար-

գապահություն՝ ահա պարտադիր պահանջները ինչպես կենտրոնում, նույնպես
և տեղերում։ Այս իսկ տեսանկյունով պետք է ընթանա կուսակցական, պետա-
կան, տնտեսական բոլոր մարմինների գործունեությունը։ (Ծափահարություն-
ներ)։
Մենք իրավունք ունենք հուսալու, որ միութենական հանրապետություն-
ների կոմկուսների կենտրոնական կոմիտեները, կուսակցության երկրամասա-
յին, մարզային, քաղաքային և շրջանային կոմիտեները, հենվելով էկոնոմի-
կայի ղեկավարման մեծ ու բազմակողմանի փորձի վրա, զգալիորեն կուժեղաց-
նեն իրենց ազդեցությունը տնտեսական կյանքի վրա։ Տվյալ դեպքում խոսքը
չի վերաբերում մանրախնդիր խնամակալությանը, սովետական և տնտեսական
մարմիններին փոխարինելուն։
Խոսքը վերաբերում է այլ բանի՝ մտածված և խստապահանջ կադրային
քաղաքականությանը, համապետական շահերի պաշտպանության գործում
հաստատակամությանը, նպատակասլացությանը, ընդունված որոշումների,
առավել ևս սովետական օրենքների ամեն մի խախտման, կուսակցական, կո-
մունիստական էթիկայի ամեն մի խախտման դեմ վճռական պայքարին։
Կենտրոնական կոմիտեն հսկայական նշանակություն է տալիս սկզբնական
կուսակցական կազմակերպությունների մարտականությանը։ Այն բանով, թե
ինչպես են աշխատում կոմունիստները, մեծապես պայմանավորված են աշ-
խատավորական կոլեկտիվներում տիրող մթնոլորտը, տրամադրությունը, հե-
տևաբար նաև՝ արտադրական ցուցանիշները։ Հարկավոր է, որ յուրաքանչյուր
կոմունիստ, իսկ մենք գրեթե 18 միլիոն ենք, իր տեղամասում բոլոր ուժերը,
փորձն ու գիտելիքները ի սպաս դնի ռեզերվների որոնմանը, աշխատանքի ար-
դյունավետության բարձրացմանը, աշխատանքային անձնվիրության արժանի
օրինակ ծառայի։ (Ծափահարություններ)։
1982 թվականը հագեցված կլինի քաղաքական խոշոր իրադարձություն-
ներով։ Տեղի կունենան արհմիությունների և կոմերիտմիության համագումար-
ներ։ Կանցկացվեն ժողովրդական դեպուտատների տեղական սովետների ընտ-
րություններ։ Կնշվի Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետությունների
Միության 60-ամյակը։
Այդ իրադարձություններից յուրաքանչյուրն ունի իր առանձնահատկությու-
նը, իր քաղաքական բովանդակությունը։ Եվ դրա հետ մեկտեղ դրանք բոլորը
կոչված են նոր հզոր խթան հանդիսանալու կուսակցության ու ժողովրդի միաս-
նության հետագա ամրապնդման, երկրի բոլոր ազգերի և ազգությունների ե՛լ
ավելի սերտ համախմբման, մասսաների քաղաքական, ստեղծագործական ակ-
տիվության վերելքի համար։
Վերջում կուզենայի շեշտել մի հասարակ միտք, ասաց ընկեր Լ. Ի. Բրեժ-
նևը։ Դա վերաբերում է բոլորին, անկախ նրանից, թե ով ինչպիսի պոստ է
զբաղեցնում, ով որտեղ է աշխատում։ Հարկավոր է ավելի լավ աշխատել։ Ավելի
լավ կազմել պլանները և ավելի լավ կատարել դրանք։ Ավելի լավ կազմակեր-
պել արտադրությունը և ավելի լավ արտադրել։ Մի խոսքով, աշխատել ավելի
արդյունավետ։ Սա է, ընկերնե՛ր, վերջին հաշվով, հիմնականը, վճռականը։
(Երկարատև ծափահարություններ)։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՍՈՎԵՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԻՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻՆ, ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻՆ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻՆ, ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ, ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ, ԱՐՀՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԵՎ ԿՈՄԵՐԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԻՆ, ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲՈԼՈՐ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻՆ

Թանկագին ընկերնե՛ր:

Հայկական ՍՍՀ-ի հողագործների աշխատանքային հաղթանակի մասին հաղորդումը, որոնք կատարել են պետությանը հացահատիկ, խաղող, բանջարեղեն, շաքարի ճակնդեղ և կարտոֆիլ վաճառելու պլանները ու սոցիալիստական պարտավորությունները, գոհունակությամբ ընդունվեց ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեում: Ուրախալի է, որ հանրապետության գյուղատնտեսության աշխատավորները, աշխատելով լեռնային ոչ դյուրին պայմաններում, տարեցտարի ավելացնում են գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությունը, հասնում կոլտնտեսությունների ու սովխոզների էկոնոմիկայի ամրապնդման:

Ձեռք բերված հաջողությունների առթիվ ի սրտե շնորհավորում եմ Հայաստանի կոլտնտեսականներին, սովխոզների բանվորներին, տնտեսությունների ղեկավարներին և մասնագետներին, գյուղատնտեսական, մթերող, տրանսպորտային կազմակերպությունների, արդյունաբերական ձեռնարկությունների և ուսումնական հաստատությունների կոլեկտիվներին, կուսակցական, սովետական, արհմիութենական և կոմերիտական աշխատողներին, հանրապետության բոլոր աշխատավորներին:

ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեն վստահություն է հայտնում, որ հանրապետության բոլոր կոմունիստները, գյուղի բոլոր աշխատավորները ավելի լրիվ կօգտագործեն կոլտնտեսությունների և սովխոզների նյութատեխնիկական հարանուն զինվածությունը, գիտության նվաճումները և առաջավոր փորձը, կապահովեն դաշտերի և ֆերմաների արդյունավետության հետագա աճը, արժանի ավանդ կներդնեն ՍՄԿԿ XXVI համագումարի որոշումների կատարման գործում:

Ի սրտե ձեզ մաղթում եմ նոր հաջողություններ հանրապետության ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերում պլանների և պարտավորությունների կատարման գործում:

Լ. ԲՐԵԺՆԵՎ

Լ. Ի. ԲՐԵԺՆԵՎԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԸ

ԱՐԵՎՄՏԱԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ «ՇՊԻԳԵԼ» ՀԱՆԴԵՍԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻՆ

ՀԱՐՑ. Դուք երրորդ անգամ եք ԳՖՀ գալիս պետական այցով: 1978 թվականի Ձեր վերջին այցի ժամանակվանից աշխարհում իրադրությունը դարձել է պակաս կայուն, իսկ որոշ տեսակետներից՝ նաև ավելի վտանգավոր: Ձեր կարծիքով, ինչպիսի՞ դեր կարող էր խաղալ Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետությունը ստեղծված իրավիճակում և այդ կապակցությամբ ինչպիսի՞ նշանակություն եք Դուք տալիս Բոննում կայանալիք Ձեր բանակցություններին:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Կսկսեմ այն բանից, որ ուրախ եմ կրկին այցելելու ձեր երկիրը: Ես երկու անգամ եմ եղել ԳՖՀ-ում: Երկու դեպքում էլ մենք ունեցել ենք օգտակար բանակցություններ և հանդիպումներ: Ես գոհունակությամբ եմ վերհիշում դրանց մասին:

Կանցլեր Շմիդտի հրավերով ԳՖՀ կատարելիք իմ այցը մեր երկրների փոխշահավետ համագործակցության, 1970 թվականի պայմանագրի հիման վրա սովետաարևմտագերմանական հարաբերությունների կոնստրուկտիվ զարգացման գծի բնական շարունակությունն է: Մեր այդ կուրսը ամենայն որոշակիությամբ արտահայտվեց ՍՄԿԿ XXIV, XXV և XXVI համագումարներում: Մենք գիտենք, որ Բոննում ևս ԳՖՀ-ի և Սովետական Միության հարաբերությունները համարվում են որպես համաշխարհային քաղաքականության կարևոր տարր, որից քիչ չափով չի կախված Եվրոպայի կայուն խաղաղությունը:

Կանցլեր Հելմուտ Շմիդտի և ԳՖՀ-ի մյուս ղեկավարների հետ կարծիքներ փոխանակելիս թեմաներ, անշուշտ, չեն պակասի: Ինչպես ինձ թվում է, այժմ հատկապես կարևոր է որոշել, թե ինչպիսի գործողություններ կարող էր ձեռնարկել մեր երկրներից յուրաքանչյուրը մարդկության համար ամենակենսական և անհետաձգելի խնդրի՝ միջուկային աղետի կանխման և կայուն խաղաղության հուսալի հեռանկարի ստեղծման խնդրի լուծման համար:

Մեր երկու երկրները բազմիցս արտահայտվել են Եվրոպայում հնարավորին չափ ավելի ցածր մակարդակով ռազմական հավասարակշռություն հաստատելու օգտին, այդ թվում նաև միջուկային սպառազինությունների բնագավառում: Հարցն այն է, թե դա ինչպես անել: Այստեղ մեր հայացքները նկատելիորեն տարբերվում են: Բայց լուծում պետք է որոնել: Վերհիշում եմ, որ 1978 թվականի մայիսին իմ և կանցլեր Շմիդտի ստորագրած համատեղ դեկլարացիայում երկու կողմերը հստակորեն հանդես եկան հօգուտ այն բանի, որպեսզի ոչ ոք չձգտի հասնել ռազմական գերազանցության և հայտարարեցին, որ մոտավոր հավասարությունն ու պարիտետը բավական են պաշտպանությունն ապահովելու համար: Մենք դրան հավատարիմ ենք նաև այժմ: Ահա ձեզ հետագա բանակցությունների հիմքը և ելակետը:

Դուք հարցնում եք մեր հիրավի բարդ աշխարհում ԳՖՀ-ի դերի մասին: Կարծում եմ, որ 80-ական թվականների սկզբներին ճիշտ այնպես, ինչպես 70-ական թվականների սկզբներին էր, ԳՖՀ-ն կանգնած է արմատական բնույթի լուծումների առջև: Արդյոք կշարունակվի՞ և հետագայում կզարգանա՞ այն կուրսը, որն այնպես մեծացրեց ԳՖՀ-ի կշիռը եվրոպական և համաշխարհային

քաղաքականության մեջ, թե՞ այդ տարիներին կուտակված կապիտալը կծախսվի անպտուղ և վտանգավոր առճակատումներում: Ուզում եմ հուսալ, որ կանցլեր Շմիդտի, ԳՖՀ-ի մյուս պետական ու քաղաքական գործիչների հետ մեր բանակցությունների և զրույցների շնորհիվ կաճի երկուստեք վստահությունն այն բանում, որ մեր երկրները կպահպանեն փորձված և իրեն արդարացրած գիծը՝ վստահությանը վստահությամբ պատասխանելու, ձեռք բերածը պահպանելու, տարբեր բնագավառներում երկկողմ համագործակցությունը հետևողականորեն և անդուլ զարգացնելու կարողությունը: Այդ գիծը լավ կհամապատասխաներ սպառազինությունների մրցավազքը զսպելու, լարվածության թուլացման պրոցեսը և միջազգային անվտանգությունն ամրապնդելու ընդհանուր ջանքերին:

ՀԱՐՑ. Ժամանակին հատկապես մեծ հույսեր էին դրվում համատեղ տնտեսական նախագծերի վրա: Ձեր տեսակետից ինչպիսի՞ք են մեր երկու երկրների տնտեսական համագործակցության հեռանկարները արդի պայմաններում:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Մեր կարծիքով ՍՍՀՄ-ի և ԳՖՀ-ի տնտեսական համագործակցությունը վատ չի զարգանում և լավ ապագա ունի:

ԳՖՀ-ն այսօր արևմտյան երկրներից Սովետական Միության առաջատար առևտրական պարտնյորներից մեկն է: ՍՍՀՄ-ում գնահատում են այն հստակությունն ու բարեխղճությունը, որով մեր արևմտագերմանական պարտնյորները կատարում են տնտեսական պայմանագրերով ու համաձայնագրերով ստանձնած իրենց պարտավորությունները: Մենք, հասկանալի է, պատասխանում ենք նմանապես:

Որքան ես հասկանում եմ, ՍՍՀՄ-ի հետ խոշոր մասշտաբի և երկարաժամկետ տնտեսական կապերի զարգացումը օգնում է ԳՖՀ-ին լուծելու իր էկոնոմիկայի առջև կանգնած լուրջ պրոբլեմները: Ձեր երկիրը մյուսներից ոչ պակաս կարիք ունի էներգիայի, հումքի, նյութերի հուսալի աղբյուրների, արտասահմանյան պատվերների՝ բնակչության զբաղվածությունն ապահովելու համար: Սովետական Միության համար ևս ԳՖՀ-ի հետ համագործակցությունը օգտավետ է մեր տնտեսական կյանքի մի շարք կարևոր բնագավառներում:

Շատ էական է նաև այն, որ մեր տնտեսական կապերը ոչ թե պարզապես հարատևում են այսօրվա պահանջներով, այլ կառուցվում են լայն հեռանկարով: Այդպիսի համագործրակցության լավ օրինակ են, ըստ իս, մեր մի քանի համատեղ նախագծերը, որոնք միտում են դեպի 21-րդ դարը: Դրանք, իհարկե, ո՛չ միայն տնտեսական, այլև քաղաքական նշանակություն ունեն՝ բառիս լավագույն իմաստով: Չէ՛ որ տնտեսական կապերի մեջ երկարաժամկետ հեռանկարի կողմնորոշումը նաև կայուն խաղաղ գոյակցության, բարիդրացիության կողմնորոշում է:

Տնտեսական և գիտատեխնիկական համագործակցության սովետա-արևմտագերմանական խառը հանձնաժողովի՝ վերջերս Մոսկվայում կայացած հերթական նստաշրջանը, այդ կապակցությամբ ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի նախագահ Ն. Ա. Տիխոնովի և նրա տեղակալ Լ. Ա. Կոստանդովի զրույցները էկոնոմիկայի ֆեդերալ մինիստր Օ. Լամբսդորֆի և ԳՖՀ-ի մյուս ներկայացուցիչների հետ ընթացան հենց այդպիսի տեսանկյունով, նշանակետ ունենալով ապագան:

Դատելով ըստ այդ նստաշրջանի արդյունքների, մեր հարաբերությունների հետագա զարգացման համար պատկառելի հիմք կա: Մենք զգացինք ԳՖՀ-ի մոտեցման լրջությունը խողովակների մատակարարումների փոխարեն սովետական գազի նոր մատակարարումների վերաբերյալ և Սովետական Միությունում արևմտագերմանական մասնակցությամբ Եվրոպայի ու Սիբիրի միջև գազամուղ կառուցելու վերաբերյալ պլանավորված գործարքի նկատմամբ: Հայտաբերվեցին փոխշահավետ համագործակցության այլ հնարավորություններ ևս:

Կամենում եմ մի բան ևս ավելացնել մեր տնտեսական համագործակցության առիթով. այդ համագործակցությունը ոչ ոքի վնաս չի հասցնում, իսկ, վերջին հաշվով, օգուտ է բերում բոլորին, քանի որ ամրապնդում է Եվրոպայի և ամբողջ աշխարհի խաղաղության հիմքերը:

ՀԱՐՑ. Արևելքի և Արևմուտքի հարաբերությունները այժմ լրջորեն բարդացել են: Ինչպե՞ս եք Դուք գնահատում աշխարհում տիրող իրադրությունը և մասնավորապես լարվածության թուլացման բախտը, որը շատ քաղաքագետների գրեթե անդառնալի էր թվում:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Աշխարհն այսօր անհանգիստ է: Տարբեր աշխարհամասերում երևան են գալիս «տաք կետեր»: Շարունակվում է մահաբեր սպառազինությունների մրցավազքը: Ստեղծվում են դրանց նոր տեսակներ, որոնք հատկապես վտանգավոր են նրանով, որ դրանք, ինչպես ասում են մասնագետները, իջեցնում են միջուկային պատերազմի շեմքը, այսինքն՝ դրա ծագումը դարձնում ավելի հավանական: Այս պայմաններում հատկապես նենգավոր են Արևմուտքի որոշ ստրատեգների ու քաղաքագետների դատողությունները ինչ-որ «սահմանափակ» միջուկային պատերազմի թույլատրելիության և այդ պատերազմում հաղթանակ տանելու հնարավորության մասին:

Գուցե և ոմանք հույս ունեն, թե կհաջողվի միջուկային պատերազմը սահմանափակել Եվրոպայի տերիտորիայով և դա իրենց համար ընդունելի տարբերակ են համարում: Հարկ կա՞ արդյոք ասելու, որ եվրոպացիներին նման տարբերակը քիչ է ձեռնտու: Նրանց համար դա կլիներ կործանում, աղետ, որը կհանգեցներ ամբողջ ժողովուրդների և նրանց բազմադարյան քաղաքակրթության ոչնչացման:

Դե, իսկ եթե խոսելու լինենք ըստ էության, ապա ոչ մի «սահմանափակ» միջուկային պատերազմ առհասարակ չի կարող լինել: Եթե միջուկային պատերազմ բռնկեր, լինի դա Եվրոպայում, թե այլ տեղում, այն անխուսափելիորեն և անկասելիորեն համաշխարհային բնույթ կստանար: Այդպիսին է արդեն բուն պատերազմի և ժամանակակից սպառազինությունների ու միջազգային հարաբերությունների տրամաբանությունը: Դա հարկավոր է պարզ տեսնել և հասկանալ:

Այնպես որ նրանք, ովքեր, գուցե, հույս ունեն հրկիզել միջուկային նկուղը և ապա մի կողմ քաշվել, թող չմխիթարեն իրենց պատրանքներով:

Վերջերս ձեր հանդեսի էջերում հրապարակվեց մի գիտնականի հետ կայացած հարցազրույց, որին անվանում են ամերիկյան նեյտրոնային ռումբի «հայր»: Նա այսպիսի արտահայտություն նետեց՝ բոլոր մարդիկ հրեշներ են: Այդ ժամանակ ներկա գտնվող նրա դուստրը հարցրեց՝ այդ դեպքում դո՞ւ էլ ես հրեշ:— Այո՛,— պատասխանեց նա: Եվ դեռ ավելացրեց, որ պատերազմը մարդու բուն էության մեջ է: Ահա ձեզ այն մարդկանց մարդատյաց հոգեբանության մի փայլուն օրինակ, ովքեր այսօր այնպես եռանդուն կերպով բորբոքում են միջուկային սպառազինությունների մրցավազքը:

Ընդ որում բացահայտորեն նպատակ է դրվում բթացնել եվրոպացիների զգոնությունը, նրանց վարժեցնել նույն նեյտրոնային զենքը ընկալելու որպես սովորական բան, «պաշտպանողական» միջոց, մի խոսքով, ականի կամ նռնակի նման մի բան: Մինչդեռ իրականում բանը բնավ էլ այդպես չէ: Չէ՞ որ, ինչպես ասում են մասնագետները, մի քանի նեյտրոնային լիցքեր բավական են ոչնչացնելու ամեն կենդանի բան այնպիսի քաղաքում, ինչպես, ասենք, Համբուրգն է:

Սրանք բոլորը տհաճ խոսակցություններ են, բայց ավելի լավ է բարձրաձայն և ուղղակի ասել ճշմարտությունը, որն առնչվում է ամենքի հետ: Ասել, քանի դեռ ուշ չէ, քանի դեռ կարելի է կանխել աղետը: Նեյտրոնային զենքի ստեղծումը պրոբլեմ չէ: Իսկական պրոբլեմը քաղաքական, մարդասիրական պրոբլեմն է— ինչպես թույլ չտալ այդպիսի զենքի երևան գալն ու գործադրումը: Մի անգամ եվրոպացիներին հաջողվեց հասնել այդ բանին: Դա հիմա էլ ուժից վեր չէ:

ՆԱՏՕ-ի երկրների մի քանի մայրաքաղաքներում պնդում են, թե իբր Սովետական Միությունն է մեղավոր, որ աշխարհի վրա թանձրացել են ամպերը: Բայց եթե վերանանք պրոպագանդիստական պատրանքներից և դիմենք փաստերին, ապա պարզ կդառնա, որ դա չարամիտ հերյուրանք է:

Սովետական Միությունը ոչ ոքի չի սպառնում, ոչ ոքի վրա մտադիր չէ

հարձակվել: Եվ մեր ռազմական դոկտրինան պաշտպանողական բնույթ է կրում, Այն բացառում է նախադգուշական պատերազմները և «առաջին հարվածի» կոնցեպցիան: Ամենայն պատասխանատվությամբ կարող եմ նաև հայտարարել, որ Սովետական Միությունը ոչ մի դեպքում միջուկային զենք չի գործադրի այն պետությունների դեմ, որոնք հրաժարվում են այդ զենքի արտադրությունից ու ձեռքբերումից և այդպիսին չունեն իրենց տերիտորիայում: Մենք պատրաստ ենք պայմանագրային կարգով դրա երաշխիքը տալ ամեն մի երկրի՝ առանց բացառության:

Միջուկային աղետը կանխելու մեր ձգտումը համոզիչ արտահայտություն գտավ ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի ներկա նստաշրջանում, որտեղ ՍՍՀՄ-ը հանդես եկավ կարևոր և կոնստրուկտիվ նոր նախաձեռնությամբ: Այստեղ գլխավորն է հասնել այն բանին, որ ոչ ոք և երբեք առաջինը չգործադրի միջուկային զենք: Իսկ եթե ոչ ոք առաջինը չգործադրի, ապա, ուրեմն, այն առհասարակ չի գործադրվի:

Քանի որ խոսք բացվեց պատերազմի և խաղաղության հարցերում Սովետական Միության դիրքի մասին, թույլ տվեք հիշեցնել մի բան ևս:

Մենք, ինչպես հայտնի է, Միացյալ Նահանգների հետ ստորագրեցինք և պատրաստ էինք ազնվորեն կատարելու ստրատեգիական հարձակողական սպառազինությունների սահմանափակման վերաբերյալ ՍՍՍ—2 երկրորդ պայմանագիրը:

Մենք առաջարկում ենք պայմանավորվածության գալ միջուկային զենքի ո՛չ միայն բոլոր և ամեն տեսակ փորձարկումները, այլև նրա հետագա արտադրությունը դադարեցնելու շուրջը, նպատակ ունենալով սահմանափակել, ապա նաև առհասարակ վերացնել դրա պաշարները:

Մենք առաջարկում ենք պայմանագրային կարգով արգելել մասսայական ոչնչացման զենքի բոլոր նոր տեսակների մշակումն ու ստեղծումը:

Մենք հանդես ենք եկել առաջարկություններով Կենտրոնական Եվրոպայից մինչև Հեռավոր Արևելք ընկած հսկայական տարածություններում,— ներառյալ Մերձավոր Արևելքը, Պարսից ծոցի գոտին և Հնդկական օվկիանոսը,— լարվածությունը նվազեցնելու և կոնֆլիկտների օջախները վերացնելու կոնկրետ, կըշռադատված և արդարացի միջոցառումների վերաբերյալ:

Ցավոք, արևմտյան աշխարհի առաջատար տերությունները, և ամենից առաջ ՆԱՏՕ բլոկը, առայժմ լուրջ հետաքրքրություն չեն ցուցաբերում մարդկության և նրա խաղաղ ապագայի համար կենսականորեն կարևոր այդ բոլոր հարցերի շուրջը բանակցելու նկատմամբ: Այնտեղ ոմանք շատ ավելի հաճույքով խոսում են ոչ թե լարվածության թուլացման, այլ առճակատման մասին, ոչ թե խաղաղ փոխշահավետ համագործակցության, այլ առևտուրը ռազմաստրատեգիական նպատակներով օգտագործելու մասին, ոչ թե հավասարության և միատեսակ անվտանգության հիման վրա պայմանավորվածություններ, այլ ռազմական գերազանցության դիրքից թելադրանքի մասին, ոչ թե համատեղ ջանքերով կոնֆլիկտների օջախները վերացնելու, այլ նորանոր ռազմական բազաներ ստեղծելու, աշխարհի տարբեր շրջաններում իրենց ռազմական ներկայությունն ուժեղացնելու մասին, ոչ թե սպառազինությունների մրցավազքը սանձահարելու, այլ «լրազինման» մասին, ոչ թե զենքի այս կամ այն տեսակը սահմանափակելու կամ արգելելու, այլ մարդկանց մասսայական ոչնչացման նորանոր, է՛լ ավելի կործանարար միջոցներ ստեղծելու մասին:

Եվ, ցավոք, այսպես ո՛չ միայն խոսում են, այսպես գործում են պրակտիկայում: Դուք, իհարկե, հասկանում եք, որ ես նկատի ունեմ նախ և առաջ ԱՄՆ-ի այժմյան վարչակազմի քաղաքականությունը, ինչպես այն դրսևորվել է մինչև օրս և՛ այդ երկրի բարձրաստիճան պետական գործիչների հայտարարություններում և, որ ավելի կարևոր է, նրանց պրակտիկ գործերում:

Այս ամենը փաստորեն լարվածության թուլացման հակադրությունն է, կայուն խաղաղության նկատմամբ բոլոր ժողովուրդների ձգտման ուղղակի անտեսումը: Եվ, իհարկե, խորին ափսոսանք է հարուցում, որ աշխարհի խո-

Հզորագույն տերություններից մեկի ղեկավարները հնարավոր են համարել իրենց քաղաքականությունը կառուցել այդպիսի հիմքի վրա:

Ինչ վերաբերում է Սովետական Միությանը, ապա, ինչպես ինձ արդեն բազմիցս հարկ է եղել ասելու, մենք անկեղծորեն ձգտում ենք Միացյալ Նահանգների հետ ունենալ փոխադարձ հարգանքի և միմյանց իրավունքների ու շահերի հաշվառման վրա հիմնված նորմալ հարաբերություններ: Ավելին, մենք կուզենայինք ԱՄՆ-ի հետ ունենալ լավ, բարեկամական հարաբերություններ և համագործակցել հանուն աշխարհի խաղաղության ամրապնդման:

Առաջիկայում տեղի կունենան սովետա-ամերիկյան բանակցություններ Եվրոպայում միջուկային սպառազինությունները սահմանափակելու վերաբերյալ, այդ մասին ես դեռ կասեմ: Դրանից գրեթե անմիջապես հետո, ինչպես մենք հուսով ենք, կսկսվեն բանակցություններ ՍՍՍ-ի շուրջը: Մենք թե՛ մեկ և թե մյուս բանակցությունները կվարենք ազնվորեն և կոնստրուկտիվ կերպով, կձգտենք արդարացի համաձայնության՝ հաշվի առնելով, իհարկե, սովետական ժողովրդի, նրա բարեկամների ու դաշնակիցների անվտանգության շահերը:

Պրեզիդենտ Ռեյգանը վերջերս ԱՄՆ-ի պատրաստակամությունը հայտնեց Սովետական Միության հետ քննարկելու նաև այլ պրոբլեմներ, որոնք տարաձայնություններ են հարուցում երկու երկրների միջև: Մենք ողջունում ենք այդպիսի պատրաստակամությունը, քանի որ միշտ էլ բանակցությունները համարել ենք միջազգային պրոբլեմների լուծման ամենահարմար միջոցը: Իսկ ամենագլխավորը, իհարկե, այն է, որ ճիշտ խոսքերը ամրապնդվեն համապատասխան պրակտիկ գործերով:

Իսկ ՍՍՀՄ-ի նկատմամբ ռազմական գերազանցության հասնելու երազանքները ավելի լավ է մի կողմ նետել: Եթե երբևէ հարկ լինի, սովետական ժողովուրդը հնարավորություններ կգտնի ձեռնարկելու ամեն տեսակ լրացուցիչ ջանքեր, ամեն անհրաժեշտ բան անելու իր երկրի հուսալի պաշտպանությունն ապահովելու համար: Անշուշտ, շատ ավելի խելացի և ռեալիստական է խոսել կողմերի հավասարության պահպանման մասին, որն արդեն գոյություն ունի և, ինչպես ցույց է տալիս փորձը, խաղաղության պահպանման վատ հիմք չէ:

Խաղաղության ամրապնդման և լարվածության թուլացման պրոցեսի խորացման գործում առանձնահատուկ դեր է կոչված խաղալու, իհարկե, Եվրոպան: Հենց թեկուզ այն պատճառով, որ դա առավել նեղն ու դյուրաբեկն է մարդկության բոլոր «տներից», որոնք անխուսափելիորեն կդառնային միջուկային հրդեհի զոհ: Հելսինկիի խորհրդակցության եզրափակիչ ակտը վկայությունն է այն բանի, որ եվրոպական պետությունները գիտակցում են խաղաղության արժեքը և պատերազմական սպառնալիքի վտանգը: Բայց մի՞թե նույն բանի մասին չի վկայում նաև այժմ ՆԱՏՕ-ի մի շարք երկրներում տարերայնորեն ծավալված հակապատերազմական, հակահրթիռային շարժումը՝ որպես պատասխան այդ բլոկի ղեկավարների վտանգավոր ռազմատենչ քաղաքականության:

Բայց բանը ո՛չ միայն արկածախնդրության դեմ ուղղված ժողովրդական բողոքի ալիքն է: Եվրոպացիները խաղաղության ամրապնդման գործում անգնահատելի ավանդ են մուծում իրենց ամենօրյա ստեղծարար գործունեությամբ, մշտապես ընդլայնելով և ամրապնդելով մայրցամաքի ժողովուրդների բեղմնավոր խաղաղ կապերը՝ տնտեսական, գիտատեխնիկական, կուլտուրական կապերը, պառլամենտների, հասարակական կազմակերպությունների, մունիցիպալ մարմինների և այլ կազմակերպությունների կոնտակտները: Չէ՛ որ չնայած այն սառնաշունչ քամիներին և կազմալուծիչ կոչերին, որոնք հասնում են լարվածության թուլացման թշնամիների ճամբարից, Եվրոպայում խաղաղ համագործակցության նյութական ստրուկտուրան կարող է ամրապնդվել և հարստանալ: Դե ինչպե՞ս այստեղ մեկ անգամ ևս չվերհիշել լենինյան այն խոսքերը, որոնք ասվել են գրեթե 60 տարի առաջ բուրժուական պետությունների հետ երիտասարդ Սովետական Ռուսաստանի հարաբերությունների առթիվ. «...կարելի է վիճել, կարելի է գժտվել, կարելի է զանազան կոմբինացիաներով բաժանվել իրարից, մինչև անգամ շատ ճշմարտանման է, որ բանը

կհասնի բաժանվելուն, բայց, այնուամենայնիվ, վերջիվերջո այդ հիմնական տնտեսական անհրաժեշտությունն ինքն իր համար ճանապարհ կհարթի... Սովետական հանրապետության և ամբողջ մնացած կապիտալիստական աշխարհի միջև առևտրական ճիշտ հարաբերությունների զարգացումը անխուսափելիորեն առաջ կգնա» (ПСС, т. 45, стр. 71): Կյանքը հաստատեց և շարունակում է հաստատել այս խոսքերի իմաստությունը:

Իսկ ինչ վերաբերում է Եվրոպայում խաղաղ կապերի այդ հյուսվածքի ստեղծման գործում Ֆեդերատիվ Հանրապետության դերին և այդ իմաստով մեր երկու երկրների հարաբերությունների նշանակությանը, ապա այդ մասին ես արդեն ասացի:

ՀԱՐՑ. Վրա է հասնում սպառազինությունների մրցավազքի նոր փուլ: Միջին հեռավորության ինչպես սովետական, այնպես էլ ամերիկյան միջուկային զենքի պրոբլեմը դարձել է Եվրոպայի համար առավել սուր պրոբլեմներից մեկը: Արդյոք Դուք այդ զարգացումը կասեցնելու հնարավորություններ տեսնո՞ւմ եք:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Ինձ արդեն քանիցս հարկ է եղել ասելու. մենք գտնում ենք, որ չկա զինաթափման այնպիսի բնագավառ և չկա զենքի այնպիսի կատեգորիա, որոնց վերաբերյալ անկարելի լիներ պայմանավորվածության գալ: Եվրոպայում միջին հեռավորության միջուկային միջոցների պրոբլեմը ևս կարելի է լուծել ի շահ եվրոպական բոլոր ժողովուրդների: Կարելի է և պետք է լուծել: Բայց դա կհաջողվի անել միայն այն դեպքում, եթե կայուն խաղաղության կառուցմանը բոլոր կողմերը վերաբերվեն որպես ընդհանուր խնդրի:

Ի՞նչ է նշանակում դա կոնկրետ կերպով: Ձեր հանդեսը (թարգմանաբար) կոչվում է «Հայելի»: Թո՛ղ, ուրեմն, այդ հայելին արտացոլի իսկական պատկերը:

Նախ՝ վերհիշենք, թե ինչպես էին ծավալվում այն իրադարձությունները, որոնք վերջիվերջո հասցրին Եվրոպայում միջուկային զենքի հետ առնչված այժմյան իրավիճակին: 50-ական թվականներից ԱՄՆ-ը Եվրոպայում և նրան հարող ծովերում տեղաբաշխեց միջուկային զենք ՍՍՀՄ-ի և նրա դաշնակիցների կենսական կենտրոններին հարվածներ հասցնելու համար: Այդ զենքն սկսեցին անվանել «առաջավոր բազավորման միջոցներ», իսկ այն դոկտրինան, որին այդ միջոցներն սպասարկում էին, մի ժամանակ Վաշինգտոնում անվանվում էր «պատերազմի եզրին հավասարակշռություն պահպանելու» դոկտրինա: Հենց այն ժամանակ կամ էլ դրանից քիչ անց միջուկային զենքը հայտնվեց Արևմտյան Եվրոպայում և ՆԱՏՕ-ի անդամ մի քանի այլ երկրներում:

Փորձեցեք մտովի ձեզ դնել մեր տեղը: Կարո՞ղ էինք արդյոք մենք անտարբերությամբ դիտել, թե ինչպես են մեզ բոլոր կողմերից շրջապատում ռազմական բազաներով, ինչպես են Եվրոպայի տարբեր շրջաններից սովետական քաղաքների ու գործարանների վրա ուղղվում ավելի ու ավելի մեծ թվով միջուկային մահաբերներ, միևնույնն է, թե ինչ կերպարանքով՝ ծովային թե ցամաքային հրթիռների՞, թե՞ ավիառումբերի և այլն:

Սովետական Միությունը պետք է ստեղծեր միջոցներ սեփական պաշտպանության համար, և ոչ թե որևէ մեկին և ամենից քիչ Եվրոպային սպառնալու համար: Նա ստեղծեց այդ միջոցները և տեղաբաշխեց իր տերիտորիայում այնպիսի քանակությամբ, որը հավասարակշռում է նրանց համապատասխան սպառազինությունները, ովքեր իրենց հայտարարել են մեր պոտենցիալ հակառակորդներ:

Ոչ այն ժամանակ, ոչ էլ այժմ մենք միջուկային դիմակայությունը, մանավանդ Եվրոպայում, չենք համարել և չենք համարում լավագույն լուծումը: ՍՍՀՄ-ը բազմիցս առաջարկել է թեկուզ սահման դնել այդ բնագավառում մրցակցելուն: Բայց բանն այնպես էլ չհասավ սույն բանակցություններին: Ինչո՞ւ: Ոչ 60-ական, ոչ էլ 70-ական թվականներին ԱՄՆ-ի կառավարությունները չկամեցան, որ միջին հեռավորության նրանց սիստեմները, այսինքն՝ այսպես կոչված առաջավոր բազավորման միջոցները, նույնպես դառնան բանակցությունների առարկա և դրանց վրա տարածվեն հնարավոր համաձայնություն-

ները: Դատելով ըստ ամենայնի, միջին հեռավորության միջուկային ուժերի ստեղծված հարաբերակցությունն այն ժամանակ ամերիկացիների համար ձեռնտու էր:

Արևմտյան պրոպագանդան վերջին տարիներս սկսել է բորբոքել Արևմըտյան Եվրոպային ուղղված «սովետական սպառնալիքի» թեման և հաղորդումներ տպագրել «ՍՍ—20» հրթիռների վերաբերյալ: Մենք 1979 թվականի աշնանն առաջարկեցինք, որ ԱՄՆ-ի և ՍՍՀՄ-ի ներկայացուցիչները առանց ձգձգումների հանդիպում ունենան դրությունը քննարկելու համար և պայմանավորվեն նույնիսկ ավելի ցածր մակարդակով պարիտետի շուրջը, քան ըստեղծվել էր մինչ այդ պահը: Սովետական նախաձեռնության պատասխանը հանդիսացավ ՆԱՏՕ-ի 1979 թվականի դեկտեմբերյան «երկյակ» որոշումը «լրազինման» վերաբերյալ:

Եկեք տեսնենք, թե, համենայնդեպս, ինչպիսին է միջուկային ուժերի հարաբերակցությունը Եվրոպայում:

Եթե միջին հեռավորության միջոցների կազմի մեջ մտցնենք ՆԱՏՕ-ի երկըրների այն հիմնական հրթիռային ու ավիացիոն միջուկային սպառազինությունները, որոնք կարող են Սովետական Միության տերիտորիայի օբյեկտներին հասնել արևմտաեվրոպական երկրների տերիտորիաներից և Եվրոպային հարող ջրային տարածություններից, այսինքն՝ գործողության հազար կիլոմետր և ավելի հեռավորության (շառավղով), (սակայն, իհարկե, ավելի պակաս, քան միջմայրցամաքային հեռավորության) սպառազինությունները և ՍՍՀՄ-ի եվրոպական մասում տեղաբաշխված համանման հեռավորության սովետական համապատասխան սպառազինությունները, ապա Եվրոպայում ՆԱՏՕ-ի և ՍՍՀՄ-ի միջև ներկայումս մոտավոր հավասարություն գոյություն ունի այդպիսի սպառազինությունների գծով: ՆԱՏՕ-ի երկրներն այստեղ ունեն 986 այդպիսի կրողներ, այդ թվում ԱՄՆ-ը՝ ավելի քան 700 (Ֆ—111, ՖԲ—111, Ֆ—4 ինքնաթիռներ, Եվրոպան ողողող ծովերում և օվկիանոսներում գտնվող ավիակիրների վրա եղած ինքնաթիռները): Բացի դրանից, 64 բալիստիկ հրթիռներ և 55 ռմբակոծիչներ կազմում են Անգլիայի պոտենցիալը: 144 միավոր (98 հրթիռ և 46 ռմբակոծիչ) ունի Ֆրանսիան:

Սովետական Միությունն ունի համանման սպառազինությունների 975 միավոր: Իրավիճակը չփոխվեց նաև այն բանից հետո, երբ ՍՍՀՄ-ը սկսեց «ՍՍ—4» և «ՍՍ—5» իր ծառայությունը լրացրած հրթիռները փոխարինել ավելի կատարյալ «ՍՍ—20» հրթիռներով: Սպառազինվելով նոր հրթիռով՝ մենք հանում ենք մեկ կամ երկու հին հրթիռ, իսկ դրանք իրենց արձակման կայանքով վերածում ջարդոնի: Ճիշտ է, որ «ՍՍ—20»-ը կարող է կրել երեք մարտագլխիկ: Բայց դրանց միագումար հզորությունն ավելի պակաս է, քան նախկին մեկ մարտագլխիկինը: Հետևաբար հին հրթիռները փոխելու պրոցեսում կրողների ընդհանուր թիվը մեզանում նվազել է, և միաժամանակ կրճատվել է միջին հեռավորության մեր միջուկային պոտենցիալի միագումար հզորությունը:

Սակայն միջին հեռավորության նատօյական միջոցները ևս կատարելագործվում են և ավելացվում: Օրինակ, Անգլիայում արդիականացված վեց մարտագլխիկանի բալիստիկ հրթիռներով են զինվում «Պոլյարիս» սուզանավերը (ներկայումս եղած երեք մարտագլխիկանիի փոխարեն): Ֆրանսիայում նախատեսված է միաբլոկ գլխամասով ցամաքային և ծովային բազավորման հրթիռները փոխարինել յոթ մարտագլխիկանի հրթիռներով: Ավելացվում է նաև ֆրանսիական հրթիռակիր սուզանավերի թիվը:

Եվ սա այն դեպքում, երբ միանգամյա գործադրման միջուկային մարտական լիցքերի թվով, որը միանգամայն էական ցուցանիշ է, ՆԱՏՕ-ն այժմ արդեն ունի մեկուկես անգամվա գերազանցություն:

Բերված տվյալները, որոնք արտացոլում են ռեալ իրականությունը, աներկբայորեն ցույց են տալիս միջին հեռավորության զենքի հարցում ՍՍՀՄ-ի «անհանդուրժելի գերազանցության» վերաբերյալ և «լրազինման անհրաժեշտության» վերաբերյալ ՆԱՏՕ-ի բարձրացրած աղմուկի մտացածինությունը: Իսկ եթե բանը դրան է հասել, ապա ավելի շուտ Սովետական Միությունը պետք է դներ լրազինման հարցը:

Իսկ եթե Արևմտյան Եվրոպայում լրացուցիչ տեղաբաշխվեն գրեթե 600 նոր ամերիկյան հրթիռներ, ապա կրողների թվով ՆԱՏՕ-ն կստանա մեկուկես անգամվա, իսկ միջուկային մարտալիցքերի թվով՝ մոտավորապես կրկնակի առավելություն: Մի՞թե պարզ չէ, որ տեղի կունենար գոյություն ունեցող մոտավոր հավասարակշռության լուրջ խախտում, հաշվի առնելով բոլոր գործոնները, կառաջանար ՍՍՀՄ-ի և նրա դաշնակիցների անվտանգությանն սպառնացող լուրջ վտանգ:

Հիշենք, թե ԱՄՆ-ը ինչպես վերաբերվեց երկու տասնամյակ առաջ Կուբայի կառավարության խնդրանքով Կուբայում մի քանի տասնյակ սովետական հրթիռների տեղաբաշխման հնարավորությանը: Վաշինգտոնում աղմկում էին ԱՄՆ-ին սպառնացող մահացու վտանգի մասին: Իսկ մեզ փորձում են համոզել, թե մեր արևմտյան սահմանների պարագծով տեղաբաշխված առաջավոր բազավորման ամերիկյան միջուկային միջոցները արգելված թեմա են, քննարկման ոչ ենթակա: Այն, ինչ մեր կողմից արվում է գոյություն ունեցող սպառնալիքը չեզոքացնելու համար, հայտարարվում է ՍՍՀՄ-ի «անհրաժեշտ պաշտպանության սահմաններից դուրս եկող» ձեռնարկում: Իսկ ահա մեր շեմի մոտ, բացի եղածից, լրացուցիչ կերպով հարյուրավոր նորագույն ամերիկյան հրթիռներ տեղաբաշխելու մտադրությունը մատուցվում է որպես «պաշտպանողական քայլ»: Ի՞նչ անուն տալ սրան, ցինիկությո՞ւն, թե՞ չափի տարրական զգացումի կորուստ:

Այժմ ԱՄՆ-ի հետ պայմանավորվածություն է ձեռք բերված միջին հեռավորության միջուկային միջոցների շուրջը վարվող բանակցությունները վերսկսելու մասին: Դրանք մոտ օրերս սկսվելու են Ժնևում: ՍՍՀՄ-ը ողջունում է այդ պայմանավորվածությունը, ինչպես այն ողջունում են ուրիշ երկրների կառավարությունները և միլիոնավոր մարդիկ, որոնք ուզում են թուլացնել միջուկային պատերազմի սպառնալիքը, թուլացնել լարվածությունը, ցանկանում են կայուն խաղաղություն:

Բայց ահա թե ինչը չի կարելի լռության մատնել: Բանակցությունների օրը մոտենալու համեմատ ամերիկյան կողմից (ընդ որում, բավականաչափ բարձր մակարդակում) ավելի ու ավելի հաճախակի են ԱՄՆ-ի նկատմամբ «առանձնահատուկ մոտեցում» ցուցաբերելու հայտեր արվում: Ձևակերպվում են նախնական պայմաններ, որոնք վերին աստիճանի յուրօրինակ են՝ ասված մի՛ արասցե, չարծարծել առաջավոր բազավորման ամերիկյան միջոցների հարցը, ՆԱՏՕ-ի գծով ԱՄՆ-ի դաշնակիցների միջուկային զենքը ոչ մի հավասակշռության հաշվի մեջ չմտցնել, բանակցությունների շրջանակը սահմանափակել լոկ սովետական միջին հեռավորության հրթիռներով, որոնք ենթակա լինեին ապամոնտաժման՝ Եվրոպայում տեղաբաշխելու համար պլանավորված ԱՄՆ-ի հրթիռների «փոխարեն»:

Դժվար է հասկանալ, թե ինչպիսի տրամաբանությունն է նմանօրինակ դիրքավորման հիմքը: Համենայն դեպս, այդ տրամաբանությունը ոչ մի առնչություն չունի ոչ օբյեկտիվության, ոչ էլ ռեալիզմի հետ: Նրանք, ովքեր ԱՄՆ-ում հանդես են գալիս նման կարգի «առաջարկություններով», ըստ էության իրենք էլ ոչ մի վայրկյան չեն հավատում, թե ՍՍՀՄ-ը կարող է իրենց հետ համաձայն լինել: Մեր փոխարեն որ պետությունն էլ լիներ, դրան չէր համաձայնի, եթե հոգում է իր ժողովրդի անվտանգության մասին:

Այդպիսի առաջարկությունների հեղինակները իրականում ավելի շատ ուզում են ոչ թե բանակցություններ, մանավանդ հաջող բանակցություններ: Նրանց հարկավոր է բանակցությունների վիժեցում՝ որպես մտահղացված սպառազինությունների մրցավազքի շարունակման համար յուրօրինակ ալիբի, որի նպատակն է Արևմտյան Եվրոպան դարձնել ՍՍՀՄ-ի դեմ ուղղված ամերիկյան նոր հրթիռների արձակման հրապարակ: Իրենք են վաղօրոք ստեղծում բանակցությունների փակուղին, որպեսզի հայտարարեն, թե տեսեք, ՍՍՀՄ-ը իբր հաշվի չի առնում Արևմուտքի կարծիքը և ԱՄՆ-ին ուրիշ բան չի մնում անել, քան տեղադրել հրթիռները...

Սա պետք է նկատի ունենան բոլորը, ովքեր իրոք անհանգստացած են Եվրոպայում և աշխարհում այժմ ստեղծված վտանգավոր իրավիճակով, ովքեր

անկեղծորեն ձգտում են բեղմնավոր բանակցությունների և Եվրոպայում միջուկային զենքի սահմանափակման:

Եվրոպայում ամերիկյան նոր միջուկային հրթիռների տեղաբաշխման պրոբլեմի պաշտոնական պարզաբանումների մեջ ամեն ինչ սկզբից մինչև վերջ կեղծ է: Կեղծ է և այն, թե դա իբր «լրացնում» է ի պատասխան Սովետական Միության մարտահրավերի, որն իբր չուզեց բանակցություններ վարել միջին հեռավորության զենքի շուրջը, և այն, թե Արևմտյան Եվրոպայում իր նոր հրթիռները տեղաբաշխելու մասին ԱՄՆ-ը իբր որոշում ընդունեց՝ լոկ արձագանքելով դաշնակիցների խնդրանքին և բացառապես հոգալով նրանց «անվտանգության» մասին:

Չեմ անդրադառնա այն բանին, թե ամերիկացիները ինչպես որոշ արևմտաեվրոպացիներից բառացիորեն «համաձայնություն» էին կորզում կանգնելու ԱՄՆ-ի նոր հրթիռների «պաշտպանության» ներքո: Դա հայտնի է: Եվ դժվար չէ հասկանալ նրանց տատանումները, ում վերածում են ուրիշի քաղաքականության պատանդների, դարձնում պատերազմական գործողությունների թատերաբեմի զենքի մոտ կանգնեցվող անխոս դերակատարներ, ինչպես մոդայական է այժմ արտահայտվել Վաշինգտոնում:

Ո՞վ է սեղմելու հրթիռարձակման կոճակը, «երկուսուկես պատերազմներից», որ խաղում է մինիստր Ուայնբերգերը, որի՞ հետ կկապվեն նրանք: Բավական է տալ այս և մի քանի ուրիշ համանման հարցեր, ուշադրության առնել, որ ամերիկյան հրթիռների թիրախներն են ՍՍՀՄ-ի տերիտորիայի ստրատեգիական օբյեկտները, որ ամերիկյան նոր կրողները կարող են օգտագործվել որպես առաջին հարվածի զենք, և միանգամայն կբացահայտվի կատարվող երևույթի էությունը:

Արևմտյան Եվրոպան ԱՄՆ-ի միջուկային դոկտրինների մեջ կատարվող հերթական ագրեսիվ շրջադարձին են հարմարեցնում Եվրոպայի ժողովուրդներին սպառնացող վիթխարի վտանգների գնով: Շարժունակ հրթիռների վնասազերծման համար հարկ կլիներ մեծ հզորությամբ պատասխան հարվածներ հասցնել դրանց տեղաբաշխման ենթադրյալ շրջաններին: Արևմտաեվրոպացիների անվտանգության մասին ահա այդպես են «հոգում» օվկիանոսի մյուս կողմում: Սա դաժան փաստ է, բայց սա փաստ է:

Սովետական Միությունը գերադաս վերաբերմունքի չի ձգտում: Մենք պնդում ենք միայն այն, որ ԱՄՆ-ը և ամբողջությամբ վերցված ՆԱՏՕ-ի դաշինքը մեր անվտանգությունը չափեն նույն մասշտաբով, ինչ և իրենց սեփական անվտանգությունը: Մենք առաջիկա բանակցությունների խնդիրը համարում ենք այն, որ կողմերի կոնկրետ պարտականությունների լեզվով թարգմանվի հավասարության և միատեսակ անվտանգության սկզբունքը: Սովետական Միությունը կուզենար, որ բանակցությունների արդյունքը լիներ դիմակայության մակարդակի իջեցումը՝ բարձրացնելու փոխարեն, և ուղի հարթվեր Եվրոպայում ռազմական լարվածության թուլացման հետագա քայլերի համար:

Մենք արդեն ասել ենք, որ ԱՄՆ-ի բանական դիրքավորման դեպքում, եթե հրթիռային նոր սպառազինությունների նատօյական պլանները մեջտեղից հանվեն, մենք պատրաստ ենք կրճատելու սովետական հրթիռների ընդհանուր թիվը: Կավելացնեմ՝ մենք պատրաստ կլինենք պայմանավորվածության գալու երկու կողմերից միանգամայն էական կրճատումների շուրջը:

Երբ խոսք է լինում ՆԱՏՕ-ի գծով ԱՄՆ-ի դաշնակիցների միջուկային պոտենցիալները հաշվի մեջ ընդգրկելու անհրաժեշտության մասին, մենք պարզապես առաջարկում ենք հաշվի առնել այն, ինչ կա: Սովետական Միությունը չի պահանջում, որ կրճատեն հատկապես այդ պոտենցիալները: Մեզ համար կարևոր է ընդհանուր արդյունքը, ընդհանուր հաշվեկշիռը:

Հենց նրա համար, որ դյուրին լինի ձեռնամուխ լինել պրոբլեմի գործնական լուծմանը, մենք առաջարկել ենք, և դա վերստին հաստատում ենք, հենց որ բանակցություններն սկսվեն, այսինքն՝ այս տարվա նոյեմբերի 30-ից, ՆԱՏՕ-ի և ՍՍՀՄ-ի միջին հեռավորության հրթիռամիջուկային նոր միջոցների տեղաբաշխման նկատմամբ հայտարարել մորատորիում, որը գործեր մինչև

մշտական պայմանագրի կնքումը: Դա կնշանակեր, որ երկու կողմերը և՛ քանակական, և՛ որակական առումներով կսառեցնեին իրենց միջին հեռավորության հրթիռամիջուկային միջոցները Եվրոպայում տեղաբաշխելու, այդ թվում անշուշտ նաև առաջավոր բազավորման ամերիկյան միջուկային միջոցները այդ շրջանում տեղաբաշխելու պլանները, կդադարեցնեին այդպիսի պլանների իրացման նախապատրաստության աշխատանքները: ՆԱՏՕ-ի երկրները չէին տեղաբաշխի «Փերշինգ—2» հրթիռներ, թևավոր հրթիռներ և միջին հեռավորության հրթիռամիջուկային այլ սպառազինություններ: Սովետական Միությունը կդադարեցներ «ՍՍ—20» հրթիռների տեղաբաշխումը:

Եվ այսպես, Սովետական Միությունը պարզորոշ «այո» է ասում դեպի սպառազինությունների մրցավազքի սանձահարում և իսկական զինաթափում տանող ամեն տեսակ ազնիվ բանակցություններին: Մենք հավատում ենք այդպիսի բանակցությունների անհրաժեշտությանն ու ռեալությանը, և մեր կողմից կնպաստենք, որ դրանք հաջողությամբ կատարվեն:

ՀԱՐՑ. Պրեզիդենտ Ռեյգանի օրոք ԱՄՆ-ը լսել անգամ չի ուզում Մոսկվայի ու Վաշինգտոնի կողմից ավելի վաղ մշակված ՍՍՍ—2 պայմանագրի մասին: Դուք արդյոք հավատո՞ւմ եք այդ պայմանագրի վերածննման ռեալությանը:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Երբ ինձ հարցնում են ՍՍՍ—2 պայմանագրի մասին, ես միշտ վերհիշում եմ տարբեր մակարդակներում վարված այն տևական ու ոչ դյուրին բանակցությունները, որոնք նախորդեցին այդ պայմանագրի կնքմանը: Նախապատրաստված պայմանագիրը արտացոլում էր կողմերի շահերի ճշտորեն ստուգված հաշվեկշիռը: Ամեն ինչ կշռվել էր ինչպես դեղատնային կշեռքով: Հենց դրա համար էլ պայմանագիրը ընդունելի էր երկու կողմերի համար:

Պայմանագրի կնքման պահին Սովետական Միությունը ուներ ավելի շատ կրողներ, իսկ մարտագլխիկների թվով առավելությունը պատկանում էր ԱՄՆ-ին: Բայց մենք համաձայնեցինք պայմանագիրն ուժի մեջ մտնելու դեպքում ստրատեգիական զենքը կրողների թիվը կրճատել մոտավորապես 10 տոկոսով կամ 254 միավորով:

ՍՍՀՄ-ի և ԱՄՆ-ի հավասարություն սահմանելով ստրատեգիական սպառազինությունների բնագավառում, ընդ որում Սովետական Միության կողմից այդպիսի միջոցների ավելի խոշոր կրճատումների հաշվին, քան Միացյալ Նահանգների կողմից, ՍՍՍ—2 պայմանագիրը հուսալի հիմք էր դնում ստրատեգիական սպառազինությունների սահմանափակման ու կրճատման գործում հետագա միջոցառումների համար: Այդ նույն նպատակին էին ծառայում նաև այն բավական խիստ շրջանակները, որ սահմանվեցին հրթիռների նոր տիպերի նախագծման և հների կատարելագործման աշխատանքների համար:

Մեր մեղքով չէ, որ այդ պայմանագիրը՝ սպառազինությունների նկատմամբ վերահսկողության հաստատման բոլոր պայմանագրերից թերևս ամենակարևորը, մինչև օրս ուժի մեջ չի մտել:

Վաշինգտոնում փորձում են ՍՍՍ—2 պայմանագրի վավերացումից հրաժարվելը պատճառաբանել նրանով, թե ԱՄՆ-ը իբր ետ է մնացել ՍՍՀՄ-ից, որը կամ ստրատեգիական սպառազինությունների ասպարեզում ինչ-որ խոշոր առավելություններ արդեն ունի, կամ էլ ուր որ է կունենա: Բայց չէ՞ որ պայմանագիրը հենց կբացառեր առավելությունը կողմերից յուրաքանչյուրի համար:

Միանգամայն որոշակիորեն հայտարարում եմ. 1979 թվականին ՍՍՍ—2 պայմանագրի ստորագրման պահից ի վեր Սովետական Միությունը ստրատեգիական սպառազինությունների բնագավառում ոչ մի այնպիսի բան չի արել, որը հանգեցներ կողմերի այն մոտավոր հավասարության փոփոխման, որ սահմանվել էր:

Եվ, ընդհակառակն, Միացյալ Նահանգներում ընդունվում են նորանոր ռազմական ծրագրեր: Այդ ծրագրերի համար բաց են թողնվում աստղաբաշխական գումարներ: Եվ այդ ամենը՝ ՍՍՀՄ-ից ԱՄՆ-ի գոյություն չունեցող «ետ մնալը» վերացնելու պատրվակով: Իսկ ինչ վերաբերում է ՍՍՍ-ի պրոցեսին, ապա դրա շարունակումը կապվում է ԱՄՆ-ի ստրատեգիական հզորության մեծացման ծրագրերի իրականացման հետ: Դուրս է գալիս, որ Վաշինգտոնում

բանը հանգեցնում են ստրատեգիական սպառազինությունների ոչ թե կրճատ-
մանը, այլ դրանց մեծացմանը, բանակցությունները կախման մեջ դնելով
սպառազինությունների կոնվեյերի շարժման արագությունից:
Սովետական Միությունը հետևողականորեն հանդես է գալիս ՍՍՍ-ի պրո-
ցեսի շարունակման օգտին, հավասարության և միատեսակ անվտանգության
սկզբունքի հիման վրա ստրատեգիական սպառազինությունների իսկական
սահմանափակումների ու կրճատումների օգտին: Իսկ դրա համար հարկավոր
է բանակցությունները շարունակել հանգիստ, առանց էժանագին պրոպագան-
դայի և առանց ճնշման փորձերի, պահպանել այն ամբողջ դրականը, ինչ ձեռք
է բերվել ՍՍՍ—2 պայմանագիրը նախապատրաստելիս, և ոչ մի դեպքում այդ
առաջնահերթ պրոբլեմը չկապել ուրիշ պրոբլեմների հետ, որքան էլ դրանք
կարևոր լինեն:
Մի քանի խոսք վերահսկողության մասին: Վաշինգտոնում սիրում են հայ-
տարարել, թե սպառազինությունների սահմանափակման վերաբերյալ համա-
ձայնագրերը պետք է ենթարկվեն մանրակրկիտ վերահսկողության: Իսկ ո՞վ է
դրա դեմ առարկում: Մենք նույնպես ուզում ենք վստահ լինել, որ Միացյալ
Նահանգները կկատարեն իրենց պարտավորությունները: Ուստի և վերահսկո-
ղությամբ մենք պակաս շահագրգռված չենք, միգուցե և ավելի շատ ենք շա-
հագրգռված, քան ԱՄՆ-ը: Չէ՞ որ Միացյալ Նահանգներում է, որ լրջորեն քըն-
նարկվում են զանազան կարգի պլաններ, թե ինչպես ավելի հուսալիորեն
թաքցնեն միջմայրցամաքային հրթիռները, դրանք դուրս բերեն ազգային տեխ-
նիկական միջոցների վերահսկողությունից:
Ոչ թե Սովետական Միությունում, այլ ԱՄՆ-ում են զբաղվում հանկար-
ծակիության էֆեկտի օգտագործմամբ միջուկային զենքի նախազգուշական
գործադրման տարբերակների մշակումով: Մեր դիրքավորումն է հրաժարվել
առաջինը միջուկային զենք օգտագործելուց: Այդ դիրքավորումը որոշվում է
միջուկային պատերազմի՝ որպես անթույլատրելի աղետի նկատմամբ ընդհա-
նուր վերաբերմունքով: Մենք, ինչպես և ԱՄՆ-ը, ունենք ՍՍՍ—1 համաձայնա-
գրերի վերահսկողության փորձ: Մենք վստահ ենք, որ ազգային միջոցներն
ապահովում են պատշաճ վերահսկողությունը: Հսկողության այդ միջոցների,
մասնավորապես տիեզերական միջոցների արդյունավետությունը շարունակ
բարձրանում է, հետևաբար աճում են նաև վերահսկողության ազգային միջոց-
ների հնարավորությունները: Ամերիկյան վարչակազմին դա քաջ հայտնի է:
Իսկ եթե վստահություն լինի, կարող են մշակվել վերահսկողության էլի ինչ-որ
ձևեր: Բայց բոլոր պայմաններում գերադասությունը պետք է պատկանի ազ-
գային միջոցներին, դրանք ավելի լավ են համապատասխանում պետության
անվտանգության շահերին:
Չի կարելի թույլ տալ, որ սպառազինությունների ասպարեզում գիտության
ու տեխնիկայի զարգացումը առաջ անցնի սպառազինությունների սահմանա-
փակման ու կրճատման միջոցառումների նկատմամբ վերահսկողության հնա-
րավորություններից: Սա նշանակում է, որ այդ առթիվ պայմանավորվածու-
թյունը հարկավոր է հիմա, հարկավոր է այն բանի համար, որ կանգնեցվի
սպառազինությունների մրցավազքի կոնվեյերը, ապահովվի սպառազինու-
թյունների կրճատումը հուսալի վերահսկողության ներքո՝ հօգուտ բոլոր ժողո-
վուրդների անվտանգության:
ՀԱՐՑ. Արևմուտքում հետաքրքրություն է առաջացրել վստահության
միջոցները մեր մայրցամաքում է՛լ ավելի տարածելու Ձեր կողմից բազմիցս
շարադրված գաղափարը: Սովետական Միությունը պատրաստ է դրանք տա-
րածելու երկրի ամբողջ եվրոպական մասի վրա: Արևմուտքի կողմից այդ դեպ-
քում ինչպիսի՞ հանդիպական քայլ է ակնկալվում:
ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Պետությունների միջև հատկապես ռազմական բնագավա-
ռում վստահության ամրապնդումը համապատասխանում է եվրոպական ժո-
ղովուրդների, համաեվրոպական խորհրդակցության բոլոր մասնակիցների,
ներառյալ ԱՄՆ-ի ու Կանադայի կենսական շահերին: Այլ կերպ չի էլ կարող
լինել, քանի որ դեպի խաղաղություն տանող ուղին ոչ թե առճակատումն է, այլ
բանակցությունների պրոցեսը, պետությունների ներկայացուցիչների հանդի-

պումներն ու խորհրդակցությունները, իսկ վերջին հաշվով՝ այնպիսի գործնական քայլեր, որոնք նպաստում են ժողովուրդների մերձեցմանը, միջազգային մթնոլորտի նորմալացմանը, այնպիսի արգելքների վերացմանը, ինչպիսիք են փոխադարձ անվստահությունը, կանխակալությունը և վախը։

Մենք Սովետական Միությունում կցանկանայինք հուսալ, որ այն կոնյունկտուրային պրոպագանդիստական շարժառիթները, որոնցով առաջնորդվում են Մադրիդի հանդիպմանը մասնակցող որոշ արևմտյան պատվիրակություններ, չեն խանգարի համագործակցության ֆունդամենտալ պահանջմունքներին, և որ կհաջողվի պայմանավորվածության հասնել Եվրոպայում վստահության ու անվտանգության ամրապնդման և զինաթափման միջոցառումներին նվիրված եվրոպական կոնֆերանս գումարելու շուրջը։ Վստահությունը անկարելի է առանց փոխադարձության և իրավահավասարության։ Միջազգային անվտանգությունը գոյանում է պայմանավորվող կողմերի միատեսակ անվտանգությունից։

Համաձայնելով վստահության միջոցները ՍՍՀՄ-ի ամբողջ եվրոպական մասի վրա տարածելուն, մենք, բնականաբար, հանդիպական քայլեր ենք սպասում Արևմուտքից։ ՆԱՏՕ-ի եվրոպական գոտում ռազմական պատրաստությունները սկսվում են ոչ թե Եվրոպայի մայրցամաքային․ եզրաշերտից։ Դա գիտե յուրաքանչյուր ոք։ Հետևաբար Եվրոպային հարող կղզիների տարածքները, ծովային ու օվկիանոսային համապատասխան ջրատարածքները և դրանց օդային տարածությունը նույնպես պետք է ընդգրկվեն։ Խոսքն այս մասին է։

ՀԱՐՑ. Եվրոպայում նորից դիսկուսիաներ են ծավալվել միջուկազերծ գոտիների առթիվ: Դուք ի՞նչ եք մտածում մեր մայրցամաքի տարբեր մասերում այդպիսի գոտիների ստեղծման մասին:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Դուք հարցնում եք միջուկազերծ գոտիների մասին։ Նրանց համար, ովքեր լրջորեն են դնում միջուկային զենքը չտարածելու և խաղաղության կայունացման խնդիրը, միջուկազերծ գոտիների ստեղծման կարևորությունն ակնբախ է։ Եվ ինձ թվում է, այստեղ պայմանավորվածությունների ուղին այնքան էլ տատասկոտ չէ։

Իսկապես, շատ պետություններ են միացել միջուկային զենքը չտարածելու պայմանագրին, ընդ որում նրանց մեծ մասի տերիտորիաներում այդպիսի զենք չկա էլ։ Հազիվ թե կարող են տարակույսներ լինել, որ նրանց մեծ մասը թանկ է գնահատում իր միջուկազերծ ստատուսը, ուզում է դրանում տեսնել այն բանի գրավականը, որ միջուկային կոնֆլիկտի մեջ չի ներքաշվի։ Եթե միջուկային տերությունները պարտավորություն ստանձնեին հարգել այդպիսի պետությունների միջուկազերծ ստատուսը, նրանց տերիտորիաներում միջուկային զենք չտեղաբաշխել, ինչպես նաև նրանց դեմ ոչ մի պարագայում այդպիսի զենք չգործադրել, ապա աշխարհի տարբեր շրջաններում իսկույն ևեթ պայմաններ կստեղծվեին մի քանի միջուկազերծ գոտիների ստեղծման համար։

Վերջերս Ֆինլանդիայից ինձ դիմեցին այսպիսի հարցադրումով. Սովետական Միությունը ինչպե՞ս կվերաբերվեր Եվրոպայի հյուսիսում միջուկազերծ գոտի հիմնելուն։ Մեր պատասխանը տրվեց հրապարակորեն, և ես այն չեմ մեջբերի ամբողջովին։ Միայն կհիշեցնեմ, որ ՍՍՀՄ-ը պատրաստակամություն հայտնեց գոտու մասնակից երկրների հետ կնքելու բազմակողմ համաձայնագիր կամ նրանցից յուրաքանչյուրի հետ՝ առանձին համաձայնագիր՝ պարտավորություն ստանձնելով միջուկային զենք չգործադրել Հյուսիսային Եվրոպայի դեմ։ Մենք մեր այս պարտավորությունը չենք պայմանավորում գոտու նկատմամբ մյուս միջուկային տերությունների դրական պարտավորություններով, թեպետև հասկանալի է, գոտու մասնակիցները ավելի մեծ անվտանգության մեջ կլինեին, եթե միջուկազերծ ստատուսի հարգման երաշխիքները տրվեին նաև ՆԱՏՕ-ի միջուկային տերությունների կողմից։

Մենք չենք բացառում Հյուսիսային Եվրոպայի միջուկազերծ գոտու ստեղծման կապակցությամբ մեր սեփական տերիտորիայում որոշ միջոցառումներ իրականացնելու հնարավորությունը։ Առանց մանրամասների մեջ մտնելու ասեմ, որ խոսքը կարող էր վերաբերել էական միջոցառումների։

Եվրոպայի հյուսիսը մեր մայրցամաքի ամենևին էլ միակ վայրը չէ, որտեղ
ակտիվորեն քննարկվում է միջուկազերծ գոտիների ստեղծման հնարավորու-
թյունը։ Այս գաղափարն զգալի ժողովրդականություն է վայելում Բալկաննե-
րում։ Դրա նկատմամբ հետաքրքրություն են ցուցաբերում միջերկրածովյան
շատ երկրներ։ Մենք, բնականաբար, համակրում ենք այդ գաղափարները։

Սովետական Միությունը հանդես է գալիս այն բանի օգտին. որպեսզի
Եվրոպայում միջուկային զենքի ոչ մի տեսակի զինանոց չընդլայնվի, որ, ընդ-
հակառակն, սկսվի այդ զենքի կրճատման պրոցես։ Եվ վերջացնեմ նրանով,
ինչից սկսեցի. եթե Եվրոպայի այս կամ այն մասում միջուկազերծ գոտու
ստեղծման հնարավորություն առաջանա, ապա ՍՍՀՄ-ը ամենագործուն պաշտ-
պանություն ցույց կտա այդ ուղղությամբ կատարվելիք գործնական քայլերին։

ՀԱՐՑ. Լեհաստանի իրադարձությունների զարգացումը ԳՖՀ-ում գնա-
հատում են որպես միանգամայն լուրջ: Արդյոք կարելի՞ է ելնել այն բանից,
որ Լեհաստանի իրադրության նորմալացման հարցը Սովետական Միությու-
նում դիտվում է Եվրոպայի խաղաղության պահպանման հետ սերտորեն
կապված:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. Անշուշտ խաղաղության պահպանման հետ, և, ես կավելաց-
նեի՝ Եվրոպայում սոցիալիստական Լեհաստանի տեղի հետ սերտորեն կապված։

Արևմուտքում շատ են չարաշահում Լեհաստանի հարցը։ Չարաշահումները
տարբեր են, բայց դրանց մեծ մասը հետապնդում է նույն նպատակը՝ է՛լ ավելի
ապակայունացնել այդ երկրի իրադրությունը, այնտեղ թուլացնել սոցիալիզմի
դիրքերը, բարդացնել Լեհաստանի ու Սովետական Միության հարաբերություն-
ները և, իհարկե, այդ ամենից համապատասխան օգուտներ կորզել ՆԱՏՕ-ի
բլոկի դիտավորությունների համար։

Ոմանք շտապում են ժողովուրդների գլխին տեղալու «սառը» կամ մի այլ
պատերազմի դժվարությունները։ Սովետական Միությունը նման գործերով չի
զբաղվում և զբաղվելու մտադրություն էլ չունի։ Լեհաստանը մեզ համար բա-
րեկամ է, բարի դրացի և դաշնակից։ Մենք նրան վերաբերվում ենք ինչպես
վայել է դաշնակցին և բարեկամին։ ՍՍՀՄ-ը ջանում է լեհերի համար նաև
դյուրացնել տնտեսական դժվարություններից դուրս գալը, այդ գործում նրանց
համապատասխան օգնություն ցույց տալով իր հնարավորությունների ներ-
ծին չափով։

Լավ կլիներ, եթե Արևմուտքում ըմբռնեին, որ խաղաղությունը և անդորրը
հարկավոր են Եվրոպայի բոլոր պետություններին և ոչ թե միայն սոցիալիս-
տական ընկերակցության երկրներին։

ՄԱՐԴԿՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱԳԱՅԻ ՀԱՄԱՐ ՄՂՎՈՂ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ

ԱՄՍԵԱՄԻՍ ԱՎԵԼԻ ՈՒ ԱՎԵԼԻ հստակորեն ու մասշտաբայնորեն է դրսևորվում ողջ մարդկության կյանքում ՍՄԿԿ XXVI համագումարի, նրա փաստաթղթերում արված հետևությունների, նրանում արտահայտված գաղափարների ու առաջարկությունների պատմական նշանակությունը: Տալով արդի միջազգային իրադրության և միջազգային հարաբերությունների վիճակի սպառիչ բնութագիրը, հանրագումարի բերելով նախընթաց ժամանակաշրջանում արտաքին քաղաքականության բնագավառում լենինյան կուսակցության ու սովետական կառավարության բազմակողմանի գործունեությունը, համագումարը ծանրակշիռ խոսք ասաց արդի հասարակական զարգացման արմատական հարցերի վերաբերյալ: ՍՄԿԿ-ի, սովետական պետության արտաքին քաղաքական գիծը, որ ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևը նշեց համագումարին Կենտրոնական կոմիտեի տված հաշվետու զեկուցման մեջ և արժանացավ պատգամավորների միահամուռ հավանությանը, դարձել է միջազգային կյանքի և հանուն սպառազինությունների մրցավազքի սանձահարման, խաղաղության ու լարվածության թուլացման ամրապնդման, ժողովուրդների սուվերեն իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության մղվող պայքարի կարևորագույն գործոն: Եվ այսօր, համագումարի ավարտից ավելի քան կես տարի անց, կարելի է լիակատար համոզվածությամբ պնդել, որ նրա արդյունքները հետզհետե ավելի մեծ չափով կորոշեն աշխարհում իրադարձությունների ընթացքը:

Մեր դարի 80-ական թվականները, ինչպես ոչ առանց հիմքի գտնում են քաղաքական ու հասարակական շատ գործիչներ, կարող են սկզբունքային նշանակություն ունենալ համաշխարհային-պատմական այն գոտեմարտի ելքի համար, որ մղվում է աղետալի միջուկային կոնֆլիկտի կանխման նպատակով: Իրադրությունը բարդ է, լարված, կարելի է ասել՝ շիկացած: Իհարկե, հիմքեր չկան պնդելու, թե աշխարհը գտնվում է ինչ-որ մի նախապատերազմական շրջանում: Սակայն հորիզոնը պատած մրրկաբեր ամպերը, եթե դրանք չցրվեն, իրենց մեջ ամբողջ մարդկության ապագայի համար պոտենցիալ կերպով աճող վտանգներ են կրում:

Այսօրվա արևմտյան աշխարհում կարելի է հանդիպել հոռետեսորեն տրամադրված ոչ քիչ թվով քաղաքագետների ու այլազան մտածողների, որոնք գտնում են, թե լարվածության թուլացման քաղաքականությունը, որը ժողովուրդներին տարբեր սոցիալական սիստեմներ ունեցող պետությունների տևական խաղաղ գոյակցություն ու փոխշահավետ համագործակցություն էր խոստանում, իբրև թե մեռած է: Քաղաքակրթությունը, կրկնում են նրանք, իբր մտել է համարյա թե ավարտական փուլը, և տեղնուտեղ գլխով ցույց են տալիս զենքի ավելի ու ավելի դիզվող մոնբլանների կողմը, պնդում, թե միլիտարիզմի ուժերը դուրս են եկել բանականության հսկողությունից: Նրանց մյուս նմանակիցների կարծիքով, դեռ ամեն բան կորած չէ և միջազգային հարաբերությունների ճգնաժամային վիճակից կարող է ինչ-որ ելք գտնվել, եթե ապավինվի ոչ այն է նախախնամությանը, ոչ այն է ամեն մի ձախորդությանը մարդկային ցեղի անսպառ հարմարունակությանը: Բայց թե՛ սրանք, թե՛ մյուսները վերջին հաշվով հակված են միայն պասսիվորեն սպասելու անխուսափելիին և պատրաստ են հաշտվելու ագրեսիվ իմպերիալիստական շրջանների գործունեության հետ, ամենից առաջ ամերիկյան, որոնք հույսները դնում են լարվածության բատ

ամենայնի ուժեղացման, ռազմական կոնֆլիկտների ու պատերազմների նա-
խապատրաստության արագացման վրա և ապացուցում են, թե միջուկային
պատերազմը ոչ միայն հնարավոր է, այլև կապիտալիզմը այն նույնիսկ կա-
րող է շահել, ուստի և իբր կործանարար չէ ամբողջությամբ վերցրած մաս-
նավոր սեփականատիրական սիստեմի համար:
ԱՄՆ-ի ներկայիս վարչակազմը Սովետական Միության նկատմամբ ռազ-
մական գերազանցության հասնելը փաստորեն հռչակել է իբրև մոտակա տա-
րիների իր արտաքին ու ներքին քաղաքականության առաջնահերթ նպատակ:
Միայն եկող տարում Պենտագոնի ծախսերը կմեծանան ավելի քան 40 միլիարդ
դոլարով ու կհասնեն 226 միլիարդի, իսկ ընթացիկ հնգամյակում նախատես-
վում է ծախսել 1,5 տրիլիոն դոլար՝ գրեթե այնքան, որքան Միացյալ Նա-
հանգները զինված ուժերի վրա ծախսել են վերջին տասներկու տարում: Ռեյ-
գանի կառավարությունը բացեիբաց ապավինում է միջուկային սպառազինու-
թյունների բոլոր տեսակների արագացված կուտակմանը՝ սկսած միջմայր-
ցամաքային հրթիռներից և վերջացրած նեյտրոնային զենքով, ու դրա հետ
մեկտեղ նախապատրաստություն է տարվում մասսայական ոչնչացման նոր,
է՛լ ավելի հրեշավոր տեսակների ստեղծման նպատակով, ներառյալ լազերա-
յինը, որը նախատեսված է տիեզերական տարածությունից, երկրի արբանյակ-
ներից մարտական գործողությունների համար: Աշխարհի ամբողջ շրջաններ
անամոթորեն հայտարարվում են ԱՄՆ-ի «կենսական շահերի» ոլորտներ, որոնց
նկատմամբ այնտեղ չեն բացառում զինված միջամտության հնարավորությու-
նը: Ստեղծվում են ինտերվենցիոնիստական «արագ ծավալման ուժերը»:
Ի երջանկություն մարդկության, արևմտյան աշխարհում քաղաքական
տրամադրությունների սպեկտրը ամենևին չի վերջանում միլիտարիզմի ու հե-
գեմոնիզմի սպասարկուների, ինչպես նաև հուսալքության մարգարեների հա-
յացքներով, որոնք ձգտում են «եղանակ ստեղծել» ուժային դիմակայության
անվերջ սրմանը տանող ճանապարհին: Միացյալ Նահանգների և ՆԱՏՕ-ի որոշ
երկրների իշխող վերնախավի, ինչպես և նրանց հետ համերաշխող պեկինյան
հեգեմոնիստների քաղաքական կուրսը բախվում է աճող դիմադրությանը հա-
սարակական լայն շրջանների, որոնք չեն ցանկանում հաշտվել այն պնդման
հետ, թե պատերազմն ինչ-որ բանով ճակատագրորեն անխուսափելի է, և հա-
վատացած են, որ վիճելի միջազգային պրոբլեմները կարող են ու պետք է
լուծվեն ոչ թե կռվի դաշտում, այլ բանակցությունների սեղանի շուրջը:
Իմպերիալիստական շրջանների կողմից լարվածության մեծացման, սպա-
ռազինությունների շարունակվող մրցավազքի, ազգային ու սոցիալական ա-
զատագրության ուժերի վրա հարձակման, ռեալ սոցիալիզմի թուլացման, սո-
ցիալիստական ընկերակցության միասնության խախտման փորձերի իրա-
գործությունում՝ մի կողմից, և մյուս կողմից՝ այդ քաղաքականությանը միլի-
տարիզմի ու հեգեմոնիզմի բոլոր հակառակորդների, բարի կամքի բոլոր մարդ-
կանց աճող դիմադրության պայմաններում Սովետական Միությունը հաստա-
տակամորեն ու անշեղորեն, միշտ և ամենուրեք հաստատում է իր սկզբունքա-
յին նվիրվածությունը ժողովուրդների արմատական շահերի համար մղվող
պայքարի գործին: Այն անխոնջ ու հետևողականորեն, ուժգնացող թափով ու
ինտենսիվությամբ պայքարում է հանուն խաղաղության պահպանման ու ամ-
րապնդման, հանուն սպառազինությունների մրցավազքի դադարեցման և զի-
նաթափման, հանուն սոցիալական պրոգրեսի: Կոնկրետ գործերում մարմնա-
վորվում են ՍՄԿԿ XXVI համագումարի փակման ժամանակ ընկեր Լ. Ի. Բրեժ-
նևի ասած խոսքերը. «Մենք մտադիր ենք մեր բոլոր ուժերը կենտրոնացնել
երկու ուղղություններում: Դրանցից մեկը կոմու-
նիզմի կառուցումն է, մյուսը՝ խաղաղության ամրապնդումը»:
Ճշմարտությունն այն է, որ գործնականում լարվածության թուլացման
քաղաքականությունն ու զարգացումը, սպառազինությունների մրցավազքի զսպ-
ման ուղղված բոլոր կարևոր համաձայնագրերը, որ ձեռք են բերվել նախըն-
թաց տասնամյակում, ինչպես նաև այդ հարցերի վերաբերյալ սկսված կարև-
որագույն բանակցությունները ՍՍՀՄ-ի ու սոցիալիստական ընկերակցության
մյուս երկրների նախաձեռնությունների արգասիք են: Դրա շնորհիվ միջազ-

գային կյանքում ողջ դրականը ժողովուրդների գիտակցության մեջ հաստատապես կապվում է Սովետական Միության քաղաքականության հետ։ Եվ այժմ էլ ՍՄԿԿ-ն, սովետական պետությունը, հետևելով XXVI համագումարի ցուցումներին, շարունակում են հետևողականորեն իրականացնել հիրավի մարդասիրական, լենինյան արտաքին քաղաքական կուրսը։ Ցուցաբերելով զսպվածություն, հաստատակամություն, սկզբունքայնություն, Սովետական Միությունը լի է պրովոկացիաների չենթարկվելու և միաժամանակ զանազան թշնամական կամպանիաներին աներեր կերպով հակազդելու վճռականությամբ՝ սկսած «սովետական ռազմական սպառնալիքի» մասին զրպարտչական առասպելից ու վերջացրած «մարդու իրավունքների պաշտպանության» երեսպաշտական կամպանիայով կամ Մոսկվային «միջազգային տեռորիզմի» մասնակցություն վերագրելու փորձերով։ Հստակորեն ու անշեղորեն կենսագործվում է ՍՄԿԿ XXVI համագումարի առաջ քաշած դրույթն այն մասին, որ «կուսակցության և պետության արտաքին քաղաքական գործունեության հիմնական ուղղությունը եղել և մնում է պայքարը պատերազմի սպառնալիքը թուլացնելու, սպառազինությունների մրցավազքը սանձահարելու համար»։

Համաշխարհային քաղաքականության կիզակետում շարունակում է մնալ 80-ական թվականների համար համագումարի առաջադրած խաղաղության ծրագիրը։ Այն ընդգրկում է ինչպես հրթիռամիջուկային, այնպես էլ սովորական զենքի կրճատման միջոցառումներ, պարունակում է գոյություն ունեցող կոնֆլիկտների և ճգնաժամային իրավիճակների կարգավորման ու նորերի կանխման առաջարկություններ, տոգորված է լարվածության թուլացումը խորացնելու և բոլոր մայրցամաքներում պետությունների խաղաղ համագործակցությունը զարգացնելու ձգտմամբ։ Նրանում արտահայտվում է խաղաղության ու անվտանգության բոլոր հրատապ հարցերի վերաբերյալ բանակցություններ վարելու, մյուս երկրների ուզածդ կոնստրուկտիվ գաղափարներին ուշադրությամբ վերաբերվելու Սովետական Միության պատրաստակամությունը։

ՍՄԿԿ XXVI համագումարի արտաքին քաղաքական նախաձեռնությունները սահմանում են մեր օրերի միջազգային կյանքի հիմնական թեմատիկան։ Բայց դրանք բնավ չեն տառապում րոպեականությամբ։ Սովետական արտաքին քաղաքականության առջև համագումարի դրած խնդիրները որպես մեր դիվանագիտության պրակտիկ գործունեության հիմունքներ ունեն ինչպես այժմեական, այնպես էլ երկարաժամկետ նշանակություն։ Սովետական խաղաղ նախաձեռնությունները, որոնք շարադրվեցին համագումարում և ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի հետագա ելույթներում, կոնկրետ են ու համապարփակ, կոնստրուկտիվ բնույթ են կրում։ Դրանք վերաբերում են Եվրոպային ու Միջերկրական ծովին, Մերձավոր Արևելքին ու Աֆրիկային, Հեռավոր Արևելքին ու Հարավ-արևելյան Ասիային։ Այդ նոր գաղափարները, կոնցեպցիաներն ու առաջարկությունները, բացելով հավասարության և միատեսակ անվտանգության վրա հիմնված փոխադարձորեն ընդունելի լուծումներ գտնելու ռեալ հնարավորություններ, ոչ մի այնպիսի բան չեն պարունակում, որը միակողմանի օգուտ ստանալու նպատակ հետապնդեր։

Մեր կուսակցությունն ու սովետական պետությունը հաստատակամ, բազմակողմանի ու հետևողական աշխատանք են ծավալել համագումարի արտաքին քաղաքական ծրագրի իրականացման նպատակով։ Վերջին ամիսների իրադարձություններն ակներևաբար հաստատում են, որ այն բարերար ներգործություն կունենա ընթացիկ տասնամյակի իրադրության զարգացման վրա։ Միանգամայն ակնհայտ է, որ առանց ՍՍՀՄ-ի արած առաջարկությունների իրականացման նպատակով Սովետական Միության և սոցիալիզմի եղբայրական երկրների ակտիվ, նպատակամետ գործունեության՝ իրադրությունն աշխարհում է՛լ ավելի բարդ ու պայթյունային կլիներ։ Ավելին, այդ առաջարկությունների հրատապությունը շարունակում է աճել, որքանով որ իմպերիալիստական տերությունների, ամենից առաջ ԱՄՆ-ի գործողությունները չեն վկայում լարվածության թուլացման պրոցեսն արգելակելու, միջազգային քաղաքական կլիման վատթարացնելու գծից որևէ նահանջի մասին։

Սովետական արտաքին քաղաքական առաջարկություններում ու գործողություններում այսօր, ինչպես և նախկինում, գլխավոր տեղերից մեկը զբաղեցնում է Եվրոպան։ Եվ դա հասկանալի է. հենց այն կոնֆլիկտներն են արդեն երկու անգամ վերաճել համաշխարհային պատերազմի, որոնք սկսվել են այս մայրցամաքում, որտեղ այժմ մեկը մյուսից անմիջական մոտիկության վրա կենտրոնացված են արդիականության այնքան հզոր ռազմական պոտենցիալները։ Միևնույն ժամանակ աշխարհի այժմյան իրավիճակի առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ պատերազմական վտանգի արդեն գոյություն ունեցող օջախների հետ միասին հենց այստեղ է ծագում նման մի նոր օջախ։ Դրա իրական հաստատումը դարձավ ՆԱՏՕ-ի իր դաշնակիցներին Միացյալ Նահանգների պարտադրած պլանները՝ արևմտաեվրոպական մի շարք երկրների տարածքում գրեթե 600 նոր ամերիկյան միջուկային հրթիռներ տեղադրելու վերաբերյալ, որոնք կուղղվեն Սովետական Միության և Վարշավայի պայմանագրի մասնակից մյուս երկրների դեմ։ Այն ժամանակ, երբ ՍՍՀՄ-ն արևմտաեվրոպական երկրներին առաջարկում է մայրցամաքի քաղաքական ու ռազմական անվտանգությունը կառուցել համաեվրոպական տնտեսական, քաղաքական, գիտատեխնիկական և կուլտուրական համագործակցության հուսալի հիմքի վրա, որը հատկապես 1975 թվականի Հելսինկիի խորհրդակցությունից հետո շոշափելի արդյունքներ է տվել, Պենտագոնը Եվրոպան դիտում է ոչ այլ կերպ, քան որպես ապագա «ռազմական գործողությունների թատերաբեմ», որտեղ կարող են իրականացվել այսպես կոչված «սահմանափակ» միջուկային պատերազմի պլանները, որը, ինչպես կարծում են օվկիանոսի այն կողմում, չի դիպչի ԱՄՆ-ի տարածքին։ Միաժամանակ Անգլիայի, ԳՖՀ-ի և մի շարք այլ երկրների ղեկավար գործիչները, հակաիմպերիալիստական ուժերի հարաճուն հաջողությունների պայմաններում բուրժուազիայի դասակարգային համերաշխությունից դրդված և ի հաճույս իրենց անդրօվկիանոսյան պարտնյորների, պատրաստ են աջակցել եվրոպական հողում «սահմանափակ» միջուկային պատերազմի համար պայմաններ ստեղծելու Պենտագոնի ճիգերին, համաձայնելով, այդպիսով, ամերիկյան իմպերիալիզմի «միջուկային պատանդների» դերին։

Արդեն արևմտաեվրոպական պետությունների տերիտորիայում ամերիկյան նոր հրթիռամիջուկային համակարգեր տեղադրելու ՆԱՏՕ-ի պլանները հարուցեցին մայրցամաքի քաղաքական կլիմայի կտրուկ փոփոխություն դեպի վատը, առաջ մղեցին նրա արևմտյան մասն արևելյանից մեկուսացնելու և Արևմտյան Եվրոպայում ամերիկյան տիրապետություն հաստատելու վերաբերյալ Վաշինգտոնի ծրագրերի իրականացումը։ Իսկ այժմ միջուկային պատերազմի նախապատրաստման էսկալացիայի նոր փուլ է նշում վերջերս պրեզիդենտ Ռեյգանի ընդունած որոշումը՝ միջուկային հարվածի միջոցների այնպիսի տարատեսակի արտադրությունն սկսելու մասին, ինչպիսին նեյտրոնային զենքն է։ Այդ զենքի արտադրությունը, իսկ այնուհետև Եվրոպայում դրա տեղաբաշխումը— մի հեռանկար, որը Արևմուտքի լրջմիտ քաղաքական գործիչները դիտում են իբրև անխուսափելի հաջորդ փուլ Պենտագոնի պլաններում, չի կարող չհանգեցնել այսպես կոչված «միջուկային շեմքի» վտանգավոր իջեցման, պարզ ասած՝ միջուկային պատերազմի ծագման ռիսկի մեծացման։ Յոթ տարվա ընթացքում մշակված, միջմայրցամաքային ստրատեգիական զենքի պաշարների հետագա աճին ու որակական կատարելագործմանը պատնեշ դրած ՍՍՍ—2 պայմանագրի վավերացումից ԱՄՆ-ի հրաժարվելը և Արևմտյան Եվրոպայում միջին հեռավորության նոր հրթիռների ծավալման նախապատրաստության զուգակցությամբ այսպես կոչված մերձավոր մարտի նեյտրոնային զենքի արտադրությունն սկսելը ստեղծում է ամերիկյան զինվորականության կողմից պլանավորվող միջուկային կոնֆլիկտի նախապատրաստությանն ուղղված պրակտիկ գործունեության բավականաչափ համակողմանի պատկերը, մի կոնֆլիկտ, որտեղ, ինչպես վկայում է հենց նախապատրաստությունների բնույթը, Վաշինգտոնն ընդունակ է հանդես գալու նախաձեռնողի դերում։

Համենայնդեպս, ստեղծվում է այնպիսի տպավորություն, որ իմպերիա-

լիզմի ռազմատենչ շրջանները գիտակցաբար բանը տանում են դեպի «սառը
պատերազմի» վատթարագույն ժամանակների վերադարձը, որն այսօրվա
պայմաններում կապված կլիներ է՛լ ավելի մեծ վտանգների ու ռիսկի հետ։
Ժողովուրդներին առաջնապող հենց այդպիսի հեռանկարով է պայմանավոր-
վում միջազգային բանակցությունների հրամայական անհրաժեշտությունը,
որը մատնանշում է Սովետական Միությունը։ Այժմ, շեշտում է մեր երկիրը,
վիճելի պրոբլեմները լուծելու բանական այլ ուղի չկա, որքան էլ դրանք սուր
և բարդ լինեն, քան սթափ լուրջ երկխոսությունը. այս գործում չպետք է բաց
թողնվի եղած և ոչ մի հնարավորություն, քանի որ միջուկային կոնֆլիկտի
ռիսկը մեծանում է բանակցությունների համար կորցրած յուրաքանչյուր օրվա
հետ։ Դրական արդյունքների ձեռքբերման գործում իսկական շահագրգռվա-
ծության և դրանցում իրենց ավանդը ներդնելու կողմերի պատրաստակամու-
թյան հիման վրա լուրջ բանակցությունների անհրաժեշտությունն են մատ-
նանշում նաև ռեալիստորեն խորհող արևմտյան քաղաքական գործիչները։
Այս առումով, եղբայրական սոցիալիստական երկրների կարծիքով, մեծ
նշանակություն կունենար, մասնավորապես, Եվրոպայի անվտանգության ու
համագործակցության Հելսինկիի խորհրդակցության մասնակից 35 պետու-
թյունների ներկայացուցիչների Մադրիդի հանդիպման հաջող ավարտը, որը
կոչված է ծառայելու իրավահավասարության, վստահության և փոխշահավետ
համագործակցության սկզբունքներով սոցիալական տարբեր սիստեմների եր-
կրների միջև հարաբերությունների կարգավորման՝ վեց տարի առաջ Ֆին-
լանդիայի մայրաքաղաքում սկսված պրոցեսի ամրապնդմանն ու զարգացմա-
նը։ Անտարակույս, հանդիպման այդպիսի դրական արդյունք կհանդիսանար
Եվրոպայում ռազմական լարվածության թուլացման ու զինաթափման՝ ՍՍՀՄ-ի
առաջարկած կոնֆերանսի անցկացման մասին որոշումը։
Բանակցությունների հարցի նկատմամբ սկզբունքորեն այլ վերաբերմունք
է ցույց տալիս ամերիկյան կողմը։ Ոչ թե փոխադարձորեն ընդունելի հիմքի
վրա պայմանավորվածության, այլ իր համար ռազմական հզորության ինչ-որ
գերազանցություն ստեղծելուն են ձգտում Վաշինգտոնի այժմյան կառավարող-
ները՝ դիտավորություն, որի հետևում չի կարելի չտեսնել գլոբալ մաշտաբով
լիդերության, այսինքն, ըստ էության, համաշխարհային տիրապետության
հավակնությունները։ Ճիշտ է, համաշխարհային հասարակական կարծիքի
ճնշման ներքո ԱՄՆ-ի պրեզիդենտ Ռ. Ռեյգանը ԳՖՀ-ի կանցլեր Հ. Շմիդտի հետ
ունեցած զրույցներում խոստացավ մինչև 1981 թվականի վերջը Սովետական
Միության հետ բանակցություններ սկսել Եվրոպայում միջին հեռավորության
հրթիռների առիթով։ Ընդ որում, սակայն, ոչինչ չի ասվում բանակցություն-
ներն իրավահավասարության հիմունքներով վարելու մտադրության մասին
այն հաշվով, որպեսզի դրանք նպաստեն իրադրության նորմալացմանը, չի
հիշատակվում շուտափույթ պայմանավորվածության հասնելու որևէ ձգտման
մասին, անտեսվում է Սովետական Միության՝ բարի կամքով տոգորված
առաջարկն այն մասին, որ գործի էության շուրջը բանակցություններն սկսելու
պահից և ամերիկյան կողմից համանման քայլի դեպքում ինքը երկրի եվրո-
պական մասում կդադարեցնի միջին հեռավորության իր հրթիռների ծավա-
լումը։
Անշուշտ, բանակցություններին ձեռնամուխ լինելու խոստումն ինքնին դրա-
կան փաստ է։ Սակայն խոսքերին պետք է հաջորդեն գործերը, խոստումներին՝
գործողությունները։ Մանավանդ որ կարևոր հարցերի վերաբերյալ բանակցու-
թյունները, ինչպես ցույց է տալիս միջազգային հարաբերությունների արդի
պրակտիկան, դրանց արևմտյան մասնակիցների մեղքով հաճախ ձգձգվում են
ոչ միայն ամիսներով, այլև երկար տարիներով, ինչպես դա պատահեց, օրի-
նակ, Կենտրոնական Եվրոպայում զինված ուժերի ու սպառազինությունների
կրճատման՝ արդեն ութ տարի Վիեննայում շարունակվող բանակցությունների
հետ։ Եվ դա՝ փոխադարձ համաձայնության գալու Սովետական Միության ու
բանակցություններին մասնակցող սոցիալիստական ընկերակցության մյուս
երկրների ցուցաբերած պատրաստակամության դեպքում։
Ինչ վերաբերում է սովետա-ամերիկյան բանակցություններին, ապա

ՍՍՀՄ-ը ամենահեղինակավոր մակարդակով բազմիցս շեշտել է դրանց ան-
հապաղ ձեռնամուխ լինելու իր պատրաստակամությունը։ Միևնույն ժամանակ
Միացյալ Նահանգների նոր վարչակազմը խուսափել է սկսել այնպիսի կարևո-
րագույն թեմաների որևէ քննարկում, ինչպիսիք են սպառազինման պրոցեսի
զսպումը, կամ կոնֆլիկտների օջախների վերացումը և վիճելի միջազգային
պրոբլեմների խաղաղ լուծումը։ Ոչ այլ ոքի, քան պրեզիդենտ Ռեյգանին են
պատկանում հետևյալ խոսքերը. «Կարելի է վիճել, եթե նման վեճ առհասարակ
ծագի, միայն այն մասին, թե ինչպիսի զենք է մեզ պետք և ինչպիսին՝ ոչ,
բայց ոչ բնավ այն մասին, թե արդյոք մենք պետք է հրաժարվենք զենքից
հանուն պայմանագրերի ու համաձայնագրերի»։ Սովետական Միության հան-
դեպ ատելության լայն քարոզի պայմաններում, որ ԱՄՆ-ում մղվում է երկրի
ազդեցիկ քաղաքական վերնախավերի օրհնությամբ ու մասնակցությամբ, ան-
հրաժեշտ է մեծ ջանքեր ներդնել, ընդ որում, ինչպես ցույց է տալիս իրադրու-
թյան զարգացումը, ամենից առաջ և գլխավորապես ամերիկյան կողմից,
այնպիսի մթնոլորտ ստեղծելու համար, որում միջուկային զենքի վերաբերյալ
ՍՍՀՄ—ԱՄՆ բանակցությունները առանց ավելորդ քաշքշուկների կարողանա-
յին հասցնել գործնական արդյունքների։ Տարակույս չկա, որ տվյալ դեպքում
ոչ պակաս կարևոր նշանակություն կունենար նաև բանակցությունները շու-
տափույթ կերպով հաջողությամբ ավարտելու օգտին ինչպես ամերիկյան,
այնպես էլ արտասահմանյան այլ քաղաքական շրջանների ու հասարակական
ուժերի վճռական դիրքը, որոնք ռեալիստորեն են գնահատում այն վտանգ-
ները, որ խաղաղությանը բերում է իրական սոցիալիզմի երկրների նկատ-
մամբ ռազմական գերազանցություն ստեղծելու ԱՄՆ-ի կուրսը։
Չի կարելի չնշել, որ արևմտաեվրոպական երկրներում աճում է ըմբռնումն
այն բանի, թե Վաշինգտոնի կայսերական պատվամոլությունները որքան են
հակասում իրենց կենսական շահերին։ Հակառակ օվկիանոսի մյուս կողմից
գործադրվող բիրտ ու անպատկառ ճնշմանը, այդ պետություններից մի քանիսի
ղեկավար շրջանները բավականաչափ որոշակի արտահայտվում են սպառա-
զինությունների մրցավազքի ինտենսիվացման դեմ, Սովետական Միության,
սոցիալիստական ընկերակցության մյուս պետությունների հետ երկխոսու-
թյունը շարունակելու, դրանց հետ կոնտակտները, այդ թվում և փոխշահավետ
տնտեսական կապերն ակտիվացնելու օգտին, որոնց խզման վրա պնդում է
Վաշինգտոնը։ Այսպես, Հոլանդիայի, Բելգիայի, Դանիայի, մի շարք այլ եր-
կրների ղեկավար շրջանները այս կամ այն աստիճանի եռանդունությամբ
պաշտպանում են արտաքին քաղաքական ինքնուրույն վճիռների իրենց իրա-
վունքները, չեն ցանկանում ենթարկվել սպառազինությունների անզուսպ
մրցավազքին միանալու պահանջներին։
Արևմտյան Եվրոպայի երկրների շատ ականավոր պետական ու քաղա-
քական գործիչներ հանդես են գալիս հրթիռային զենքի վերաբերյալ հարցերի
շուրջ Սովետական Միության հետ շուտափույթ բանակցությունների օգտին,
մայրցամաքում նեյտրոնային մարտագլխիկների տեղաբաշխումը կանխելու
օգտին։ Նման շարժումը լայն թափ է ստացել ԳՖՀ-ում, որտեղ կառավարող
սոցիալ-դեմոկրատական և ազատ-դեմոկրատական կուսակցությունների շատ
անդամներ այդ հարցերում հակադրվում են կուսակցությունների ու կառա-
վարության ղեկավարությանը։ Անգլիայում ամերիկյան պլաններին հակազ-
դելու դիրքերում է կանգնած օպոզիցիոն լեյբորիստական կուսակցությունը։
Արևմտյան Եվրոպայում աճող մասսայականություն են ձեռք բերում ՍՍՀՄ-ի
և մյուս սոցիալիստական պետությունների կողմից պաշտպանվող առաջար-
կությունները՝ Եվրոպայի հյուսիսում ու Բալկաններում միջուկազերծ գոտիներ
ստեղծելու, ինչպես նաև ողջ Միջերկրականում իրադրությունը նորմալացնելու
վերաբերյալ։
ԱՄՆ-ի իմպերիալիզմի ռազմաշունչ շրջանների ու դրանց պեկինյան կա-
մակատարների ջանքերով իրավիճակը բարդացել է Ասիայում, Աֆրիկայում,
Խաղաղ օվկիանոսի, Կենտրոնական Ամերիկայի և Կարիբյան ծովի շրջաննե-
րում։ Մերձավոր ու Միջին Արևելքում, Հնդկական օվկիանոսի և Պարսից ծոցի

շրջանում, Հեռավոր Արևելքում սրվում է լարվածությունը՝ այստեղ արդեն գոյություն ունեցող կոնֆլիկտների օջախներում:

Վիետնամի, Լաոսի, Կամպուչիայի սահմանների վրա չեն դադարում չինական զինվորականության, ինչպես և նրա պոլպոտական թափթփուկների զինված պրովոկացիաները: Չհայտարարված պատերազմ է մղվում Աֆղանստանի Դեմոկրատական Հանրապետության դեմ: Նպատակ ունենալով ստիպել Լիբիային հրաժարվել անկախ արտաքին քաղաքական կուրսից, ամերիկյան զինվորականությունը միջազգային տեռորիզմի նոր ակտ կազմակերպեց՝ հարձակում գործելով լիբիական ինքնաթիռների վրա: Վաշինգտոնի ուղղակի հովանավորությամբ չի դադարեցվում Լիբանանում իսրայելական ագրեսիան: ՀԱՀ-ի կառավարող ռասիստական վերնախավը խոշոր մասշտաբների ավազակային գործողություններ է ծավալել Անգոլայի Ժողովրդական Հանրապետության դեմ, իսկ ամերիկյան ներկայացուցչի հերթական վետոն խոչընդոտեց ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդում այդ գործողությունների արդարացի դատապարտմանը:

Ասիայի, Աֆրիկայի, Հնդկական օվկիանոսի մի շարք շրջաններում ընդլայնվում է ամերիկյան ռազմական բազաների ցանցը, հին ռազմական բլոկները վերակենդանացնելու և նորերը կազմակերպելու փորձեր են ձեռնարկվում: Շատ երիտասարդ պետությունների վրա գրեթե բացահայտ ճընշում է գործադրվում դրանց Վաշինգտոնի և պեկինյան հեգեմոնիստների ագրեսիվ քաղաքականության ոլորտը ներառելու նպատակով: Նրանց ռազմական օգնություն են խոստանում, նրանց սպառազինությունների մրցավազքի մըրցակցության են հրահրում:

Երկրագնդի տարբեր ռեգիոններում իմպերիալիզմի ագրեսիվ շրջանների գործողությունների հետևանքով ստեղծված անհանգիստ իրադրության մեջ հատկապես ժամանակին ու մոբիլիզացնող հնչեց հունիսի 23-ին ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի ընդունած «Աշխարհի պառլամենտներին և ժողովուրդներին» դիմումը՝ վճռականորեն բանակցությունների օգտին արտահայտվելու կոչով, որոնց արդյունքը կլիներ հրթիռամիջուկային սպառազինությունների մրցավազքի նոր փուլի կանխումը— ազնիվ, իրավահավասար, առանց ամեն տեսակ նախնական պայմանների ու թելադրանքի փորձերի բանակցությունների օգտին: «Ժամանակը չի՛ սպասում»— ողջ աշխարհին համառորեն հիշեցնում են սովետական պառլամենտականները: Սպառազինությունների մրցավազքի դադարեցման պրոբլեմների լուծումը հետաձգելն ավելի ու ավելի անթույլատրելի է դառնում, քանի որ մեր մոլորակը այժմ էլ արդեն գերհագեցած է զանգվածային ոչնչացման զենքով, ընդ որում Արևմուտքում մարդկանց ուզում են վարժեցնել դրա կիրառման թույլատրելիության արատավոր մտքին: Ժողովուրդներին հարկ եղավ չափազանց թանկ գնով վճարել այն բանի համար, որ չորս տասնամյակ առաջ չհաջողվեց կանխել համաշխարհային պատերազմը, և այդ դաժան դասը չպետք է ապարդյուն անցնի:

ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի դիմումը միջազգային մեծ նշանակության փաստաթուղթ հանդիսացավ ոչ միայն այն պատճառով, որ հասցեագրված է աշխարհի երկրների պետական իշխանության բարձրագույն մարմիններին, կոչ է անում պառլամենտականներին օգտագործել իրենց ունեցած հնարավորությունները՝ գործողություններ ձեռնարկելու լարվածության թուլացման, միջազգային համագործակցության օգտին: Այն ամբողջովին ու լիովին հետևում է լենինյան այն ավանդույթին, որի հիմքը դրվեց սովետական իշխանության առաջին իսկ օրը, երբ Սովետների Համառուսական II համագումարում ընդունվում էր հաշտության մասին դեկրետը: Այն օրերի սուր իրադրության պայմաններում Վ. Ի. Լենինն ասել է. «Ամենուրեք կառավարություններն ու ժողովուրդները տարակարծիք են միմյանց հետ, ուստի մենք պետք է օգնենք ժողովուրդներին միջամտելու պատերազմի ու խաղաղության հարցերին» (ԵԼԺ, հ. 35, էջ 17): Եվ այժմ Սովետական Միությունը, այդ ցուցմանը հավատարիմ, միջազգային զարգացման բարդ պահին դիմում է ինչպես կառավարություններին, այնպես էլ ժողովուրդներին, հաստատ համոզված լինելով, որ բանակցությունը, խիղճն ու գալիքի նկատմամբ հավատը խաղաղության բոլոր խա-

կական կողմնակցների ծանրակշիռ զենքն են հանդիսանում և որ դրանից զրկված են միլիտարիզմի ու առճակատման լագերի իրենց հակառակորդները:

Ամբողջ աշխարհով մեկ հնչեց սովետական ժողովրդական դեպուտատների միահամուռ ընդունած հանդիսավոր հայտարարությունը. «Սովետական Միությունը... սպառազինությունների մրցավազքի նոր փուլերի նախաձեռնող չի եղել ու չի էլ լինի: Չկա սպառազինությունների այնպիսի տեսակ, որը նա չհամաձայներ սահմանափակել, արգելել փոխադարձ հիման վրա, մյուս պետությունների հետ համաձայնության գալով»: Այս հայտարարությունը խաղաղության կողմնակիցների, բարի կամքի տեր մարդկանց կողմից լսվեց ամենուրեք և արձագանք գտավ միլիոնների սրտերում, որոնց համար թանկ են մարդկության ապագան, նրա անվտանգությունը: Ի պաշտպանություն դիմումի արտահայտվեցին ոչ միայն սոցիալիստական ընկերակցության երկրների պետական իշխանության բարձրագույն մարմինները, այլև Արևմուտքի շատ պառլամենտականներ, մի շարք կուսակցությունների ու կազմակերպությունների ղեկավարություններ, ականավոր քաղաքական ու հասարակական գործիչներ: Չի կարելի, սակայն, չնշել, որ եղավ նաև մի այլ ռեակցիա: Այսպես, Միացյալ Նահանգների կոնգրեսի անդամները ձևացրին, թե իրենց ոչինչ հայտնի չէ ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի փաստաթղթի գոյության մասին, իսկ նատոյական որոշ պոլիտիկաններ շտապեցին տեղնուտեղը այն մկրտել «Կրեմլի պրոպագանդիստական ակցիա»:

Խաղաղության պահպանման, իմպերիալիզմի ագրեսիվ դիտավորությունների խափանման համար մղվող պայքարն այսօր, ինչպես միշտ, փոխադարձ սերտ կապի մեջ է արդիականության հակաիմպերիալիստական ուժերի գործունեության հետ, որն ուղղված է դեմոկրատիայի ամրապնդմանը, ժողովուրդների ազատության ապահովմանը, այլ խոսքով՝ մղվում է լայն քաղաքական կոնտեքստով: Այլ կերպ չի էլ կարող լինել: Ամենալայն իմաստով քաղաքականությունը, այդ թվում և արտաքին քաղաքականությունը, սովորեցնում է մարքսիզմը, դա դասակարգերի միջև եղած հարաբերությունն է: Դասակարգային հիմքի վրա են կառուցվում տարբեր սոցիալական սիստեմների պետությունների հարաբերությունները: Սովետական Միությունը դա երբեք չի թաքցրել ու չի թաքցնում: «...Մեր արտաքին քաղաքականությունը,— ասում է ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևը,— միշտ եղել է ու մնում է դասակարգային, սոցիալիստական»: Իրենց արտաքին քաղաքականության մեջ այդ նույն սկըզբունքից են ելնում նաև սոցիալիստական ընկերակցության մյուս պետությունները:

Իր բովանդակությամբ լինելով դասակարգային, սոցիալիստական, խաղաղ գոյակցության սկզբունքների իրականացման համար մղվող պայքարը միաժամանակ խորապես հումանիստական է, համապատասխանում է հանուր մարդկության շահերին, միավորում է զգալի թվով երկրների, բազմամիլիոնանոց մասսայական շարժումների ջանքերը:

Արդի աշխարհի սոցիալական ու քաղաքական պատկերի արմատական փոփոխումը, մոնոպոլիստական կապիտալի կողմից միջազգային մի դիրքը մյուսի ետևից կորցնելը, սաստկացող ճգնաժամային պրոցեսների հետևանքով իր միջնաբերդերում նրա հիմքերի թուլացումը՝ այս ամենը պայմանավորում ու բացատրում է իմպերիալիզմի առավել ռեակցիոն շրջանների ագրեսիվության այժմյան բռնկումը: Խոսքը, այսպիսով, ոչ թե այն պատահական գործոնների մասին է, որ կապված են Վաշինգտոնում ամերիկյան բուրժուական լագերի աջ թևի ներկայացուցիչների իշխանության գլուխ անցնելու հետ, ոչ թե աշխարհի այս կամ այն ռեգիոնում կատարվող՝ իրենց բնույթով հեղափոխական առանձին փոփոխությունների նկատմամբ ռեակցիայի և կամ Վաշինգտոնի ինչ-որ վոլյունտարիստական վճիռների հետևանքների մասին է, այլ որոշակի պայմանների ազդեցությամբ ամերիկյան իմպերիալիզմի լագերում ռազմատենչ ֆրակցիայի դիրքերի ամրապնդման մասին: Մյուս կողմից, ռեալ սոցիալիզմի և ազգային-ազատագրական շարժման հաջողությունները, համաշխարհային հեղափոխական պրոցեսի զարգացումը, ամբողջությամբ վերցրած, իմպերիալիզմի ագրեսիվ պլանների վիժեցման և պատերազմի

կանխման կարելիության վերաբերյալ ՍՄԿԿ XXVI համագումարի՝ իր հիմքով լավատեսական հետևության, ինչպես նաև մյուս եղբայրական կուսակցությունների համանման հետևությունների ամենածանրակշիռ հաստատումն են։ Այդ հնարավորությունը ինչ-որ մեկի բարի ցանկությունը չէ, այլ բխում է ներկա փուլում մարդկության, սոցիալական զարգացման էության խիստ գիտական գնահատականից, դրա մարքս-լենինյան ըմբռնումից, հնի նկատմամբ նորի, մահացողի, իր դարն ապրածի նկատմամբ ծնունդ առնողի ու ամրապնդվողի անխուսափելի հաղթանակի հանդեպ համոզվածությունից, հաղթանակ, որը, սակայն, ձեռք չի բերվում առանց վճռական և երբեմն էլ դաժան պայքարի։

ՍՄԿԿ XXVI համագումարի նյութերում տրվում է նախընթաց ժամանակաշրջանում լարվածության թուլացման քաղաքականության հաջողությունների նախադրյալների մասին հարցի ծավալուն պատասխանը։ Դա առաջին հերթին ՍՍՀՄ-ի և ԱՄՆ-ի, Վարշավայի պայմանագրի կազմակերպության և ՆԱՏՕ-ի միջև աշխարհում ստեղծված ռազմաստրատեգիական հավասարակշռության արդյունքն է։ Նման հավասարակշռության առկայությունը կարճացրել է իմպերիալիզմի ձեռքերը, զրկելով նրան ռեալ սոցիալիզմի պետությունների դեմ ուժային, ներառյալ և ռազմական մեթոդների կիրառման գործում հաջողության հասնելու լուրջ հույսերից։ Էապես սահմանափակ են նաև ազգային-ազատագրական շարժման դեմ ուժի օգտագործման հնարավորությունները։ Հետաքրքրական օրինակ. Բրուքինգսի ամերիկյան ինստիտուտի հաշվարկներով, երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո անցած տարիներին Միացյալ Նահանգները իրենց արտաքին քաղաքական նպատակներին հասնելու համար ավելի քան 200 անգամ դիմել են զինված ուժի, սակայն, ինչպես վկայում է ըստ տարիների հաշվարկը, ԱՄՆ-ի ու ՍՍՀՄ-ի միջև ռազմաստրատեգիական հավասարության հաստատման համեմատ նման ակցիաների քանակն սկսում է կրճատվել։

XXVI համագումարին ՍՄԿԿ Կենտկոմի հաշվետու զեկուցման մեջ, ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի մյուս ելույթներում բազմիցս շեշտվել է իրական որևէ հիմքի բացակայությունը իմպերիալիստական պրոպագանդայի այն հերյուրանքների համար, թե իբր վերջին շրջանում սովետական կողմի ջանքերը հանգեցրել են աշխարհում ռազմական հավասարակշռության խախտմանը՝ հօգուտ իրեն։ Ստրատեգիական միջուկային սպառազինությունների մասին է խոսքը, թե Եվրոպայում միջին հեռավորության միջուկային զենքի, տանկերի մասին է, թե զինված ուժերի ընդհանուր թվի՝ ամեն ինչում պահպանվում է մոտավոր հավասարություն։ Դա հաստատվում է ստուգման ենթարկվող տվյալներով։ Անկեղծության պահերին դա խոստովանում են նաև ամերիկյան որոշ առաջատար քաղաքական գործիչներ։ Ժխտելով սովետական ռազմական հզորության «անչափ» մեծացման վերաբերյալ ստահոդ պնդումները, ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևը սեպտեմբերի 7-ի ճառում շեշտեց. «Ինչ վերաբերում է Սովետական Միությանը, ապա մենք երբեք չենք որոնել ու չենք որոնում ռազմական գերազանցություն։ Մեր երկրի անվտանգության և մեր դաշնակիցների անվտանգության հուսալի պաշտպանության նկատմամբ հոգածությունից հեռու մենք չենք գնում և մտադիր չենք գնալ»։

Լարվածության թուլացման ու նրա հաջողությունների ամրապնդման գործում վճռական դեր խաղաց Սովետական Միության և սոցիալիզմի մյուս եղբայրական երկրների ակտիվ խաղաղասիրական արտաքին քաղաքականությունը, որի ուժն ամենից առաջ երկրագնդի ազգաբնակչության մեծամասնության կենսական շահերի հետ դրա համապատասխանության մեջ է։ Մեծ Հոկտեմբերի հայրենիքի, ողջ սոցիալիստական ընկերակցության ամրապնդվող տնտեսական ու պաշտպանական հզորությունը, հօգուտ սոցիալիզմի փոփոխվող ուժերի ընդհանուր հարաբերակցությունն աշխարհում ստեղծել են բոլորովին նոր միջազգային իրադրություն, որին բնորոշ է իմպերիալիզմի գործողությունների ազատության հետզհետե ուժեղացող սահմանափակումը։

Պրոգրեսի և խաղաղության ուժերի հետ հակամարտության մեջ իմպերիալիզմի համաշխարհային դիրքերի ընդհանուր սահմանափակման ուշագրավ

վկայություններից մեկը այդ հակամարտության բոլոր ճակատներում գլոբալ մասշտաբով գործելու, համաշխարհային էկոնոմիկայում ու քաղաքականության մեջ, և՛ ռազմական, և՛ գաղափարական ոլորտում իշխող դեր խաղալու նրա ակնհայտ անկարողությունն է։ Արդեն բուն այն փաստը, որ մեր օրերի իմպերիալիզմն իր գլխավոր հույսերը դնում է գրեթե բացառապես ռազմատեխնիկական գործոնի վրա, կենտրոնանալով իր համար ռազմական գերազանցություն ստեղծելու խնդրի վրա, որ այդ համեմատաբար նեղ նպատակին ԱՄՆ-ի կառավարող շրջանները ենթարկում են իրենց գործունեության բոլոր կողմերը, ակնհայտորեն հաստատում է, որ կապիտալիզմը կորցրել է քաղաքական-ստրատեգիական բնույթի որևէ խոշոր դրական նախաձեռնության ունակությունը։

Պատերազմի վտանգի դեմ պայքարի հաջողության կարևորագույն պայմանը համաշխարհային ասպարեզում սոցիալիզմի եղբայրական երկրների համերաշխությունն է՝ հիմնված պրոլետարական, սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի սկզբունքների վրա։ «Այսօր միանգամայն ակնհայտ է. Սովետական Միությունը և նրա դաշնակիցներն այժմ ավելի, քան երբևիցե, հանդիսանում են խաղաղության գլխավոր հենարանն աշխարհում»,— նշվեց ՍՄԿԿ XXVI համագումարում։

Ամրապնդելով միմյանց հետ համագործակցությունը, սոցիալիստական երկրները պատրաստ են զարգացնել փոխադարձ օգտակար կապերը աշխարհի մյուս երկրների հետ։ Ինչպես գտնում են սոցիալիստական ընկերակցության երկրները, նման կապերը, եթե դրանք կառուցվում են կողմերի իսկական իրավահավասարության ու շահերի փոխադարձ հարգման առողջ և կայուն հիմքի վրա, առանց խտրականության ու քաղաքական ճնշման, կարող են մեծ չափով նպաստել միջազգային իրադրության նորմալացմանը, ռեալ օգուտ ապահովել բոլոր մասնակիցների համար։

Սոցիալիստական պետությունների արտաքին քաղաքական համագործակցության աճած մասշտաբներ, դրա բովանդակության հետագա խորացում, նրանց ելույթների համաձայնեցման ու կոորդինացման արդյունավետության բարձրացում՝ այսպիսին են միջազգային իրադրության վրա այդ պետությունների ներգործության անշեղ ընդլայնման կարևորագույն նախադրյալները։ Իմպերիալիզմի գծին և նրա հետ ավելի ու ավելի միակցվող Պեկինի քաղաքականությանը (որը, ի դեպ ասած, հետապնդում է իր սեփական՝ վերջին հաշվով ամերիկյանին ոչ նույնական նպատակներ) ընկերակցության երկրները հակադրում են խաղաղության ամրապնդման, սպառազինությունների մրցավազքի սանձահարման ու դադարեցման, բանակցությունների սեղանի շուրջ ճգնաժամային իրավիճակների արդարացի կարգավորման հստակ, հետևողական կուրսը։ Սոցիալիստական երկրները գտնում են, որ տարբեր հասարակական սիստեմների պետությունների հարաբերությունները պետք է կառուցվեն խաղաղ գոյակցության սկզբունքների վրա, իսկ դա ենթադրում է ռազմական դիմակայության մակարդակի իջեցում, մշտական կոնստրուկտիվ երկխոսություն, փոխշահավետ խաղաղ համագործակցության զարգացում։ Սոցիալիստական պետությունների կուրսը ստանում է տարբեր պետությունների պատասխանատու քաղաքական շրջանների, միջազգային հասարակայնության դրական արձագանքը։

Եղբայրական երկրները, որոնց միջև խոշոր միջազգային պրոբլեմների վերաբերյալ հայացքների սկզբունքային միասնություն է հաստատվել, ՍՄԿԿ XXVI համագումարի խաղաղության ծրագիրը դիտում են իբրև մեր ողջ ընկերակցության գործողությունների ընդհանուր պլատֆորմ։ Կառավարող եղբայրական կուսակցությունների ղեկավարության մոտ գոյություն ունի խոր փոխըմբռնողություն, վստահություն ու համաձայնություն, այդ թվում և Արևմուտքի իմպերիալիստական շրջաններին ընդհանուր, դասակարգային առումով ստուգված գիծ հակադրելու անհրաժեշտության հարցում։

Սոցիալիստական ընկերակցության երկրներն առավել սերտորեն են համախմբում իրենց շարքերը։ Ղրիմում 1981 թվականի հուլիս-օգոստոսին եղբայրական կուսակցությունների ու պետությունների ղեկավարների հետ ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի ունեցած հանդիպումներում նորից համակողմանի քննարկման

ենթարկվեցին աշխարհում գործերի դրության հարցերը և դրանց հետ առնչվող արտաքին քաղաքական խնդիրները, որ ծագում են ռեալ սոցիալիզմի երկրների առջև: Կատարվեց նրանց արտաքին քաղաքականության անհրաժեշտ կոորդինացում: Հավաստվեց, որ սոցիալիստական ընկերակցության երկրները պատրաստ են երկխոսության ու համագործակցության բոլոր այն ուժերի հետ, որոնք մտահոգված են միջազգային հարաբերությունների այժմյան վիճակով և ձգտում են ամրապնդել միջազգային անվտանգությունը: «Սոցիալիստական երկրները անհրաժեշտ ամեն ինչ ունեն,— ասվում է Կենտկոմի քաղբյուրոյում Ղրիմի հանդիպումների արդյունքների քննարկմանը նվիրված «ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեում» փաստաթղթում,— որպեսզի պաշտպանեն իրենց կենսական շահերը և այդ առումով անհրաժեշտ ամեն ինչ կձեռնարկեն: Դրա հետ մեկտեղ, նրանք այն կարծիքին են եղել և այն կարծիքին են, որ խաղաղության բարիքները հարկավոր են բոլոր երկրներին, բոլոր ժողովուրդներին: Խաղաղությունն ընդհանուր սեփականություն է, և նրա պաշտպանությունը, նրա ամրապնդումը պետք է լինի բոլոր պետությունների ընդհանուր գործը»:

Հույսը ուժի, արդիականության պրոգրեսիվ ուժերին ահաբեկելու վրա դնելը, որ անում է իմպերիալիզմը, Սովետական Միությանը, սոցիալիստական ընկերակցության մյուս երկրներին ստիպում է վառոդը չոր պահել, ԱՄՆ-ի ու ՆԱՏՕ-ի կողմից իրենց ռազմական պոտենցիալի մեծացման պայմաններում պահպանել նրանց հետ ուժերի հաշվեկշիռը, որպեսզի ապահովվի սոցիալիստական ու կոմունիստական շինարարության ուղին ոտք դրած ժողովուրդների խաղաղ աշխատանքի երաշխիքը: Սովետական զինված ուժերը, շեշտում է ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևը, իրենց տրամադրության տակ պատշաճ հակակշիռ կունենան, եթե ԱՄՆ-ի ու ՆԱՏՕ-ի մյուս մասնակիցների զինանոցներում զենքի նոր տեսակներ հայտնվեն: Տեխնիկական բարձր հագեցվածության, ռազմական վարպետության և անընկճելի բարոյական ոգու ամուր համաձուլվածք ցուցադրեցին, մասնավորապես, ՍՍՀՄ զինված ուժերի «Արևմուտք—81» զինվարժությունները:

Իմպերիալիստական ռեակցիայի ագրեսիվ պլանների իրականացման ճանապարհին անհաղթահարելի պատնեշ է Վարշավայի պայմանագրի կազմակերպության մեջ միավորված եղբայրական պետությունների զինված ուժերի հզորությունը: Ստեղծված լինելով սոցիալիզմի նվաճումների կոլեկտիվ պաշտպանության լենինյան գաղափարների վրա, այդ կազմակերպությունը ավելի քան քառորդ դար հանդիսացել է և այժմ էլ շարունակում է հանդիսանալ սոցիալիզմի հուսալի պաշտպանական վահան և միևնույն ժամանակ՝ միջազգային խաղաղության կարևոր գործոն: Վարշավայի պայմանագրի մասնակից երկրները աչալրջորեն հակազդում են իմպերիալիստական շրջանների վերստին սաստկացող փորձերին՝ խանգարելու սոցիալիզմի առաջընթաց շարժումը, քայքայելու այն ներսից, իրադարձությունների ընթացքը հակահեղափոխության հունով ուղղելու նպատակով սոցիալիստական կարգերին թշնամի տարրերի ակտիվացման համար օգտագործելով ներքին քաղաքականության սխալներն ու վրիպումները, ինչպես դա եղավ Լեհաստանում: Սոցիալիստական ընկերակցության երկրների եղբայրական կուսակցությունները վճռականորեն ու անհողդողդ հայտարարում են, որ ոչ ահաբեկումները, ոչ էլ իրենց պրովոկացիայի ենթարկելու փորձերը արդյունքներ չեն տա: Հաջողություններ չեն ունենա և համաշխարհային հեղափոխական պրոցեսը հետ շրջելու կամ գոնե արգելակելու իմպերիալիստական ագրեսիվ շրջանների մտադրությունները:

Խաղաղության պահպանման ու ամրապնդման, համընդհանուր անվտանգության ապահովման գործը անբաժանելի է հասարակության հեղափոխական նորոգման ընթացքից, քանի որ ինչպես խոր սոցիալական փոփոխություններին, այնպես էլ համընդհանուր խաղաղության ամրապնդմանը հակազդող գլխավոր ուժերը վերջին հաշվով նույնն են՝ մոնոպոլիստական կապիտալի առավել ռեակցիոն ու ռազմաշունչ շրջանները: Դրանց հետ հակամարտության ընթացքում, լինի դա սոցիալական ու ազգային ազատագրության համար պայքարի ճակատներում, թե միջազգային անվտանգության ապահովման բնագավառում բազմակերպ գործունեության ուղիներում, հակաիմպերիալիստա-

կան շարժումները հասնում են համաշխարհային ասպարեզում ուժերի հարաբերակցության հետագա փոփոխությունների, մեծացնում իրենց դրական ներդրումը մարդկության պրոգրեսիվ զարգացման գործում:

Բուրժուազիայի լագերում դասակարգային նկատելի համախմբման իրադրությունում (պայմանավորված նրա պարտություններով ու աճող դժվարություններով, որոնց հետ բախվում է կապիտալիզմը), երբ կապիտալի տարբեր երկրների կառավարող շրջանների ազդեցիկ ֆրակցիաները պատրաստակամություն են դրսևորում զիջումներ անելու ամերիկյան իմպերիալիզմի առավել ագրեսիվ ուժերի քաղաքականությանը, աճող նշանակություն են ձեռք բերում կառավարական ոլորտների վրա ժողովրդական զանգվածների, դեմոկրատական հասարակայնության ճնշումը, լարվածության թուլացման, միջուկային և այլ սպառազինությունների սահմանափակման օգտին ազդեցիկ հասարակական կարծիքի ձևավորումը: Պատերազմի նախապատրաստության կողմը իմպերիալիզմի քաղաքականության ներկայիս շրջադարձը, ինչպես արդեն հիշատակվեց, հանդիպեց Արևմուտքի ամենատարբեր հասարակական և քաղաքական ուժերի խիստ ու շարունակ աճող դիմադրությանը, և դա անհրաժեշտ է ամեն կերպ սատարել:

Ամսեամիս առավել ակնհայտ են դառնում աճող ուժն ու ներգործելու ունակությունը արևմտյան հասարակայնության այն շրջանների, որոնք հակված չեն ամերիկյան կառավարող վերնախավի, ՆԱՏՕ-ի նրա գործակիցների և մյուս ագրեսիվ դաշնակցությունների այժմյան խելացնոր կուրսն ընդունել որպես ինչ-որ անհրաժեշտ, անկասելի ու անխուսափելի մի բան: Հակապատերազմական շարժումն աշխարհում այսօր ձեռք է բերել մասսայական, իրոք ժողովրդական բնույթ: Դրան մասնակցում են տարբեր քաղաքական կողմնորոշումների հարյուր հազարավոր, միլիոնավոր մարդիկ, որոնք պատկանում են ամենատարբեր քաղաքական, հասարակական, կրոնական, կանանց, երիտասարդական և այլ կազմակերպությունների:

Միջազգային բանվոր դասակարգն ու նրա քաղաքական կազմակերպությունները ավելի ու ավելի լայնորեն և վճռականորեն են ծավալում պայքարն ընդդեմ պատերազմի իմպերիալիստական քաղաքականության: Այդ պայքարի առաջին շարքերում ընթանում են կոմունիստական և բանվորական կուսակցությունները՝ պրոլետարիատի մարքս-լենինյան ավանգարդը: Խաղաղության պաշտպանության օգտին գործողությունների հետևողական գիծը միջազգային կոմունիստական շարժման գործունեության կարևորագույն ուղղություններից մեկն է: Պատերազմի սպառնալիքի թուլացման, սպառազինությունների մրցավազքի սանձահարման համար մղվող պայքարում դրական դեր կարող են խաղալ և ինչ-որ չափով խաղում են սոցիալ-դեմոկրատական ու սոցիալիստական կուսակցությունները, որոնք կապիտալի երկրներում նշանակալի քաղաքական կշիռ ունեն, մանավանդ որ վերջին տարիներս նրանց միջազգային քաղաքականության մեջ տեղի են ունեցել որոշակի դրական տեղաշարժեր խաղաղ գոյակցության անհրաժեշտության ընդունման օգտին: Այդ կուսակցությունների ղեկավարությունը չի կարող հաշվի չառնել միլիոնավոր մարդկանց ակնկալիքները, որոնք ծարավի են խաղաղության և թանկ են գնահատում լարվածության թուլացման հաջողությունները: Հենց դրանով է բացատրվում սոցիալիստական ինտերնացիոնալի ղեկավարության դիրքը, որտեղ հակված են ավելի ու ավելի քննադատորեն վերաբերվել ամերիկյան իմպերիալիզմի ներկայիս արտաքին-քաղաքական կուրսի նկատմամբ:

Ժամանակին Լենինը նշել է, թե «Մարդկանց պատմական ստեղծագործության ընդլայնմանն ու խորացմանը զուգընթաց պետք է աճի նաև բնակչության այն մասսայի չափը, որը պատմական գիտակից գործիչ է» (ԵԼԺ, հ. 2, էջ 674): Ամերիկյան վարչակազմի ու նրա դաշնակիցների ռազմական քաղաքականության դեմ ելույթների ներկայիս բուռն ալիքը, դատելով ամեն բանից, արտացոլում է այդպիսի պրոցեսի ինտենսիվացումը: Ակտիվորեն պատերազմի ու խաղաղության պրոբլեմների լուծմանը ժողովրդական մասսաների, նրանց կազմակերպությունների հաղորդակից լինելը արդյունք է և՛ մարդկության կուտակած պատմական փորձի, և՛ համաշխարհային ուժերի հարաբերակցության

տեղաշարժերի, և՛ այն դրականի, որ արևմուտքի հասարակական գիտակցությանն իր հետ բերեց լարվածության թուլացման ինտենսիվ զարգացման ժամանակաշրջանը։ Մեր օրերի հակապատերազմական շարժման առաջադրած պահանջներն այս կամ այն չափով իրականացնելու հնարավորությունների առկայությունը մատնանշող գործոնը դարձյալ Լենինի նշած՝ բուրժուազիայի շատ թե քիչ մշտական բաժանումն է տարբեր խավերի, խմբերի, ֆրակցիաների, որոնցից ոմանք «հակված են հարցի ռազմական լուծման կողմը», իսկ մյուսները՝ «հակված են դեպի պացիֆիզմը» (տե՛ս Երկեր, հ. 33, էջ 308), և դա էապես թուլացնում է իմպերիալիզմի ագրեսիվ շրջանների դիրքերը։

Խաղաղությունը մարդկության ընդհանուր սեփականությունն է, իսկ մեր ժամանակներում՝ նաև նրա գոյության առաջնագույն պայմանը։ Այն պահպանելն ու հուսալիորեն ապահովելը հնարավոր է միայն բոլոր խաղաղասեր ուժերի միացյալ ջանքերով։ Տարակույս չկա, որ կաճի բոլոր պետությունների ղեկավարող քաղաքական ոլորտների վրա խաղաղության գաղափարների ներգործությունը, որ պատերազմի փոթորկաբեր ամպերը ժողովուրդների ջանքերով վերջին հաշվով կարող են ցրվել։ Այդ հնարավորությունը իրականություն դարձնելու վճռական պայմանը ինչպես համաշխարհային պատերազմի կանխման կարելիությունը թերագնահատելու, այնպես էլ դրա վտանգը թերագնահատելու դեմ մղվող պայքարն է։ «Մենք ամենքս քաջ գիտենք՝ այսօր պոտենցիալ ագրեսորին դիմակայող խաղաղության ուժերի հզորությունը մեծ է ավելի, քան երբևիցե,— ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նստաշրջանում հունիսի 23-ին ասաց ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևը։— Բայց մենք գիտենք նաև այլ բան. արդիական զենքի բուն բնույթն այնպիսին է դարձել, որ եթե այն գործադրվեր, ապա խաղաքարտի վրա կդրվեր ամբողջ մարդկության ապագան»։

Նվազեցնել լարվածության շիկացածությունը, պահպանել լարվածության թուլացումը, ապահովել նրա հետագա ամրապնդումն ու ծավալումը՝ այսպիսին է արդի միջազգային դրության վճռական հարցը, որի լուծման վրա հաստատակամորեն աշխատում են ՍՄԿԿ-ն և սովետական պետությունը՝ հենվելով սովետական ժողովրդի միասնական կամքի վրա և սերտորեն համագործակցելով բոլոր խաղաղասեր ուժերի հետ։

«Коммунист» № 14, 1981 г.

ՍՄԿԿ XXVI համագումարի

որոշումները գործողության մեջ

ՀՐԱԶԴԱՆՅԱՆ ՓՈՐՁԸ

ՅՈՒ. Հ. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

ՍՄԿԿ XXVI ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ առաջադրեց մի կարևոր խնդիր՝ տասնմեկերորդ հնգամյակը դարձնել կերի հնգամյակ։ Այս գործի հրատապությունն ու կարևորությունը նպատակամղված են անասնապահության հետագա զարգացմանը։ Կուսակցության համագումարի որոշումները գործողությունների մարտական ծրագիր են դարձել հանրապետության գյուղի աշխատավորների համար։

Բարձր լեռնային բարդ պայմաններում Հրազդանի շրջանի կուտակած փորձի մասին, արդյունաբերական ձեռնարկությունների և կոլտնտեսությունների ու սովխոզների աշխատանքային դաշինքի, կերարտադրության ու կերի վերամշակման հարցերի կոմպլեքսային ու արդյունավետ լուծման մասին պատմվում է ստորև։

— Չորս կողմը համատարած քարե՛ր են,— սրտացավորեն բացականչեց իմ ուղեկիցը, դիտելով խորդուբորդ դաշտերը։— Եվ մարդիկ ինչպե՞ս են կարողանում այս փոքրիկ հողակտորներից կեր կուտակել։

Ալեքսանդր Վիկտորովիչ Կոբախձեն՝ Վրաստանի կոմկուսի Թելավի շրջկոմի առաջին քարտուղարը, որն այստեղ էր եկել եղբայրական հանրապետության ներկայացուցչական պատվիրակության կազմում՝ կերարտադրության, կերի պատրաստման հարցերին նվիրված սեմինար խորհրդակցությանը, հանկարծ, շուռ գալով իմ կողմը, ասաց. «Ես հրազդանցիների կուրծքը կզարդարեի շքանշաններով»։

Այս խոսակցությունը տեղի էր ունենում առավոտյան, իսկ երեկոյան, երբ մենք մտանք ինֆորմացիայի շրջանային կենտրոնը, որը հագեցված է «Նաիրի—4» ԷՀՄ-երով, և մեր առջև հայտնվեց աշխատանքների ու ընդունված որոշումների կատարման ընթացքի նկատմամբ ամենօրյա վերահսկողության սխեմը, նա արդեն անկեղծորեն նախանձում էր հրազդանցիներին. «Եթե մենք այսպիսի տեխնիկա, այսպիսի հնարավորություններ ունենայի՜նք...»։

Հրազդանի շրջանը, անկասկած, մեծ հնարավորություններ ունի։ Բավական է ասել, որ արդյունաբերական արտադրանքի ծավալն այստեղ 1980 թ. հասել էր 250 միլիոն ռուբլու։ Ընթացիկ հնգամյակի վերջին այս թիվը կկրկնապատկվի։ Չէ՞ որ երկրի զարգացման հիմնական ուղղություններով պլանավորված է գործարկել Հրազդանի մեքենաշինական գործարանի կարողությունները, նույն այս շրջանում էլ կառուցել ավտոբեռնիչների գործարան, ավարտել Իջևան—Հրազդան երկաթուղագծի շինարարությունը։

Սակայն արդյունաբերության բուռն զարգացումը ոչ միայն չկասեցրեց, այլև, ընդհակառակը, մեծապես ընդլայնեց նյութատեխնիկական բազայի ամրապնդման, գյուղատնտեսական արտադրության արդյունավետության բարձրացման հնարավորությունները։ Եվ որպես դրա արդյունք, անցած հնգամյակում գյուղատնտեսական արտադրությունը շրջանում աճել է 35 տոկոսով։ Հրազդանցիները մտադրվել են նույնքան էլ ավելացնել ընթացիկ հնգամյակում։

Սահմանափակ վարելահողի պայմաններում (շրջանի տարածքի երկու երրորդը համատարած լեռներ են) հրազդանցիները կարծես նպատակ են դրել ապացուցել, որ լեռների ու քարերի «ճիրաններում» անգամ կարելի է բարձր արդյունքների հասնել անասնապահության և կերարտադրության գործում, որ իրենք ի վիճակի են լուծելու նաև գյուղատնտեսական արտադրության ինտենսիվացման առավել լուրջ խնդիրներ: Այստեղ այսօր գիտության ու առաջավոր տեխնիկայի նվաճումների հիման վրա կոմպլեքսայնորեն լուծվում են կերարտադրության, կերի վերամշակման ու պատրաստման հարցերը: Կերային ռեսուրսների հմուտ ու ռացիոնալ օգտագործման շնորհիվ շրջանի տնտեսությունները կարողացել են վերջին հինգ տարում յուրաքանչյուր կովի կաթնատվությունը բարձրացնել 660 կիլոգրամով, իսկ հանձնվող խոշոր եղջերավոր անասունների միջին քաշը ավելացնել 66-ով և հասցնել մինչև 350 կիլոգրամի:

...Մեղրաձոր գյուղը մխրճվել է բարձր լեռների մեջ: Այդ գյուղը հայտնի է անասունների ինտենսիվ բտման փորձված վարպետներով: Այստեղից ցլիկներին, որպես կանոն, մսի կոմբինատ են ուղարկում 500 կիլոգրամ միջին կենդանի քաշով: Սակայն կոլտնտեսության նախագահ Լ. Գալստյանը գտնում է, որ դա ամենևին սահման չէ: Նախրի ստուգիչ խմբում ցլիկների օրական միջին քաշաճը հասնում է 1 կիլոգրամ 400 գրամի: Դրանցից յուրաքանչյուրի աճեցման համար կոլտնտեսությունը ծախսում է 570 ռուբլի, իսկ ստանում է 1100 ռուբլի եկամուտ: Ինչպես տեսնում ենք, ծախսերը հատուցվում են գրեթե կրկնակի չափով:

— Ոչ մի գաղտնիք չկա,— իր մտքերն է հաղորդում նախագահը:— Պարզապես աշխատում ենք, եթե կարելի է այսպես ասել, ինժեների նման: Չէ՛ որ ֆերման նույն գործարանն է, որտեղ ամեն ինչ ենթարկված է տեխնոլոգիային:

Շրջանում քանիցս առիթ է եղել լսելու «ստուգիչ հոտ», «ստուգիչ ֆերմա» բառերը. դրանք այստեղ արմատավորված հասկացություններ են: Ահա հիմա էլ Քախսի գյուղի կոլտնտեսության կթվորուհի, հանրապետության Գերագույն սովետի դեպուտատ Ն. Սահակյանն է պատմում.

— Փորձնական խմբից յուրաքանաչյուր կով տալիս է 1 կիլոգրամ 600 գրամով ավելի, քան ամբողջ հոտում: Դե, իհարկե, սա նույնիսկ շատ լավ է: Հավասարվելու, սովորելու բան կա: Իսկ այսօր մենք սովորում ենք ամենագլխավորը՝ անասուններին տալ համեղ ու սննդարար կեր: Եվ ոչ թե պարզապես կեր տալ, մենք կեր շատ ունենք, այլ ճշտորեն կիրառել ռացիոնների որակի վերաբերյալ այն պարբերական հանձնարարականները, որ տալիս է միջտնտեսային ձեռնարկության կերի վերլուծության լաբորատորիան...

Դեռ երեք տարի առաջ այսպիսի խոսակցություն չէր կարող տեղի ունենալ: Բայց այդ նույն գյուղում «ծնվեց» համակցված կերի արտադրության միջտնտեսային ձեռնարկություն, և մարդիկ գործնականում գնահատեցին նրա մեծ հնարավորությունները: Ժամանակակից սարքավորումներով հագեցված լաբորատորային համալիրն առայժմ իր տեսակի մեջ միակն է Անդրկովկասում: Ձեռնարկությունն արտադրում է սպիտակուցային-վիտամինային կոնցենտրատներ, կերային հեղուկ հավելաբաժիններ, խոտալյուր, լիարժեք կերահատիկներ, կատարում է ծղոտի կենսաբանական և այլ տեսակի մշակումներ: Կերի հարստացման համար լայնորեն օգտագործվում են նաև այն, ինչ ստեղծել է գիտությունը՝ լիզին, պրեմիքսներ, մանրէաբանական ֆերմենտներ, և այն, ինչ հավանություն է ստացել պրակտիկայում՝ բենտոնիտային կավ, մելաս, կաթի շիճուկ և այլն:

Ձեռնարկությունը ո՛չ միայն արտադրում է, այլև վերահսկում է, թե տնտեսություններն ինչպես են կերակրում անասուններին, կազմում կերաբաժինները, հետևում կաթի որակական ցուցանիշներին: Լիազորությունների այդպիսի լայն շրջանը թելադրվում է գործի շահերով:

Եվ որ ուշագրավ է՝ տնտեսությունների ղեկավարները, մասնագետներն այժմ ձգտում են ամեն ինչ լուծել գիտական հիմքի վրա:

Հաջողությունը, իհարկե, միանգամից չեկավ, և այնքան էլ դյուրին չէր «փշրել» ստերեոտիպները: Կուսակցության շրջկոմը մեծ աշխատանք կատարեց մարդկանց համոզելու համար, որ անհրաժեշտ է վճռականորեն արմատավորել կերի վերամշակման ու կերակրման առաջավոր մեթոդները, նրանց կողմնորոշել դեպի կերի բազայի ըստ ամենայնի ամրապնդումը:

— Անցած հնգամյակը, անկասկած, լավ հետքեր է թողել գյուղում,— պատմում է կուսակցության Հրազդանի շրջկոմի առաջին քարտուղար, սոցիալիստական աշխատանքի հերոս Մ. Հարությունյանը,— Ցանքաշրջանառության կատարելագործման, կերային կուլտուրաների բարձր բերքատու տեսակների արմատավորման, օրգանական և հանքային պարարտանյութերի ռացիոնալ օգտագործման շնորհիվ, կերի կանաչ զանգվածի արտադրությունն անջրդի հողերում ավելացել է 50 տոկոսով, ըստ որում մեկ հեկտարից հավաքվել է 480—600 ցենտներ: Գործարկվել են անասնապահական նոր համալիրներ: Անասնապահության կոմպլեքսային մեքենայացման մակարդակը հասել է 51 տոկոսի՝ անցյալ հնգամյակի սկզբի 18-ի փոխարեն: Կառուցվել են ժամանակակից տարողություններ 32 հազար տոննա սիլոսի և սենաժի համար: Տընտեսությունների մեծ մասում գործում են կերի արտադրամասեր, խոհանոցներ: Արդեն այժմ կուտակված կերի մոտ կեսը անասուններին է տրվում սննդարարությամբ հաշվեկշռված կերախառնուրդների ձևով: Դա հնարավորություն տվեց կերի ուտելիությունը 7—10 տոկոսով բարձրացնելու հետ միասին կըրճատելու նրա կորուստները:

Այսօր արդյունաբերական հիմքի վրա կաթնատու անասնապահության ինտենսիվացման մեծ հնարավորությունների օրինակ է ծառայում Ջրառատի համալիրը, որտեղ յուրաքանչյուր կովի կաթնատվությունն այժմ կազմում է չորս հազար կիլոգրամ:

Այնտեղ, որտեղ այժմ կառուցված են երկհարկանի ավանը և կաթնային համալիրը, մի քանի տարի առաջ համատարած քարքարոտներ էին: Ո՞վ կարող էր ենթադրել, որ այստեղ վեր կխոյանան լուսավոր, բարեկարգ շենքեր, ձյան նման սպիտակ խալաթներով մարդիկ գործ կունենան... էլեկտրոնիկայի հետ, որ իրենց ազատ ժամանակը կանցկացնեն այնպիսի հարմարավետ պայմաններում, որ, առանց չափազանցության, հազվադեպ կարելի է հանդիպել մայրաքաղաքի ձեռնարկություններում: Եվ, որպես արդյունք, կադրերի բաժնում արդեն առաջացել է երիտասարդների մեծ հերթ, չնայած մոտակայքում կան գործարաններ ու ֆաբրիկաներ: Մի էական գիծ՝ շրջանի բոլոր անասնապահական ֆերմաներին կից այսօր գործում են ժամանակակից կարմիր անկյուններ, ճաշարաններ, թեյարաններ, կաթի բարեր, հանգստի սենյակներ, կենցաղային սպասարկման օջախներ: Այդ ամենի մեջ երևում է շեֆերի ձեռքը: Բարեբախտաբար շրջանում տեղաբաշխված են տասնյակ խոշոր ձեռնարկություններ, շինարարական հզոր կազմակերպություններ: Մի ժամանակ, իրենց հիմնադըրման շրջանում, դրանք բավական վնաս էին հասցնում գյուղական էկոնոմիկային, իրենց մոտ գրավելով բանվորական ուժը: Այժմ պատկերը շեշտակիորեն փոխվել է: Եվ հողի նկատմամբ ճաշակն էլ արդյունաբերողներին պատվաստել է կուսակցության նույն շրջկոմը:

Շրջկոմին կից ստեղծվել է շտաբ՝ տեխնիկական խորհուրդ, որտեղ արդյունաբերական և շինարարական ձեռնարկությունների ղեկավարներն ու սկզբնական կուսակցական կազմակերպությունների քարտուղարները սիստեմատիկաբար առաջադրանքներ են ստանում և հաշվետվություն տալիս ենթաշեֆ կոլտնտեսություններում և սովխոզներում կատարած աշխատանքի մասին: Ընդ որում այստեղ ելնում են այն բանից, որ աշխատանքային համագործակցությունն ապահովում է ո՛չ միայն տնտեսական խնդիրների լուծումը, այլև ակտիվորեն վերակոփում է գյուղական աշխատավորի գիտակցությունը, նրան մասնակից դարձնելով աշխատանքի գիտական կազմակերպման ձևերին և արտադրական բարձր կուլտուրային:

Յուրաքանչյուր տնտեսության կցված են մի քանի ձեռնարկություններ և հիմնարկություններ, դրանցից մեկը որպես գլխավոր շեֆ կոորդինացնում է ամբողջ աշխատանքը

— Ամեն տարի,— ասում է Ջարենցավանի հաստոցաշինական գործարանի դիրեկտոր Գ. Երիցյանը,— մենք Բջնիի սովխոզի հետ կնքում ենք պայմանագիր՝ փոխադարձ պարտավորությունների մասին: Դրանց կատարումը տա-

րին մեկ անգամ քննարկվել է կուսակցության շրջկոմի բյուրոյում, իսկ օգնու-
թյան կոնկրետ ձևերը՝ շտաբի նիստում: Այժմ արդյունաբերական ձեռնարկու-
թյունները չեն սահմանափակվում լոկ բերքահավաքի ու կերի մթերման ժա-
մանակ օգնություն ցույց տալով: Նրանք ակտիվորեն մասնակցում են նաև
նյութատեխնիկական բազայի ամրապնդմանը, գյուղատնտեսության փոխա-
դրման արդյունաբերական հիմքի, գյուղի աշխատավորների սոցիալ-կենցա-
ղային պայմանների բարելավմանը: Ավելին կասեմ՝ մեր որոշ ինժեներներ փո-
խադրվեցին գյուղատնտեսական օբյեկտներ: Օրինակ, այդպես վարվեց Դ.
Գաբրիելյանը՝ Քախսիի միջտնտեսային ձեռնարկության ներկայիս դիրեկտորը:
Եվ նույնիսկ շատ լավ է, որ այդքան բարդ տնտեսության ղեկի մոտ այսօր
կանգնած է միութենական նշանակության խոշոր գործարանի նախկին գլխա-
վոր կոնստրուկտորը:

Շեֆություն... Հենց դա էր, որ հնարավորություն ընձեռեց չափազանց
կարճ ժամկետում ստեղծելու միջտնտեսային ձեռնարկության բոլոր հոսքային
գծերն ու արտադրամասերը: Պատկերացրեք՝ շինարարները միևնույն ծավալի
աշխատանքները «սովորական» մեթոդներով երբեմն ձգձգում են մինչև երկու
տարի: Իսկ այստեղ շեֆերը օբյեկտը գործարկեցին մեկուկես ամսում: Շեֆերն
օգնում են քարքարոտ հողերի դժվարին պայմաններում գյուղատնտեսական
տեխնիկայի անխափան աշխատանքի ապահովմանը, դիսպետչերացման ժա-
մանակակից միջոցների ու առաջավոր տեխնոլոգիաների ներդրմանը:

Հաճախ կարելի է ականատես լինել, թե ինչպես շրջանի կուսակցական-
տնտեսական ակտիվներում կոլտնտեսությունների նախագահներն ու գործա-
րանների դիրեկտորները ինչպիսի շահագրգռվածությամբ են քննարկում գյու-
ղատնտեսական արտադրության կենսական հարցերը: Հակադարձ կապի վառ
օրինակ է գյուղի օգնությունը ձեռնարկություններում օժանդակ տնտեսու-
թյուններ կազմակերպելու գործում: Շրջանում արդեն գործում են 14 այդպիսի
տնտեսություններ, մի տասնյակ էլ կառուցվում է:

Հրազդանի ՊՇԷԿ-ի վիթխարի խտարանները լավ կողմնորոշիչ են հյուրերի
համար: Վերջին ժամանակներս այստեղ հյուրեր շատ են լինում: Գալիս են
այստեղ, որքան էլ տարօրինակ լինի, որպեսզի ծանոթանան... խոզաբուծական
ֆերմային, որտեղ պահվում է հազար գլուխ անասուն: Էներգետիկները շրջա-
նում առաջինը ստեղծեցին մսի արտադրության արտադրամաս: Ֆերմայի հա-
մար հարմարեցրին չօգտագործվող շենքերը, կերի ցանքի համար հատկացրին
կայանի ներսի տարածքը: Սկսեցին աճեցնել գարի, կարտոֆիլ, ճակնդեղ՝
«Ծաղկաձորաար» պայմանագրով առաքում է սննդի թափոնները: Կենդանիներն
ունեն սննդարար ռացիոններ: Զարմանալիորեն մաքուր խոզերը (յուրաքանչյուր
վանդակի վրա տեղադրված են տաք ցնցուղներ) ամեն օր տալիս են 650 գրա-
մից ավելի քաշաճ: Այսպես, 1980 թվականին ձեռնարկությունն իր բանվոր-
ներին ու ծառայողներին վաճառել է 45 տոննա միս: 1981 թվականին իրացվել
է 60 տոննա արտադրանք:

Մսի արտադրությունն ավելացնում է ցեմենտի գործարանի օժանդակ տըն-
տեսությունը: Անասնապահական արտադրանքի հուսալի մատակարարող է
դառնում պաղի գինիների գործարանին կից կաթի ֆերման: Իսկ որքա՜ն շատ
ջերմոցներ են կառուցվել այժմ:

Իհարկե, գործարանների աշխատողներն էլ օգնություն են ստանում գյու-
ղից: Ամենից առաջ՝ զոոտեխնիկական, ագրոնոմիական օգնություն: Կամ
վերցնենք կերը: Դրանց յոթանասուն տոկոսն արդյունաբերության աշխա-
տողներն իրենք են արտադրում և մթերում: Մնացածը լրացնում է գյուղը:
Մի խոսքով, հրազդանցիները սեփական փորձով համոզվել են՝ օժանդակ
տնտեսությունները գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությունն ավելաց-
նելու կարևոր լրացուցիչ աղբյուր են:

Տարեցտարի ամրապնդվում և փոխադարձ կապերի նոր ձևեր է ստանում
արդյունաբերական ձեռնարկությունների աշխատանքային համագործակցու-
թյունը կոլտնտեսությունների և սովխոզների հետ:

— Մենք աշխատում ենք ինչպես արդյունաբերությունում,— պարծենում
են այսօր գյուղի աշխատավորները, որոնք գործարանների աշխատողներից
սովորել են անբասիրություն՝ տեխնոլոգիական կարգապահության մեջ և խանդ՝
կատարման գործում:

— Մեր հայրերն ու պապերն էլ հողագործներ են եղել,— ձայնակցում են
նրանց քաղաքաբնակները, որոնց համար ֆերման ու դաշտը դարձել են նույն-
քան հրապուրող, որքան գործարանը:

Եվ ով կարող էր մտածել, որ հանրապետության պետական մրցանակների
դափնեկիր, մեքենաշինական գործարանի դիրեկտոր Գ. Կարապետյանը գրպա-
նից կհանի ծոցատետրն իր կատարած հաշվարկներով ու կասի. «Տասնմեկե-
րորդ հնգամյակի վերջին կերային կուլտուրաների ցանքատարածությունները
շրջանում կկազմեն 60 տոկոս: Ընդ որում հիմնական շեշտը դրվում է շատ սպի-
տակուց պարունակող բազմամյա լոբազգիների տարածություններն ընդլայ-
նելու վրա: Մեծ հույսեր են կապում առվույտի հետ. երեք հնձից սկսել են
ստանալ մինչև 80—90 ցենտներ...»:

Առաջին հայացքից անսովոր է թվում այդ ամենը լսել մի մարդուց, որը
գործ ունի մետաղի հետ: Սակայն կարո՞ղ եք դուք անսովոր համարել հացը,
կաթը, միսը, ձուն: Որպեսզի դրանք առատ լինեն սեղանին, հարկավոր է ներ-
դնել իր աշխատանքի մի մասնիկը, իր վերաբերմունքը դրանց ստացման նախ-
նական փուլին: Նման շահագրգռվածությունը, խնդրի կարևորության ըմբռնու-
մը շրջանում ստեղծել են մուրճի ու մանգաղի ամուր դաշինք: Եվ զարմանալի
ոչինչ չկա, որ Կարապետյանը գիտե գյուղի աշխատավորների հոգսերը, նրանց
հեռանկարային պլանները:

— Անկեղծ ասած, ափսոսում եմ, որ ժամանակին գյուղատնտեսական
բուհ չեմ մտել: Չէ՛ որ հողը մեզ կերակրողն է: Այստեղ որքա՜ն լայն ասպա-
րեզ կա ստեղծագործելու համար:

Ստեղծագործե՜լ... Այն ենթադրում է անդադրում որոնումներ: Եվ եթե ինչ-
որ տեղ կա մինչև այժմ անհայտ, առաջադիմական բան, նշանակում է անհրա-
ժեշտ է այն կիրառել տեղական պայմաններում: Հրազդանցիները հենց նրանով
են ուժեղ, որ հեծանիվներ չեն հայտնագործում, չեն քաշվում բարձրաձայն խոս-
տովանելու, որ կրասնոդարցիներից սովորել են ռացիոնների ու կաթի որակի
լաբորատորային անալիզը, մերձմոսկովյան շրջանի տնտեսություններից են
վերցրել կենդանիների բտման փորձը, Կիրգիզիայից՝ ծղոտի մշակման հիդրո-
բարոմետրիկ մեթոդը...

Զինվելով իպատովյան մեթոդով, այստեղ երեք տարի առաջ «Գյուղտնտ-
տեխնիկայի» միավորմանը կից ստեղծեցին կերի մթերման մեքենայացված
բրիգադ: Դրա արդյունքների մասին է վկայում պերճախոս վիճակագրությունը.
եթե նախկինում մեկ տոննա սենաժի մթերման համար տնտեսությունները
ծախսում էին 11 ռուբլի 50 կոպեկ, ապա այժմ՝ 5 ռուբլի 90 կոպեկ: Սենաժի
մեկ խրամատը լցնելու համար առաջ պահանջվում էր 8—9 օր, իսկ հիմա՝
2—3 օր:

Ստեղծագործական վերաբերմունքը գործին, ինչպես տեսնում եք, տալիս
է բարձր արդյունավետություն:

Ժամանակի հետ համաքայլ ընթանալով, միավորելով ջանքերը, հրազդան-
ցիները հետևողականորեն բարելավում են անասունների ցեղայնությունը,
զարգացնում դաշտային կերարտադրությունը, կառուցում են կերի նոր տարո-
ղություններ, բարեկարգում ճանապարհները, ստեղծում են ջրաբաշխական նոր
սիստեմներ, ջրատարներ են անցկացնում դեպի մարգագետիններն ու արո-
տավայրերը...

Նրանք ունեն պարզորոշ նպատակ՝ կոմպլեքսայնորեն ու լրիվ չափով օգ-
տագործել եղած հնարավորությունները, պատվով կատարել կուսակցության
XXVI համագումարի առաջադրած խնդիրները՝ ստեղծել կերի, ըստ որում բազ-
մապիսի ու բարձրորակ կերի առատություն, որպեսզի նո՛ր, ավելի բարձր մա-
կարդակի հասնի անասնապահությունը:

ՄԵՏԱՂԸ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՑՆ Է

Ց. Մ. ՏԵՐ-ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ
Տեխնիկական գիտությունների թեկնածու

Ինչպես ասում են, մետաղը արդյունաբերության հացն
է։ Եվ ոչ միայն արդյունաբերության։ Առանց մետաղի
անհնար է շենք կառուցել, պատրաստել ավտոմեքենա, բերք հավաքել։ Ե՛վ
արտադրության մեջ, և՛ կենցաղում մետաղն անփոխարինելի է։ Ուստի բնա-
կան է, որ մետաղի արտադրությունը մեր երկրում աննախընթաց վերելք է
ապրում։ Արդեն տասներորդ հնգամյակի վերջում ՍՍՀՄ-ում մետաղի, առանձ-
նապես չուգունի և պողպատի արտադրությունը գերազանցեց ԱՄՆ-ի և Ճա-
պոնիայի ձեռք բերած մակարդակը։ Մետաղի արտադրության հարաճուն տեմ-
պեր են նախատեսվում տասնմեկերորդ հնգամյակի հիմնական ուղղություն-
ներում. սև մետաղների պատրաստի գլանվածքի արտադրությունը կավելանա
14—17 տոկոսով և 1985 թ. կհասնի 117—120 միլիոն տոննայի։ Ճիշտ է, մենք
շատ ենք արտադրում, բայց և այնպես մետաղի պահանջը խիստ մեծ է։ Երկրի
ժողովրդական տնտեսության աճող պահանջմունքները բավարարելու համար
առաջին պլան են մղվում մետաղի տնտեսման, խնայողական ծախսման խըն-
դիրները։

Ինչպես նշված է կուսակցության XXVI համագումարին ՍՄԿԿ Կենտկոմի
հաշվետու զեկուցման մեջ, առաջիկա ժամանակաշրջանում մեր տնտեսական
շինարարության մեջ հատկապես կարևոր նշանակություն են ձեռք բերում ար-
տադրանքի նյութատարության իջեցումը, մետաղի, հումքի, էներգիայի խնա-
յողական կիրառումը։ Իսկ մենք առայժմ միշտ չէ, որ հոգատարությամբ ենք
վերաբերվում նյութական արժեքներին։

Ինչպես հայտնի է, մեքենաշինությունը մետաղի խոշորագույն սպառողն է։
Այն վերամշակում է պողպատի գլանվածքի ընդհանուր արտադրության 40
տոկոսը, պողպատի և չուգունի համաձուլվածքի 80 տոկոսը։ Եվ բնական է, որ
մետաղի խնայողության գլխավոր, տարողունակ բնագավառը հենց մեքենա-
շինությունն է։ Ընթացիկ հնգամյակում նախատեսվում է մեքենաշինության և
մետաղամշակման ասպարեզում սև մետաղների գլանվածքի տեսակարար ծախ-
սումն իջեցնել 18—20 տոկոսով, պողպատե խողովակներինը՝ 10—12, գունա-
վոր մետաղների գլանվածքինը՝ 9—11 տոկոսով։

Պարզ է, որ այդ խնդիրը մեքենաշինարարները կարող են լուծել միայն
թողարկվող իրերի լավ մշակված կոնստրուկցիաների, պրոգրեսիվ տեխնոլոգիայի
և մետաղի ծախսման առաջավոր նորմաների ներդրման շնորհիվ։ Չէ՛ որ պատ-
րաստի արտադրանքի մասսան պայմանավորված է նրա կառուցվածքով, իսկ
կորուստներն ու թափոնները՝ դետալների և հանգույցների մշակման ընթաց-
քում կիրառվող մեթոդներով։ Մինչդեռ, ինչպես արձանագրված է մետաղների
օգտագործման արդյունավետությունը բարձրացնելու վերաբերյալ ՍՄԿԿ Կենտ-
կոմի 1980 թ. հունիսի 8-ի որոշման մեջ, մեքենաշինական շատ ձեռնարկու-
թյուններ շարունակում են թողարկել չարդարացված ծանրաքաշ տրակտորներ,
կամրջային ամբարձիչներ, ավտոմեքենաներ, դարբնամամլիչային մեքենա-
ներ, էքսկավատորներ և այլ տեխնիկա։ Կուսակցության Կենտկոմը ուշադրու-
թյուն հրավիրեց այն իրողության վրա, որ մեքենաշինական գործարաններում
դանդաղ են ներդրվում արդի սակավաթափոն տեխնոլոգիան, դետալների կա-

տ մետաղի օգտագործ-
յունացման պրոցեսները, իսկ դրանք, ինչպես հայտնի է, մետաղի օգտագործ-
ման արդյունավետությունը բարձրացնելու գլխավոր ռեզերվներն են։ Հանրա-
պետության հաստոցաշինական արդյունաբերության ձեռնարկություններում
կատարված ուսումնասիրությունները վկայում են, որ մեզ մոտ սև մետաղների
օգտագործման գործակիցը ցածր է ճյուղի միութենական համապատասխան
ցուցանիշից։ Դա բացատրվում է նրանով, որ մեր գործարաններից շատ քչերն
են ուղղակի կապեր հաստատում մետաղյա նյութերի մատակարարների հետ։
Մինչդեռ այդպիսի կապը հնարավորություն է ընձեռում ստանալու անհրա-
ժեշտ ձևի, չափի և տիպի հումք, որը, անշուշտ, նյութերի և աշխատուժի տըն-
տեսման կարևոր նախապայմանն է։ Սկսած 1978 թվականից երկրի մեքենաշի-
նական շատ ձեռնարկություններ ուղղակի երկարաժամկետ տնտեսական կա-
պեր են ստեղծել մետաղ մատակարարող գործարանների հետ։ Դա մեքենաշի-
նարարներին հնարավորություն է տալիս նվազեցնելու թողարկվող արտադրան-
քի մետաղատարությունը, բարձրացնելու որակը։ Կուսակցության Կենտկոմի
1980 թ. վերոհիշյալ որոշմամբ շեշտվում է այդ միջոցառման կարևորությունն
ու օգտակարությունը և խնդիր է դրվում ըստ ամենայնի պաշտպանել և տարա-
ծել մետաղի պատվիրատուների ու մատակարարների միջև ուղղակի երկարա-
ժամկետ կապերի վրա հիմնված համագործակցությունը։ Գորկու ավտոգործա-
րանում, օրինակ, մետալուրգիական ձեռնարկությունների հետ ունեցած պայ-
մանագրերի շնորհիվ, տարեկան տասնմեկ հազար տոննայով կրճատվել է թո-
ղարկվող արտադրանքի մետաղատարությունը։

Մեր հանրապետության շատ գործարաններում արտադրության տեխնո-
լոգիան և նյութերի օգտագործման նորմաները հնացել են։ Պարզ է, որ յուրա-
քանչյուր ձեռնարկության առաջնահերթ խնդիրն է մշակել և արտադրության
մեջ ներդնել առաջավոր տեխնոլոգիա և նյութերի ծախսումների առաջավոր
անհատական նորմաներ՝ ըստ մեքենաշինական արտադրանքի կարևորագույն
տեսակների։ Այն գործարաններում, որտեղ ներդրված են այդպիսի տեխնոլո-
գիա և նորմաներ, ցածր է նյութերի օգտագործման տեսակարար կշիռը։

Գաղտնիք չէ, որ ձեռնարկությունները հաճախ ստանում են ոչ անհրա-
ժեշտ չափի ու ձևի մետաղ, իսկ դա հանգեցնում է արժեքավոր նյութերի, աշ-
խատանքի, էլեկտրաէներգիայի, վառելանյութի գերածախսի, մետաղի թա-
փոնների ավելացման։ Դեռևս լայնորեն չի կիրառվում մեծ ամրություն և հա-
կակոռոզիոն հատկություններ ունեցող սակավ լեգիրացված պողպատը։ Մինչ-
դեռ դա հնարավորություն կընձեռի պակասեցնելու մեքենաների ու դետալների
քաշը, տնտեսելու զգալի քանակությամբ սև մետաղ։

Մեր հանրապետության մեքենաշինական ձեռնարկություններից քչերն են
ընդգրկված դետալների ու հանգույցների միակեր-
պացման հարցով, և դա այն դեպքում, երբ այդ միջոցառումը զգալիորեն կըր-
ճատում է նախագծման ժամկետները, նպաստում մետաղի որոշակի տնտես-
մանը, պարզեցնում արտադրանքի սերիական թողարկումն իրականացնելու
պրոցեսը, տնտեսում տեխնոլոգիական սարքավորումներն ու գործիքները։
Գորկու ֆրեզերային հաստոցների գործարանում, օրինակ, միակերպացված է
թողարկվող հաստոցների դետալների չորս հինգերորդ մասը։ Մինսկի ԻԿԲ—12-ը
140 միակերպացված հանգույցներով հավաքում է մոտ հարյուր տեսակի հաս-
տոցներ։

Հայտնի է, որ պատրաստուկների նախնական ձևակազմումը և դրանք դե-
տալների պրոֆիլին համապատասխան չափսերի վերածելը հնարավորություն է
ընձեռում զգալիորեն նվազեցնելու գալարատաշեղի ձևով մետաղի կորուստ-
ները, պակասեցնելու մեխանիկական մշակումը, հետևաբար և բարձրացնելու
մետաղի օգտագործման գործակիցը, տնտեսելու աշխատուժը։

Մետաղի տնտեսման զգալի ռեզերվներ կան թերթային գլանվածքի օգտա-
գործման պրոցեսում։ Բավական է ասել, որ մեքենաշինության մեջ սև մետաղ-
ների թափոնների մեկ երրորդը բաժին է ընկնում գլանվածքին։ Այս դեպքում
հիմնական կորուստ առաջանում է մետաղաթերթը ձևելիս։ Դրանք պայմա-
նավորված են դետալների երկրաչափական ձևերով, պատրաստուկների և թեր-

թերի չափերի անհամապատասխանությամբ, ինչպես նաև այն բանով, որ
դրոշմումից առաջացած մնացուկները լրիվ չեն օգտագործվում։
Հայտնի է, որ իրերի մետաղատարությունը զգալիորեն նվազում է փոխա-
րինիչների օգտագործմամբ և կոնստրուկցիաների թեթևացմամբ։ Սակայն մեր
հաստոցաշինարարներն այդպիսի փոխարինիչներ և հատկապես պլաստմասսա-
ներ դեռևս քիչ են օգտագործում։ Մինչդեռ երկրի առաջավոր շատ ձեռնարկու-
թյուններում հաջողությամբ կիրառվում է այդ մեթոդը։ Մոսկվայի «Պիշչեմաշ»
միավորումում, օրինակ, պլաստմասսայից պատրաստվում են շուրջ հարյուր
անուն դետալներ, որի շնորհիվ տարեկան խնայվում է երեսուն տոննա չժան-
գոտվող պողպատ և գունավոր մետաղ։ Գորկու ավտոգործարանում 28 անուն
դետալներ մետաղափոշուց պատրաստելու շնորհիվ մեկ տարում տնտեսվել են
2844 տոննա սև մետաղ, 135 տոննա լատունի գլանվածք, 8,5 տոննա թերթա-
վոր ցինկ, աշխատատարությունը նվազեցվել է 150 հազար նորմա-ժամով և
ստացվել 570 հազար ռուբլու տնտեսական օգուտ։ Երկրում այսպիսի օրինակ-
ները շատ են։
Մեր Հանրապետության հաստոցաշինական ձեռնարկություններում կա-
տարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ սև մետաղների թա-
փոններ հիմնականում գոյանում են մետաղարտադրության, մետաղամշակման
ընթացքում, արտադրական և տեխնոլոգիական սարքավորումները մաշվելիս,
ամորտիզացիոն ջարդոնի դեպքում։ Բոլոր թափոնների 65 տոկոսն առաջանում
է մետաղամշակման պրոցեսում, ձուլման արտադրությունում ստացվում է թա-
փոնների 20 տոկոսը, իսկ ամորտիզացիոն ջարդոնին բաժին է ընկնում 15 տո-
կոսը։ Ընդ որում վերջինս չի ազդում սև մետաղների օգտագործման ցուցա-
նիշների վրա։ Հանրապետությունում ձուլման արտադրությունը փոքր է և թա-
փոններն էլ այստեղ քիչ են։
Հանրապետության հաստոցագործիքաշինական արդյունաբերությունում
մեխանիկական մշակման պրոցեսում սև մետաղների թափոնների տոկոսային
հարաբերության վերլուծությունը վկայում է, որ անցած հնգամյակի տարինե-
րին մետաղների օգտագործման գործակիցը հետզհետե բարձրացել է։ Եթե
հնգամյակի սկզբում այն եղել է 0,66, ապա հետագայում աճել է մինչև 0,68-ի։
Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ առաջվա պես թափոնների է վերածվում
օգտագործված մետաղի գրեթե մեկ երրորդը։ Դեռ ավելին, մետաղի մե-
խանիկական մշակման պրոցեսում թափոնների բացարձակ քանակը տարեց-
տարի աճում է, սակայն դրանց տոկոսային հարաբերությունը նվազում է, քա-
նի որ մետաղների օգտագործման ընդհանուր քանակությունը զգալիորեն ավե-
լացել է։
Սև մետաղների արտադրության պրոցեսում թափոնների հիմնական աղ-
բյուրը չուգունի արտադրությունն է, որի տեսակարար կշիռը թափոնների ընդ-
հանուր քանակության մեջ հասնում է 74—77 տոկոսի։ Իսկ պողպատի ջարդոնի
տեսակարար կշիռը շատ փոքր է՝ բոլոր թափոնների ընդամենը 2—4 տոկոսը։
Կռվածքի և դրոշմվածքի արտադրության պրոցեսում ևս թափոնների քանակը
մեծ չէ, ընդամենը 3—7 տոկոս։ Այստեղից պարզ է, որ սև մետաղների արտա-
դրության մեջ հիմնական կորուստները չուգունի թափոններն են։
Բոլորովին հակառակ պատկերն է ստացվում մետաղամշակման պրոցե-
սում։ Այստեղ թափոնները հիմնականում ստացվում են պողպատի ջարդոնից,
որի տեսակարար կշիռը 75—80 տոկոս է, այն դեպքում, երբ չուգունի թափոն-
ների տեսակարար կշիռը դրանց ամբողջ ծավալի 20 տոկոսից չի անցնում։
Մետաղների խնայողության և կորուստների կրճատման կարևոր ասպա-
րեզ է իրերի մետաղատարության նվազեցումը, որին հասնելու հիմնական մի-
ջոցներն են նյութերը փոխադարձ փոխարինելի դարձնելը և կառուցվածքների
թեթևացումը։ Բնական է, որ այս հարցով առաջին հերթին պետք է զբաղվեն
կոնստրուկտորները։
Հանրապետության հաստոցաշինական արդյունաբերության արտադրանքի
նոմենկլատուրան մեծ է և բազմազան, ուստի թողարկվող արտադրատեսակ-
ների մետաղատարության ցուցանիշները դժվար է համեմատել միմյանց հետ։
Այդ պատճառով մենք կքննարկենք մետաղատարության և դրա փոփոխու-

թյունների արժեքային ցուցանիշներն ըստ առանձին ձեռնարկությունների և
կկատարենք համասեռ արտադրատեսակների համեմատական վերլուծություն-
ներ՝ այդ միջոցով բացահայտելով ամբողջ ճյուղի ընդհանրացված ցուցանիշ-
ները։
Գործիքաշինական ձեռնարկություններում թողարկվող արտադրանքը մանր
է և խիստ բազմազան, դրանց մետաղատարությունը հաստատուն է և ցածր,
ուստի այդ գործարանների ցուցանիշները, տվյալ առումով, մենք չենք քննար-
կի։ Առավել հետաքրքրական են ըստ զուտ քաշի և փաստացի քաշի մետաղա-
տարության ցուցանիշները։
Հայտնի է, որ ըստ զուտ քաշի մետաղատարությունն իրի զուտ քաշի հա-
րաբերությունն է համախառն արտադրանքի նկատմամբ, իսկ փաստացի քաշը՝
իրականում ծախսված մետաղի քաշի հարաբերությունն է իրի համախառն ար-
տադրանքի նկատմամբ։
Երևանի Ձերժինսկու անվան հաստոցաշինական գործարանում անցած
հնգամյակի տարիներին ըստ զուտ քաշի մետաղատարությունը տարեցտարի
նվազել է՝ 0,472-ից հասնելով 0,410-ի, իսկ ըստ փաստացի քաշինը՝ 0,660-ից
մինչև 0,550-ի։ Դա վկայում է այն մասին, որ գործարանի մասնագետները և
առաջին հերթին կոնստրուկտորները հետևողականորեն զբաղվում են մետա-
ղատարության նվազեցման հարցերով և հասնում են որոշակի արդյունքների։
Ժողովրդատնտեսական այս կարևոր խնդրի լուծման նպատակով դրական
աշխատանք են կատարում նաև Երևանի «Հիդրոհաղորդակ» արտադրամիավոր-
ման, Հոկտեմբերյանի հաստոցաշինական, Լենինականի հղկող հաստոցների,
դարբնամամլիչային սարքավորումների գործարանների ղեկավարները, մաս-
նագետները, բանվորները։
Հաստոցաշինական ձեռնարկություններում կատարված ուսումնասիրու-
թյունները ցույց են տալիս, որ ձեռք բերված հաջողությունները արտադրա-
տեխնիկական մի շարք լուրջ միջոցառումների արդյունք են։ Դրանցից են՝ թո-
ղարկվող իրերի քաշային բնութագրերի վերանայումը և դրանց կառուցվածքի
կատարելագործումը, բարելավված որակի գլանվածքի օգտագործումը, մե-
տաղի ծախսման նորմաների վերանայումն ու ճշգրտումը, առանձին դետալնե-
րի պատրաստման համար մետաղի փոխարինիչների օգտագործումը, փոքր չա-
փերի դետալները թափոններից պատրաստելը և այլն։ Մեր Հանրապետությու-
նում նշված միջոցառումների իրականացումը տարեկան տալիս է մոտ հինգ
հազար տոննա մետաղի խնայողություն։
Ճիշտ է, ամբողջությամբ վերցրած հնգամյակի ընթացքում ճյուղի ցուցա-
նիշները մի փոքր բարելավվել են, սակայն ձեռնարկությունների մի մասում
արտադրանքի մետաղատարության ցուցանիշները տարիներ շարունակ «կայուն
են», և ինչպես կոնստրուկտորական, այնպես էլ կազմակերպչական քիչ աշխա-
տանք է տարվում ժողովրդատնտեսական այդ կարևոր պրոբլեմի լուծմանը
ակտիվորեն մասնակցելու համար։ Որպես օրինակ կարելի է հիշատակել Երևա-
նի ֆրեզերային հաստոցների գործարանը, որտեղ թողարկվող հաստոցների
մետաղատարությունը նվազեցնելու և սև մետաղները խնայողաբար օգտագոր-
ծելու փոխարեն նույնիսկ ավելացել են մետաղի ծախսումները։ Այս ասպարե-
զում որոշակի թերացումներ կան նաև Չարենցավանի հաստոցաշինական և
մի քանի այլ գործարաններում։
Համապետական կարևոր հարց է սև մետաղների խնայողական օգտագոր-
ծումը և այդ արժեքավոր հումքի տնտեսումը։ Ուսումնասիրություններից պարզ-
վում է, որ մեր հանրապետության հաստոցաշինական ձեռնարկություններում
այս ցուցանիշների միջև մեծ տարբերություններ կան։ Երևանի «Հաստոցանոր-
մալ», Ձերժինսկու անվան և Հոկտեմբերյանի հաստոցաշինական, Լենինականի
դարբնամամլիչային սարքավորումների և հղկող հաստոցների գործարաննե-
րում, որտեղ հետևողական աշխատանք է կատարվում առաջավոր տեխնոլո-
գիայի և պրոգրեսիվ նորմաների մշակման նպատակով, սև մետաղների օգտա-
գործման լավագույն արդյունքներ են ձեռք բերվել, որոնք համանման են և
նույնիսկ որոշ չափով գերազանցում են միութենական մեքենաշինական ար-
դյունաբերության միջին ցուցանիշները։

Մինչդեռ ճյուղի շատ ձեռնարկություններում այդ ասպարեզում առկա են որոշակի թերություններ: Երևանի ֆրեզերային հաստոցների գործարանում սև մետաղների ծախսման տվյալները տարիներ շարունակ անփոփոխ են և դրանք զիջում են ոչ միայն միութենական, այլև հարևան համասեռ ձեռնարկության՝ Ձերժինսկու անվան գործարանի ցուցանիշներին: Այստեղ արտադրության տեխնոլոգիան հնացած է, երկար ժամանակ չեն վերանայվում մետաղների ծախսման նորմաները: Չնայած մի փոքր բարելավվել են «Հիդրոհաղորդակ» միավորման ցուցանիշները, բայց դրանք դեռևս ցածր են և մետաղների տնտեսման համար աշխատանքը այստեղ պետք է եռանդուն կերպով շարունակել:

Սև մետաղները խնայողաբար ծախսելու ասպարեզում դեռևս շատ անելիքներ ունեն Չարենցավանի հաստոցաշինական և գործիքաշինական, ինչպես նաև Կիրովականի ճշգրիտ հաստոցաշինական ձեռնարկություններում: Խիստ ցածր է մետաղների օգտագործման գործակիցը Արտաշատի փորձնական-գործիքաշինական գործարանում, որտեղ մետաղի կեսից ավելին վերածվում է գալարատաշեղի և ջարդոնի:

Հանրապետության հաստոցաշինական գործարաններում մետաղների տնտեսման մեծ ռեզերվներ են պարունակում կոնստրուկտորական բնույթի միջոցառումները: Այսպես, մետաղի զգալի խնայողություն կտա մետաղյա իրերի և դետալների փոխարեն պլաստմասսաների լայն կիրառումը, այն դեպքում, երբ տվյալ դետալը չի ենթարկվում դինամիկ կամ բարձր ջերմային ազդեցության: Եվ միանգամայն օրինաչափ է, որ կուսակցության XXVI համագումարում անհրաժեշտ համարվեց զգալիորեն ավելացնել սև և գունավոր մետաղներին փոխարինող նյութերի թողարկումը:

Հանրապետության սարքաշինական ձեռնարկությունների համար հրատապ անհրաժեշտություն է միակերպված դետալների և հանգույցների լայն ներդրումը, սովորական, ոչ կայուն գլանվածքի փոխարինումը կայունացնող ջերմամշակման ենթարկված, ցածր լեգիրացված մետաղով, գլանվածքը՝ մեծ ամրություն ունեցող չուգունով, իսկ ձուլածո կոնստրուկցիաները՝ զոդվածով: Անհրաժեշտ է առավել հետևողականորեն միջոցներ ձեռնարկել դետալների և իրերի քաշը պակասեցնելու նպատակով՝ առանց վնասելու արտադրանքի երկարակեցությանը և աշխատունակությանը:

Մեր սարքաշինական գործարաններում թողարկվող արտադրանքի մետաղատարությունը նվազեցնելու և սև մետաղների օգտագործման գործակիցը բարձրացնելու խոշոր ռեզերվներ կան տեխնոլոգիական պրոցեսների կատարելագործման ոլորտում: Այդ կապակցությամբ անհրաժեշտ է վերանայել արտադրության ամբողջ տեխնոլոգիան՝ այն արդիականացնելու, մետաղների ծախսումների պրոգրեսիվ նորմաներ մշակելու և ներդնելու նպատակով:

Մենք մշտապես պետք է հիշենք կուսակցության XXVI համագումարում ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի հետևյալ խոսքերը. «Մետաղամշակման մեջ կորուստների և մնացուկների թեկուզ կիսով չափ կրճատումը համարժեք կլիներ սև մետաղների պատրաստի գլանվածքի արտադրությունը տասը տոկոսով ավելացնելուն... Իսկ երկրի մասշտաբներով ինչպիսի՜ արդյունք կտային հաստոցների և սարքավորումների քաշի պակասեցումը, մետաղի և մետաղյա իրերի որակի բարձրացումը կամ, ասենք, մետաղի փոխարինիչների արտադրության ընդլայնումը: Այստեղ ծավալվելու լայն ասպարեզ ունեն մեր գիտնականները, կոնստրուկտորները, ռացիոնալիզատորները: Իհարկե, այդ ամենի համար նույնպես անհրաժեշտ են ներդրումներ, ջանքեր, որոշակի ժամանակ: Բայց ավելի քիչ չափերով, քան մետաղի արտադրության անվերջ ավելացման համար»:

Հիրավի՝ գործունեության ծրագիր և ուղեցույց:

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՋԱՐԿԵՐԱԿԸ

Լ. Ծ. ԹՈՐԳՈՄՅԱՆ
Տնտեսական գիտությունների թեկնածու

ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԸ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ այն կարևոր ճյուղն է, որն էական ազդեցություն է գործում արտադրաուժերի, ողջ էկոնոմիկայի զարգացման վրա: Ուստի դրա կատարելագործումն ու զարգացումը հարկ է իրականացնել մյուս ճյուղերին համամասնաբար, իսկ առանձին դեպքում՝ նույնիսկ առաջանցիկ տեմպերով:

Ժողովրդական տնտեսության տրանսպորտային ապահովումը դարձել է ժամանակի կարևորագույն խնդիրը: Անդրադառնալով այդ հարցին, Լ. Ի. Բրեժնևը ՍՄԿԿ XXVI համագումարում նշեց. «Հաշվի առնելով տրանսպորտում կուտակված պրոբլեմների լրջությունը և մասշտաբները, մենք եկանք այն եզրակացության, որ դրանք հնարավոր է լուծել միայն երկարաժամկետ կոմպլեքսային ծրագրի հիման վրա»:

Տրանսպորտային ցանցի զարգացումը ժողովրդատնտեսական բարդ խնդիր է, որի լուծումը տևական ժամանակ, ֆինանսական և նյութական զգալի միջոցներ է պահանջում: Այդ առումով անհրաժեշտություն է զգացվում հնգամյա պլանները սերտորեն զուգակցել տրանսպորտի զարգացման 15—20 տարվա հեռանկարային պլանների և կանխատեսումների հետ:

Աղքատիկ է եղել անցյալից Սովետական Հայաստանի ստացած տրանսպորտային ժառանգությունը՝ ընդամենը 362 կմ երկաթուղագիծ և մեկուկես հազար կմ սայլի ճանապարհ: Խիստ անբավարար էր երկաթուղու տեխնիկական հագեցվածությունը՝ թեթև ռելսեր, փոքր հզորության շոգեքարշեր, երկսռնի, 16,5 տոննա բեռնատարողության վագոններ, թույլ զարգացած կայարանային ուղիներ: Խճուղային ճանապարհների միայն փոքր մասն էր պետական և նահանգային նշանակության, համեմատաբար ամուր ծածկով, մնացածը տեղական հողածածկ ճանապարհներ էին:

Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատումից հետո հիմնական ուշադրությունը նվիրվեց երկաթուղային տրանսպորտի վերականգնմանն ու վերակառուցմանը: Տնտեսության զարգացմանը զուգընթաց մեծանում էր երկաթուղու դերը, առանձնապես ավելանում էր հարավային երկաթգծի ծանրաբեռնվածությունը, աճում էր նոր ճանապարհների պահանջը:

1929 թ. գործարկվեց երկաթուղու Լենինական—Արթիկ 25 կիլոմետր երկարությամբ հատվածը, որի շնորհիվ այդ շրջանում սկսեց զարգանալ շինանյութերի արդյունաբերությունը: Նախապատերազմյան շրջանի կարևորագույն կառույցներից մեկը Ալյաթ—Մինջևան—Ջուլֆա երկաթուղին էր՝ Ղափանի ճյուղով: Այն ապահովեց Երևանի և Բաքվի ուղիղ կապը և մեծ թափ հաղորդեց Ղափանում լեռնահանքային արդյունաբերության զարգացմանը:

Պատերազմը կասեցրեց տրանսպորտի զարգացումը: Հանրապետության ժողովրդական տնտեսության հետագա առաջընթացն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ էր հետպատերազմյան տարիներին արագորեն հաղթահարել տրանսպորտի ետ մնալը: Հայտնի է, որ հանրապետության երկաթուղիները հիմնականում անցնում էին հյուսիս-արևմուտքով, պետական սահմանի երկայնքով: Կենտրոնական, հյուսիսային և արևելյան շրջաններում երկաթգծի

բացակայությունը խոչընդոտում էր այդ շրջաններում առկա բնական հարստու-
թյունների յուրացմանը, բացասաբար էր անդրադառնում արդյունաբերության և
գյուղատնտեսության զարգացմանը: Հրամայական պահանջ դարձավ Հայաս-
տանից դեպի Անդրերկաթուղի նոր ելքի ստեղծումը, որով կապահովվեին հան-
րապետության կենտրոնական շրջաններում արագ զարգացող արդյունաբերու-
թյան բեռնափոխադրումները: Ժողովրդատնտեսական այդ կարևոր խնդրի լուծ-
մանը նպաստեց 1947 թվականին Երևան—Հրազդան 60 կիլոմետրանոց եր-
կաթգծի շինարարության վերսկսումը, որի սկիզբը դրվել էր դեռևս 1933 թվա-
կանին: Այդ երկաթգիծը ծառայեց նաև որպես մերձատար ուղի՝ Սևան—Հրազ-
դան հէկերի կասկադի շինարարությանն անհրաժեշտ սարքավորումներ և շի-
նանյութեր փոխադրելու համար: 1957 թ. այդ երկաթուղին շահագործման
հանձնվեց, իսկ 1962 թ. գործարկվեց Հրազդան—Սևան 24 կիլոմետրանոց տե-
ղամասը:

Երևան—Հրազդան—Սևան երկաթուղու կառուցումը հսկայական նշանա-
կություն ունեցավ հանրապետության ժողովրդական տնտեսության համար՝
նպաստելով արդյունաբերական նոր կենտրոնների հիմնմանը (Աբովյան, Չարեն-
ցավան, Հրազդան, Սևան), Արզնիի և Ծաղկաձորի առողջարանների ու հան-
գստավայրերի հետագա զարգացմանը, Սևանի գոտին աշխատավորության
մասսայական հանգստի վայր դարձնելուն:

Տրանսպորտային-տնտեսական կապերի կատարելագործման առումով
կարևոր քայլ է Աղստաֆա—Իջևան՝ 45 կմ երկաթգծի կառուցումը, որն իրակա-
նացվեց 1967—1973 թթ.: Այս ճանապարհը վճռական նշանակություն ունեցավ
Սարիգյուղի բենտոնիտային կավերի խոշոր հանքավայրերի յուրացման հա-
մար: 1971 թ. սկսվեց այդ գծի վերջին տեղամասի՝ Իջևան—Հրազդան 64,4 կմ
հատվածի շինարարությունը. այն առավել բարդ ինժեներաերկրաբանական
պայմաններ ունի: Բավական է հիշատակել, որ այս ուղեգծում փորվում են
16,4 կմ ընդհանուր երկարությամբ չորս թունելներ, որոնցից ամենամեծը Մեղ-
րաձորի թունելն է՝ 8,2 կմ: ՍՄԿԿ XXVI համագումարի ընդունած նոր հնգամ-
յակի հիմնական ուղղություններով նախատեսված է ավարտել Իջևան—Հրազ-
դան երկաթուղու անցկացումը, որով մեր հանրապետությունը կարճ և առավել
հարմար ելք կստանա դեպի Անդրկովկասյան մայրուղի:

Հանրապետության կարևոր կառույցներից է Սևան—Շորժա—Զոդ երկաթ-
գիծը, որի 10 կմ սկզբնահատվածը կառուցվել էր դեռևս 1966-ին: Այնուհետև
այդ գիծը շարունակվեց մինչև Զոդ, և 121 կմ երկաթուղին այժմ ապահովում է
Զոդի հանքավայրից գունավոր մետաղների փոխադրումը Արարատի հարստա-
ցուցիչ ֆաբրիկա: Այդ երկաթգծի գործարկմամբ Սևանի ավազանի որոշ շրջան-
ներ կայուն կապ ստացան հանրապետության կենտրոնական շրջանների հետ:
Այսպիսով, անցած ժամանակամիջոցում հանրապետության երկաթուղային
ցանցը էականորեն մեծացավ և 1979 թ. կազմեց 707 կմ:

Հանրապետության երկաթուղու տեխնիկական վերազինման գործում ան-
գնահատելի դեր խաղաց էլեկտրիֆիկացումը, որն սկսվել էր դեռևս 50-ական
թվականներին: Այժմ էլեկտրիֆիկացված է ցանցի 87,3 տոկոսը, այդ թվում՝
գլխավոր մայրուղիները: Մնացած ճյուղերը փոխադրված են ջերմաքարշային
սպասարկման: Հանրապետության երկաթուղիների էլեկտրիֆիկացման համար
հիմք հանդիսացավ Անդրկովկասյան միասնական էներգասիստեմը: Միաժա-
մանակ իրականացվեց ուղիների վերակառուցում՝ ավտոմատիկայի, սլաքների
և ազդանշանային կենտրոնացված էլեկտրամիջոցների, ինչպես նաև երկաթ-
բետոնե կոճերի կիրառմամբ:

Ճանապարհների ցանցի զարգացումը և տեխնիկական վերազինումը նը-
պաստեցին երկաթուղու բեռնափոխադրումների զգալի աճին: Այսպես, 1950 թ.
համեմատությամբ, 1979 թ. բեռնաշրջանառությունն աճեց 9 անգամ: 1970—
1978 թթ. ժամանակամիջոցում առաքված և ստացված բեռների կառուցվածքի
վերլուծությունը վկայում է, որ առաքվող բեռների աճի տեմպերը կրկնակի գե-
րազանցում են ստացվողին: Դա դրական երևույթ է և նպաստում է ուղարկվող
ու ստացվող բեռների այն անհամամասնության վերացմանը, որը երկար տարի-
ներ նկատվում է հանրապետությունում: Նշված ժամանակահատվածում ներ-

մուծվող զանգվածային բեռներից էականորեն կրճատվել է քարածխի և անտա-
ռանյութի բաժինը: Վառելիքային մազութի օգտագործումը սահմանափակվելու
պայմաններում մեզ մոտ աճում է բենզինի, կերոսինի, դիզելային վառելիքի
սպառումը, որի հետևանքով սպիտակ նավթամթերքների ներմուծումը ավելա-
ցել է 51,4 տոկոսով:

Ուղարկվող և ստացվող բեռների անհամամասնության հետագա հաղթա-
հարման նպատակով անհրաժեշտ է սպիտակ նավթանյութերի երկաթուղային
փոխադրումը փոխարինել խողովակաշարային տրանսպորտով՝ կառուցելով
Աղստաֆա—Իջևան—Դիլիջան—Գագարին—Աբովյան—Երևան 120 կիլոմետրա-
նոց նավթամուղը: ՀՍՍՀ Պետպլանի էկոնոմիկայի և պլանավորման գիտահե-
տազոտական ինստիտուտի հաշվարկներով, խողովակաշարային տրանսպորտի
շահագործումը, երկաթուղային փոխադրումների համեմատությամբ, տարե-
կան կտա 2,5 միլիոն ռուբլու խնայողություն: Սակայն այդ հարցի լուծումը
պայմանավորված է Բաքու—Թբիլիսի—Բաթումի մագիստրալային նավթամու-
ղի կառուցմամբ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ վերջին տարիներին երկաթուղային հաղորդակցու-
թյան ներքին ճանապարհներով բեռների փոխադրման ավելացման տեմպերը
զգալիորեն գերազանցում են միջհանրապետական բեռնափոխադրումների
աճին: Այսպես, անցած ութ տարում երկաթուղու բեռնափոխադրումների 25,5
տոկոս ընդհանուր աճի պայմաններում հանրապետության ներքին բեռնափո-
խադրումներն ավելացել են 71 տոկոսով: Դա պայմանավորված է հեռավոր և
թույլ զարգացած շրջաններում արդյունաբերական ձեռնարկությունների կա-
ռուցմամբ, աշխատանքի տերիտորիալ բաժանման հետագա խորացմամբ, ար-
տադրության համակենտրոնացման ուժեղացմամբ, բնական նոր ռեսուրսների
յուրացմամբ, ինչպես նաև ճանապարհատրանսպորտային ցանցի զարգաց-
մամբ:

Հաշվի առնելով երկաթուղային տրանսպորտում վերջին տարիներին առա-
ջացած դժվարությունները, անհրաժեշտ է ուսումնասիրել բեռնափոխադրում-
ները՝ ոչ ռացիոնալ փոխադրումները բացահայտելու և դրանք այլ տրանսպոր-
տով իրականացնելու նպատակով: Բեռնահոսքերի օպտիմալ սխեմաներ մշա-
կելուն զուգընթաց կարևոր նշանակություն ունի արդյունաբերական ձեռնար-
կությունների, կառույցների և մյուս կազմակերպությունների երկաթուղային
մերձատար ուղիների ռացիոնալ օգտագործման խնդիրը: Վերջին տարիներին
հանրապետությունում զգալիորեն ավելացել են այդ ուղիներով իրականացվող
բեռնափոխադրումները: 1975 թ. համեմատությամբ, 1980 թ. ձեռնարկություն-
ների մերձատար ուղիներով բեռնաշրջանառությունն ավելացել է 86 տոկոսով,
իսկ բեռների փոխադրման ծավալը՝ 52 տոկոսով և կազմել է 50,2 միլիոն տոն-
նա: Դա գերազանցում է մագիստրալային երկաթուղիներով իրականացվող
փոխադրումներին:

Ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների բեռնափոխադրումների
պահանջները բավարարելու նպատակով անցած հնգամյակում զգալիորեն ընդ-
լայնվել է մերձատար ուղիների ցանցը: Դրանց ընդհանուր երկարությունն այժմ
անցնում է 600 կիլոմետրից, որը հավասար է հանրապետության մագիստրա-
լային երկաթգծերի ընդհանուր երկարության 89 տոկոսին: Դրան զուգընթաց
զգալիորեն նորացվել են լոկոմոտիվային և վագոնային տնտեսությունները,
մեքենայացվել բեռնման-բեռնաթափման աշխատանքների մեծ մասը: Որոշակի
միջոցառումներ են իրականացված կառավարման կառուցվածքի կատարելա-
գործման համար: Այսպես, Մասիս կայարանում ստեղծված է ՀՍՍՀ պետմատի
միացյալ երկաթուղային տնտեսություն, որն սպասարկում է 20 ձեռնարկու-
թյունների և բազաների, Երևան կայարանում՝ երկաթուղային երեք արտադրա-
մասերի միավորում («Կանազ», «Նաիրիտ», ՋԷԿ): Այնուամենայնիվ, մերձա-
տար ուղիներում վագոնների պարապուրդները խիստ մեծ են և 1,45 անգամ գե-
րազանցում են նորմատիվներին: Այսպիսի վիճակը մերձատար ուղիների գե-
րատեսչական ցրվածության և այն բանի հետևանք է, որ դրանցից շատերը
գտնվում են անբավարար հզորություն, տեխնիկական թույլ հագեցվածություն

ունեցող տնտեսությունների իրավասության ներքո, վատ են օգտագործվում
փոխադրական և բեռնման-բեռնաթափման միջոցները:
Այդ կապակցությամբ ՀՍՍՀ պետշինի պատվերով «Արդտրանսնախագիծ»
համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտը մշակել է Երևանի գո-
տու արդյունաբերական երկաթուղային տրանսպորտի կոմպլեքսային զարգաց-
ման գլխավոր սխեման: Դրան համապատասխան, առաջարկվում է ստեղծել
երկաթուղային տրանսպորտի միջճյուղային ձեռնարկություն, որը կսպասարկի
Երևան, Կարմիր բլուր, Մասիս, Քանաքեռ, Աբովյան կայարանների արդյունա-
բերական գոտու բոլոր ձեռնարկություններին: Խնդրի այդպիսի լուծումը հնա-
րավորություն կընձեռի հետագայում ձեռնարկությունների և կազմակերպու-
թյունների մերձատար ուղիները սպասարկման նոր սիստեմի փոխադրել հան-
րապետության բոլոր հիմնական կայարաններում:
Եթե խոսելու լինենք առհասարակ հանրապետության երկաթուղային
տրանսպորտի զարգացման հեռանկարների մասին, ապա անհրաժեշտ է նշել,
որ դրանք նախ և առաջ անխզելիորեն առնչվում են Վարդենիս—Ջերմուկ 64 կմ
նոր երկաթուղու կառուցման հետ: Այն մեծապես կնպաստի Սյունիքի մի շարք
շրջանների արդյունաբերական ինտենսիվ յուրացմանը: Այդ ճանապարհը կընդ-
գրկի հինգ վարչական շրջան, որոնց էկոնոմիկայի զարգացման զուգընթաց
էապես կբարելավվեն այդ գոտու տրանսպորտային-տնտեսական կապերը հան-
րապետության արևմտյան շրջանների և երկրի այլ գոտիների հետ:
Նախնական հաշվարկներով Վարդենիս—Ջերմուկ երկաթուղով փոխա-
դրումները հեռանկարում կհասնեն 3,6 միլիոն տոննայի, որը կապահովի առա-
ջարկվող ճանապարհի և Սևան—Շորժա—Զոդ գործող գծի լրիվ ծանրաբեռնվա-
ծությունը: Նշված ճանապարհի կառուցման շնորհիվ հետագայում հնարավոր
կլինի այն շարունակել մինչև Սիսիան—Գորիս—Ղափան, որը կնպաստի հան-
րապետության արևելյան շրջանների սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը և ժո-
ղովրդատնտեսական ու սոցիալական շատ այլ խնդիրների լուծմանը:
Երկրի կենտրոնական շրջանների հետ մեր հանրապետության երկաթու-
ղային կապի բարելավման ու ընդլայնման գործում մեծ դեր կխաղա Կովկասյան
լեռնանցքով երկաթուղագծի կառուցումը, որի մասին Թբիլիսիում կայացած
հանդիսավոր նիստում խոսեց ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևը: Այդ մայրուղու կառուց-
մամբ Հայաստանը երկրի հյուսիսային շրջանների հետ կապող ճանապարհը
սեծովյանի համեմատությամբ կկրճատվի 300 կիլոմետրով, իսկ կասպիականի
համեմատությամբ՝ 900—1000 կմ:
Առավել հեռավոր ապագայի համար նպատակահարմար կլինի քննարկել
Լենինական—Բոգդանովկա նոր երկաթուղու (72 կմ) կառուցման անհրաժեշ-
տությունը: Ինչպես հայտնի է, Վրաստանում արդեն սկսվել է Մարաբդա—
Ախալքալակի երկաթուղու շինարարությունը (163 կմ): Այդ երկու երկաթգծերի
շահագործմամբ մեր հանրապետությունը չորրորդ ելքը կստանա դեպի Անդր-
կովկասյան երկաթուղի:
Հայկական ՍՍՀ լեռնային բարդ պայմաններում բացառիկ մեծ է ավտոմո-
բիլային տրանսպորտի դերը ժողովրդական տնտեսության զարգացման գոր-
ծում: Հանրապետության ամբողջ տրանսպորտի բեռնաշրջանառության մեջ ավ-
տոմոբիլային փոխադրումների տեսակարար կշիռը, 1950 թ. համեմատությամբ,
աճել է երեք անգամ: Ավտոտրանսպորտին բաժին է ընկնում նաև ուղևորների
փոխադրման երեք հինգերորդը:
Ավտոմոբիլային տրանսպորտը էապես նպաստեց հանրապետության հե-
ռավոր լեռնային շրջաններում արդյունաբերական ձեռնարկությունների տե-
ղաբաշխմանը, այնպիսի քաղաքների և արդյունաբերական կենտրոնների զար-
գացմանը, ինչպիսիք են Կամոն, Գորիսը, Ստեփանավանը, Իջևանը, Վերին
Թալինը, Քաջարանը... Այժմ իրական նախադրյալներ են ստեղծված վարչական
բոլոր շրջանների կենտրոններում և խոշոր բնակավայրերում արդյունաբերա-
կան ձեռնարկություններ հիմնելու համար:
Լուրջ տեղաշարժեր են իրականացված նաև ավտոմոբիլային տրանսպորտի

կառուցվածքում՝ ՀՍՍՀ ավտոտրանսպորտի մինիստրության ընդհանուր օգտա-
գործման տրանսպորտի զարգացման առաջանցիկ տեմպերի հաշվին: Եթե
1950 թ. ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտի բաժինը ամբողջ բեռնաշըր-
ջանառության մեջ հազիվ կազմում էր 8 տոկոս, իսկ փոխադրումների ծավալի
մեջ՝ 2 տոկոս, ապա այժմ այդ ցուցանիշները համապատասխանաբար կազմում
են 30,6 և 26,5 տոկոս: Դրա հետ մեկտեղ, չնայած փոխադրումների համա-
կենտրոնացման բարձր տեմպերին, հանրապետությունում դեռևս առկա են մեծ
թվով փոքր ավտոտնտեսություններ: Հանրապետության կենտվիճվարչության
տվյալներով, Հայկական ՍՍՀ բոլոր ավտոտնտեսությունների երեք հինգերոր-
դում հաշվվում է մինչև 10 միավոր ավտոմեքենա: Դրանցում է գտնվում հան-
րապետության բեռնատար ավտոտրանսպորտի շարժակազմի 15 տոկոսը: Բացի
այդ շարժակազմի քառորդ մասն էլ ցրված է 10—24 ավտոմեքենա ունեցող
տնտեսություններում: Ուստի բեռնատար ավտոտրանսպորտի աշխատանքի կա-
տարելագործման կարևորագույն խնդիրներից մեկը շարժակազմի կենտրոնա-
ցումն է ՀՍՍՀ ավտոտրանսպորտի մինիստրության սիստեմի ընդ-
հանուր օգտագործման խոշոր ավտոտնտեսություններում:
Հանրապետության ավտոպարկի կառուցվածքում էական փոփոխություն-
ներ են կատարվել նաև փոքր բեռնատարողության ավտոմեքենաների (մինչև 1
տոննա) և մեծ բեռնատարողության մեքենաների (5 տոննայից ավելի) քանակն
ավելանալու շնորհիվ: Այդպիսի մեքենաների բաժինն ամբողջ ավտոպարկում
համապատասխանաբար հասնում է 10 և 12,3 տոկոսի:
Արագ թափով զարգացել է նաև ավտոբուսային տրանսպորտը, որտեղ
նկատելիորեն ավելացել է առավել մեծ տարողության (30 տեղից ավելի) ավ-
տոբուսների քանակը և կազմել ամբողջ պարկի մեկ երրորդ մասը: Այժմ ավտո-
բուսային երթուղիները գործնականում ընդգրկում են հանրապետության բոլոր
բնակավայրերը: Դրա հետ մեկտեղ, ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտով
ուղևորների փոխադրման աճին զուգընթաց, զգալիորեն մեծացել է նաև տար-
բեր մինիստրությունների, գերատեսչությունների և կազմակերպությունների
ավտոբուսային պարկը: Ընդ որում այդ մեքենաների օգտագործման ինտենսի-
վությունը շատ ավելի ցածր է, քան ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտում,
իսկ քանակապես դրանք հանրապետության ավտոբուսային պարկի կեսն են
կազմում: Ուստի նպատակահարմար է սահմանել ընդհանուր օգտագործման և
գերատեսչական ավտոբուսների օպտիմալ հարաբերակցությունը՝ դրանց ար-
դյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով:
Վերջին տասնամյակի բնորոշ միտումն է մարդատար ավտոտրանսպորտի
բուռն զարգացումը: Ավտոմոբիլային բոլոր տեսակի փոխադրումների աճը զու-
գակցվում է ճանապարհների ցանցի ընդլայնմամբ: Մինչդեռ, ընդհանուր առ-
մամբ, ավտոճանապարհների շինարարության և վերակառուցման տեմպերը
դեռևս ետ են մնում առաջադրվող պահանջներից: Այսպես, 1960—1979 թթ.
բեռնա և ուղևորաշրջանառությունն ավելացել է 6,5 և 5,4 անգամ, համապե-
տական և հանրապետական ճանապարհներին երթևեկության ինտենսիվությունն
աճել է 4 անգամ, մինչդեռ ամուր ծածկով ճանապարհների երկարությունը՝
միայն 1,6 անգամ:
Լեռնային բարդ պայմանների, ինչպես նաև ճանապարհային ցանցի ան-
բավարարության պատճառով առանձին հատվածներում փոխադրումների մեծ
կենտրոնացումը ազդում է երթևեկելի մասի վրա, հանգեցնում հանրապետու-
թյան կարևոր շատ ճանապարհների վաղաժամ մաշվածության: Տվյալները
ցույց են տալիս, որ այժմ Հայաստանի ինչպես համապետական և հանրապե-
տական, այնպես էլ տեղական ճանապարհների զգալի մասը վերակառուցման
կարիք ունի: Սակայն հանրապետության ճանապարհային ցանցի զարգացման
նպատակով հատկացվող միջոցները լիովին չեն ապահովում անհրաժեշտ աշ-
խատանքների կատարումը:
Արագ տեմպերով կիրականացվի ճանապարհաշինությունը Լոռու գոտում.
ամուր ծածկով ճանապարհները կավելանան 14—15 տոկոսով: Անհրաժեշտ է
նշել, որ հանրապետության կենտրոնական մասին, որն ընդգրկում է Արարա-
տյան տնտեսական գոտին, բաժին է ընկնում ամուր ծածկով ճանապարհների

ամբողջ ցանցի միայն քառորդ մասը: Մինչդեռ այս շրջանում արտադրվում է արդյունաբերական արտադրանքի երեք հինգերորդ մասը և գյուղատնտեսակա-նի 42 տոկոսը, այստեղ է կենտրոնացված ավտոտրանսպորտի շարժակազմի մեծ մասը: Այդ պատճառով գոտու մայրուղիներում երթևեկությունը մեծ ին-տենսիվություն ունի: Փոխադրումների առավել կենտրոնացում է դիտվում Երե-վանի ճանապարհատրանսպորտային հանգույցի մատույցներում: Ընդ որում մայրաքաղաքն ունի միայն չորս ավտոմայրուղի: Այժմ Աբովյան—Երևան—Էջ-միածին և Աշտարակ—Երևան—Արտաշատ ճանապարհներին շարժակազմի երթևեկության ինտենսիվությունը հասնում է օրական 11,5—20,5 հազար ավ-տոմեքենայի: Հեռանկարում այս տեղամասերում փոխադրումների ինտենսիվու-թյունը կաճի 2—3 անգամ, ուստի մայրաքաղաքի ճանապարհատրանսպորտա-յին հանգույցի հետագա զարգացման համար խիստ կարևոր նշանակություն կունենա Երևանի շրջանց ճանապարհի կառուցումը, որը հնարավորություն կընձեռի առավել հավասարաչափ բաշխելու տրանսպորտային հոսքը քաղաքի մատույցներում և ներքաղաքային մայրուղիները բեռնաթափելու տարանցիկ երթևեկությունից:

Հանրապետության ճանապարհային տնտեսության վիճակը բարելավելու գործում կարևոր նշանակություն ունի ՀՍՍՀ Մինիստրների խորհրդի 1979 թ. որոշումը՝ ավտոմոբիլային ճանապարհների հետագա զարգացման միջոցա-ռումների մասին: 1980 թ. համեմատությամբ, նոր հնգամյակի վերջում ամուր ծածկույթով ավտոճանապարհների ցանցը կավելանա 10 տոկոսով, կկառուցվեն և կվերակառուցվեն զգալի երկարությամբ ճանապարհներ: Տասնմեկերորդ հնգամյակում կարևորվում են Երևանի 25 կիլոմետր երկարությամբ շրջանց ճա-նապարհի կառուցումը, Քասախ գետի կամրջային անցումը, Աշտարակ քաղաքի 8,6 կիլոմետրանոց շրջանց ճանապարհը, Աբովյան—Նոր-Հաճըն հատվածի վերակառուցումը:

Փոխադրումների գործը բարելավելու նպատակով նախատեսվում է Սպի-տակ քաղաքի, Վ Թալին և Մարտունի քաղաքատիպ ավանների, Լերմոնտովո գյուղի շրջանց ճանապարհների, Սևանի լեռնանցքի ավտոմոբիլային թունելի կառուցումը և Սեմյոնովկա—Դիլիջան—Ֆիոլետովո 17,2 կիլոմետրանոց ճա-նապարհի վերակառուցումը:

Սևանի և Սյունիքի տնտեսական շրջանների ավտոհաղորդակցության բա-րելավման նպատակով կշարունակվեն Մարտունի—Սելիմի լեռնանցք—Գետափ ճանապարհի կառուցման և Երասխ—Եղեգնաձոր—Գորիս մայրուղու վերակա-ռուցման աշխատանքները:

Հեռանկարում կստեղծվի ավտոմայրուղիների սիստեմ՝ Այգեհովիտ—Սե-վան—Երևան, Երևան—Երասխ—Եղեգնաձոր—Գորիս, Գորիս—Ղափան—Քա-ջարան—Մեղրի: Այդ նպատակով կպահանջվի վերակառուցել Այգեհովիտ—Իջևան—Դիլիջան, Երասխ—Գորիս, Գորիս—Ղափան ճանապարհները, ինչպես նաև պարզել Վարդենիս—Ջերմուկ (60 կմ) ու Մեղրաձոր—Մարգահովիտ (25 կմ) նոր ճանապարհների և Տաշտունի լեռնանցքում 3,3 կմ թունելի կառուցման նպատակահարմարությունը: Դրանցից առաջինը ժողովրդատնտեսականի հետ մեկտեղ կունենա նաև տուրիստական կարևոր նշանակություն, իսկ երկրորդը հնարավորություն կընձեռի բեռնաթափելու Սևանի լեռնանցքի խիստ ծանրա-բեռնված ճանապարհը, կապահովի այդ ուղղությամբ փոխադրումների հուսա-լիությունը:

Մեր հանրապետության տրանսպորտային համակարգում կարևոր տեղ ունի օդային հաղորդակցությունը: Դեռևս պատերազմից առաջ օդանավակայաններ կառուցվեցին Երևանում («Հարավային»), Սիսիանում, Ղափանում, Վարդենի-սում, Ստեփանավանում: Օդային տրանսպորտով ուղևորների փոխադրումները բուռն կերպով զարգացան հետպատերազմյան տարիներին: Նոր օդանավակա-յաններ կառուցվեցին Լենինականում, Կիրովականում և հանրապետության մի շարք այլ քաղաքներում ու շրջկենտրոններում: 1961 թ. Երևանում շահագործ-ման հանձնվեց միութենական նշանակության «Արևմտյան» օդանավակայանը (այժմ՝ «Զվարթնոց»), որտեղից ներկայումս ամեն օր մեկնում է 15—20 հա-

զար ուղևոր: Ամբողջ կոմպլեքսի գործարկումից հետո այս օդանավակայանի կարողությունը կհասնի ժամում 2.500 ուղևորի: Այժմ վերակառուցվում է «Հա-րավային» օդանավակայանը, հետագայում նոր կայաններ կկառուցվեն Կրաս-նոսելսկում, Սիսիանում, Մեղրիում:

Հանրապետության ուղևորաշրջանառության մեջ օդային տրանսպորտի փոխադրումների տեսակարար կշիռը ապագայում կավելանա: Կմեծանա նաև ընդհանուր օգտագործման ավտոբուսների փոխադրումների բաժինը: Բեռնա-շրջանառության կառուցվածքում կաճի ավտոմոբիլային տրանսպորտի տեսա-կարար կշիռը: Սակայն, ինչպես և նախկինում, հանրապետության տրանսպոր-տի հիմնական ձևը մնում է երկաթուղին, որի հաղորդակցության ուղիների կազ-մավորումը հիմնականում կավարտվի տասնմեկերորդ հնգամյակում՝ 1981—1985 թվականներին, թեպետև այդ ցանցի առանձին օղակների շինարարություն կիրականացվի նաև ավելի ուշ ժամկետներում: Կշարունակվի մագիստրալային ավտոճանապարհների կառուցումը, որը կապահովի հուսալի և արագ կապը հանրապետության հիմնական արդյունաբերական ու վարչական կենտրոնների միջև:

Երկրի տնտեսական ու սոցիալական զարգացման 1981—1985 թվականնե-րի և մինչև 1990 թվականն ընկած ժամանակաշրջանի հիմնական ուղղություն-ներում նախատեսվում է միջոցառումներ իրականացնել տրանսպորտի բոլոր տեսակների աշխատանքի բարելավման նպատակով, ապահովել դրանց զար-գացումը՝ ժողովրդական տնտեսության և ազգաբնակչության պահանջմունք-ներին լրիվին համապատասխան:

Այդ խնդրի լուծման համար այժմ հանրապետության պլանային մարմին-ները մշակում են Հայկական ՍՍՀ տրանսպորտի զարգացման երկարաժամկետ կոմպլեքսային ծրագիր, որի նպատակն է կատարելագործել տրանսպորտի բո-լոր տեսակների կազմակերպումը, կառավարումը, պլանավորումը և աշխա-տանքների կոորդինացումը, դրա փոխգործողությունը ժողովրդական տնտեսու-թյան մյուս ճյուղերի հետ, ինչպես նաև տրանսպորտի նյութատեխնիկական բազայի հետագա ամրապնդումը: Այս խնդիրների լուծմամբ էապես կբարելավ-վի ժողովրդական տնտեսության և ազգաբնակչության տրանսպորտային սպա-սարկումը:

ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴԵՄՈԳՐԱՖԻԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մ. Հ. ԱԴՈՆՑ
Տնտեսական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ արդի փուլում սոցիալական գործոնի, հատկապես աշխատանքային ռեսուրսների դերը մշտապես մեծանում է: Ժողովրդական տնտեսության հետագա հզոր վերելքը, արդյունաբերական խոշոր կենտրոնների գոյավորումը երկրի արևելյան և հյուսիսային շրջաններում, գիտատեխնիկական առաջընթացը պահանջում են միլիոնավոր բարձրորակ կադրեր: Ճիշտ է, արտադրության ընդլայնումն ու ազգային եկամտի աճը հիմնականում կատարվում է աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման հաշվին, բայց շատ դեպքերում արտադրության նոր ճյուղերի ստեղծումը և նոր շրջանների տնտեսական յուրացումը պահանջում են ժողովրդական տնտեսության մեջ զբաղված աշխատողների թվաքանակի ավելացում:

Մինչև այժմ մեր երկրի որոշ շրջանների գյուղատնտեսության մեջ, ինչպես նաև անձնական օժանդակ և տնային տնտեսություններում առկա էին ոչ մեծաքանակ աշխատանքային ազատ ռեսուրսներ: Այժմ այդ ռեսուրսները գրեթե սպառվել են: Որոշ քանակի աշխատանքային ազատ ռեսուրսներ դեռևս պահպանվել են միջինասիական և անդրկովկասյան հանրապետություններում: Սակայն այդ ռեսուրսների փոխադրումը երկրի այլ շրջաններ կապված են որոշակի դժվարությունների հետ:

Հաշվի առնելով աշխատանքային ռեսուրսների պակասը, կուսակցությունը խնդիր է դրել հատուկ ուշադրություն նվիրել դրանց օգտագործման արդյունավետության բարձրացման, ինչպես նաև դեմոգրաֆիական հարցերին:

Դեմոգրաֆիական պրոցեսներն այս կամ այն չափով առնչվում են երկրի տնտեսական ու սոցիալական զարգացման գրեթե բոլոր ոլորտների հետ: Ուստի երկրի դեմոգրաֆիական վիճակի ճիշտ գնահատումը ժողովրդատնտեսական խոշոր նշանակություն ունի: Այստեղ կարևորագույն պրոբլեմներից մեկը բնակչության աճն է, նրա ընդլայնված վերարտադրությունը:

Վերջին երկու տասնամյակներում մեր երկրի բնակչության աճը աստիճանաբար նվազում է: 1980-ական թթ. սկզբից Սովետական Միության բնակչության վերարտադրությունը յուրահատուկ շրջան է թևակոխելու, և ըստ էության դանդաղելու են բնակչության, հատկապես աշխատանքային ռեսուրսների աճի տեմպերը:

Նախորդ 20-ամյակի համեմատությամբ 1980—1990 թթ. բնակչության աճի տեմպերը նվազելու են մոտ 40 տոկոսով: Եթե 1970—1979 թվականների ընթացքում երկրի աշխատունակ բնակչությունն աճել է 16,4 տոկոսով, ապա ըստ ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի սոցիոլոգիական ինստիտուտի կանխատեսման 1989—1999 թվականներին աշխատանքային ռեսուրսներն աճելու

են միայն 3,7 տոկոսով կամ 5,3 մլն մարդով: Ըստ որում այդ աճը կատարվելու է 40 տարեկանից բարձր տարիքի հաշվին, հետևաբար աշխատունակ բնակչությունը ծերանալու է:

Աշխատանքային ռեսուրսների դանդաղ աճը կապված է 1960-ական թվականներից սկսած դեմոգրաֆիական զարգացման առանձնահատկությունների հետ: Հայրենական պատերազմի ավարտից հետո կատարվեց բնակչության փոխհատուցող աճ, որն ավարտվեց 60-ական թվականների սկզբին և սկսվեց բնական աճի աստիճանական դանդաղում: 1960-ական թվականներից ծննդաբերությունը տարեցտարի նվազեց, իսկ այդ թվականների ծնվածներն աշխատանքային տարիքի մեջ են մտնում 1980-ական թվականների սկզբին: Առաջիկա 20-ամյակում աշխատունակ բնակչության աճը շարունակ դանդաղելու է:

Հայաստանում ևս 1960-ական թվականներին այդ աճը կայունացել է: Հետպատերազմյան ժամանակաշրջանի գրեթե բոլոր տարիներին, միութենական միջինի նկատմամբ, Հայաստանի բնակչության աճի տեմպերը կրկնակի բարձր են եղել: ՍՍՀՄ միջինի համեմատությամբ Հայկական ՍՍՀ աշխատունակ բնակչությունը ևս արագ է աճել: Այդ իսկ պատճառով այժմ Հայկական ՍՍՀ-ում աշխատանքային ռեսուրսների պակաս չկա, ընդհակառակը մեզ մոտ առկա է որոշ քանակի ազատ աշխատուժ: Այդպիսի պայմաններում դեմոգրաֆիական քաղաքականության կարևոր խնդիրներից մեկը Հայաստանում պետք է լինի աշխատունակ բնակչության լրիվ զբաղվածության ապահովումը: Այժմ Հայկական ՍՍՀ-ում աշխատանքային ազատ ռեսուրսները զբաղված են տնային և անձնական օժանդակ տնտեսություններում, ուստի խնդիր է դրված դրանց մի մասը փոխադրել հանրային տնտեսություն՝ տնային և օժանդակ տնտեսություններում թողնելով աշխատանքային ռեսուրսների 8—10 տոկոսը:

ԺՈՂՈՎՐԴԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՊՐՈԲԼԵՄՆԵՐԻ հետ սերտորեն առնչվում են ծննդաբերությունը, մահացությունը քաղաքում, գյուղում և առանձին ռեգիոններում, բնակչության տարիքային, սեռային ու էթնիկական կազմը, ընտանիքի կազմը և նրա դերը բնակչության վերարտադրության գործում, բնակչության զբաղվածությունը:

Բնակչության աճի հիմնական գործոնը ծննդաբերությունն է. Նրա մակարդակի բարձրացումով է պայմանավորված բնակչության արագ աճը և հակառակը: Ծննդաբերության մակարդակը որոշվում է այնպիսի գործոններով, ինչպես բնակչության կյանքի սոցիալ-տնտեսական պայմանները, կուլտուրայի զարգացման աստիճանը, բնակչության էթնիկական կազմը, ամուսնական զույգերի թիվը և այլն:

Հայրենական պատերազմի և նրան հաջորդող տարիներին մեր երկրում ամուսնական տարիքի տղամարդկանց ու կանանց թվի միջև անհամապատասխանություն ծագեց, որը սահմանափակեց նոր ամուսնական զույգերի ստեղծումը և ծննդաբերության աճը:

Տարիքային կազմն ուղղակիորեն ազդում է ծննդաբերության մակարդակի վրա: 1959—1979 թվականների ընթացքում բնակչության ընդհանուր թվաքանակում 20—39 տարիքի բնակչության տեսակարար կշիռը 33,1 տոկոսից իջել է 28,7 տոկոսի, իսկ 40—60 և ավելի բարձր տարիքի բնակչության տեսակարար կշիռը 29,5-ից բարձրացել է 37-ի: Այդ թվերը ցույց են տալիս, որ առավել երիտասարդ տարիքի բնակչության տեսակարար կշիռն իջել է, իսկ ավելի մեծահասակներինը՝ բարձրացել: Ուստի ծննդաբերության մակարդակի իջեցման հետևանքով բնակչությունը ծերացել է: Եթե 1959 թվականին ՍՍՀՄ բնակչության միջին տարիքը 29,6 տարի էր, ապա 1979 թվականին այն հասավ 32,7: Այժմ Հայաստանում բնակչության միջին տարիքը 31 է:

Վերջին 20 տարում ամուսնացած կանանց տեսակարար կշիռը զգալի չափով բարձրացել է: Եթե 1959 թվականին 20—24 տարեկան աղջիկների 50 տոկոսն էր ամուսնացած, ապա 1979 թվականին՝ 60, 25—29 տարեկաններինը՝ համապատասխանաբար՝ 76 և 81 տոկոսը, 30—39 տարեկաններինը՝ 75 և 83, 40—49 տարեկան կանանց՝ 60 և 78-ը:

Ամուսնության մակարդակը միջին ասիական և անդրկովկասյան հանրա-

պետություններում իջել է, իսկ ՌՍՖՍՀ-ում, Ուկրաինայում, Բելոռուսիայում և մերձբալթյան հանրապետություններում՝ բարձրացել։ Այդ հանրապետություններում բարձր է նաև ամուսնալուծությունների թիվը։ Եթե Միության մասշտաբով յուրաքանչյուր 100 ամուսնությանն ընկնում է 33 ապահարզան, ապա Լատվիայում՝ 44, Էստոնիայում՝ 41, իսկ Հայաստանում՝ 10։ Լատվիայում և Էստոնիայում ամուսնալուծված են կանանց 8—9, տղամարդկանց՝ 5—6 տոկոսը։ Ապահարզանների հիմնական պատճառը բարոյահոգեբանական գործոններն են։ Ապահարզանների բարձր մակարդակը ո՛չ միայն իջեցնում է բնակչության աճի տեմպերը, այլև բացասական ազդեցություն է ունենում երեխաների դաստիարակության վրա։

Հետզհետե պակասում է ամուսնական յուրաքանչյուր զույգին ընկնող երեխաների թիվը։ Եթե 1945—1949 թվականներին յուրաքանչյուր ամուսնական զույգ միջին հաշվով ունենում էր 2,8 երեխա, ապա այժմ՝ 2,2։ 1896—1897 թվականներին Եվրոպական Ռուսաստանում յուրաքանչյուր կին ունեցել է 7,1 երեխա։ Սակայն այն ժամանակ մահացության գործակիցը բարձր լինելու պատճառով բնակչության աճը զգալիորեն դանդաղ է եղել։ Եթե այդ թվականներին։ Եվրոպական Ռուսաստանում ծնելիության մակարդակը այժմյանից 3 անգամ բարձր էր, ապա կենդանի մնացած երեխաների թիվը բարձր էր միայն 2 անգամ։

Ծննդաբերության մակարդակը պայմանավորված է նաև բնակչության վերարտադրության կառուցվածքով։ Ընդհանրապես առողջ կինը ֆիզիոլոգիապես ի վիճակի է ծնելու միջին հաշվով 12,4 երեխա։ Սակայն տարբեր պատճառներով իրականում ծնված երեխաների թիվը զգալի չափով պակաս է լինում։ Հատուկ ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ ֆիզիոլոգիապես հնարավորի դիմաց իրականում ավելի պակաս թվով երեխաներ են ծնվում։

Ծննդաբերության մակարդակի վրա ազդում է նաև էթնիկական գործոնը։ Մեր երկրի տարբեր ազգությունների մոտ ծննդաբերության մակարդակներն իրարից նշանակալի չափով տարբերվում են։ 1940—1960 թվականների ընթացքում հայերի, վրացիների, ադրբեջանցիների և ղազախների ծննդաբերության մակարդակը խիստ կրճատվեց։ Այժմ հայերը միջին մակարդակի ծնընդաբերություն ունեն՝ 2,2 տոկոս, իսկ վրացիներն ավելի ցածր՝ 1,7, ադրբեջանցիների մոտ այն հասնում է 2,5 տոկոսի։

Ծննդաբերության մակարդակը պայմանավորված է նաև բնակավայրով։ Քաղաքների համեմատությամբ գյուղական վայրերում ծննդաբերության մակարդակը բարձր է, իսկ մեծ քաղաքներում այն ավելի ցածր է, քան միջին ու փոքր քաղաքներում։

Այսպիսով, ծննդաբերության մակարդակը որոշվում է բազմաթիվ գործոններով։ Մահացության մակարդակը ևս որոշվում է սոցիալ-տնտեսական տարբեր հանգամանքներով։ Ընդհանրապես զարգացած երկրներում ծնընդաբերության և մահացության մակարդակները ցածր են, իսկ թույլ զարգացած երկրներում ընդհակառակը՝ բարձր են։ Նույնիսկ այնպիսի երկրներում, ինչպիսիք են Չինաստանն ու Հնդկաստանը, վերջին տասնամյակում բնակչության աճի միջին տարեկան մակարդակը իջել և համապատասխանաբար կազմել է 1,6 ու 2 տոկոս։

Մեր երկրում սովետական իշխանության տարիներին մահացության մակարդակը խիստ իջել է։ 1913 թ. ցարական Ռուսաստանում մահացության գործակիցը հասնում էր 2,9 տոկոսի, հատկապես բարձր էր մինչև մեկ տարեկան երեխաների մահացությունը։ 1940 թվականին մեր երկրում մահացության գործակիցը կազմում էր 1,8, իսկ 1970 թվականին՝ 0,8 տոկոս։ Վերջին տարիներս մահացության մակարդակը բարձրանալու միտում ունի, 1979 թվականին այն հասավ մեկ տոկոսի։ Մահացության մակարդակը համեմատաբար բարձր է մերձբալթյան հանրապետություններում, իսկ Հայկական ՍՍՀ-ում միջինից ցածր է։ Սակայն Հայաստանում ևս մահացության մակարդակը վերջին տարիներս բարձրացման միտում ունի։

Ծննդաբերության և մահացության մակարդակների ռացիոնալ տարբերու-

թյունները պայմանավորում են բնակչության աճի տարբեր տեմպերը երկրի
տարբեր շրջաններում և միութենական հանրապետություններում։ Բնակչության
աճի տեմպերով դարձյալ առաջին տեղերում են միջինասիական, վերջին տե-
ղերում՝ մերձբալթյան հանրապետությունները, ՌՍՖՍՀ-ն, Ուկրաինան, Բելո-
ռուսիան։ Իսկ Հայաստանը, Ադրբեջանը և Ղազախստանն ունեն բնակչության
աճի միջին տեմպեր։

ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԱՃԻ ՏԵՄՊԵՐԸ սերտորեն առնչվում են ընտանիքի կազմի
ու ապրելակերպի հետ։
Սովետական ընտանիքը զարգացման մեծ ուղի է անցել. կինը դարձել է
ընտանիքի իրավահավասար, տնտեսապես անկախ անդամը, բարելավվել են
ընտանիքի տնտեսական ու կենցաղային պայմանները, բարձրացել է կուլտուրա-
կան մակարդակը, փոխվել են ընտանիքի անդամների փոխհարաբերություն-
ները։ Ընդհանրապես ընտանիքը կատարում է բազմապիսի ֆունկցիաներ,
որոնց մի մասը վերացել կամ թուլացել են, և միաժամանակ առաջացել են նոր
ֆունկցիաներ։ Քաղաքային ընտանիքը դադարել է արտադրամիավոր լինելուց.
տանը նյութական բարիքներ չեն արտադրվում։ Ընտանիքի աշխատունակ ան-
դամներն աշխատում են պետական ձեռնարկություններում ու հիմնարկու-
թյուններում, որի համար ստանում են աշխատավարձ։ Արտադրաֆունկցիայից
ազատվելը էական փոփոխություններ է հարուցել ընտանիքի ներքին կյան-
քում. փոխվել է նրա բյուջեի կառուցվածքը, ազատ ժամանակի օգտագործման
բնույթը, ընտանիքի գլխավոր անդամը զրկվել է արտադրության կազմակերպչի
ֆունկցիայից, իսկ մյուս անդամները դադարել են ընտանիքի գլխավոր անդա-
մի օգնականները լինելուց։ Երեխաներն այլևս չեն ժառանգում ծնողների մաս-
նագիտությունն ու զբաղմունքը, նրանք իրենց մասնագիտությունը սովորում
են ոչ թե ծնողներից, այլ ընտանիքից դուրս։
Սովետական ընտանիքն ունի բարեկարգ ու կահավորված բնակարան,
ընդլայնվել է կենցաղային ծառայությունների ոլորտը, որի հետևանքով ըն-
տանիքի անդամները զգալի չափով ազատվել են մանր, տաղտկալի տնային
աշխատանքներից։ Այդ բոլորի հետևանքով փոխվել է ընտանիքի ներսում դա-
րերով գոյություն ունեցող աշխատանքի բաժանման սովորույթը, և կինն ազատ-
վել է տնտեսական ու իրավական կախվածությունից։ Այժմ տնային աշխա-
տանքի բաժանումը ամուսինների միջև կատարվում է կամավոր սկզբունքով։
Սոցիալիստական հասարակարգում փոխվել են տնտեսական հարաբերու-
թյունները ընտանիքի և հասարակության, ինչպես նաև ընտանիքի անդամնե-
րի միջև։ Նախկինում ընտանիքի չաշխատող անդամները տնտեսական կախ-
վածության մեջ էին աշխատող անդամներից, նրանց խնամքի տակ էին։ Այժմ
մեր երկրում վերացել է գործազրկությունը, և բոլոր աշխատունակ մարդիկ
զբաղված են հասարակական տնտեսության մեջ։ Այդ պատճառով էլ նրանք
ընտանիքի ներսում ձեռք են բերել տնտեսական ինքնուրույնություն։ Տարիքա-
վոր անդամներն ապահովվում են կենսաթոշակով և դարձյալ տնտեսապես
ինքնուրույն են մնում։ Երեխաները և դեռահաս սովորողները, օգտվելով հա-
սարակական սպառման ֆոնդերից, միայն ծնողների խնամքին չէ, որ ապավի-
նում են։ Այժմ ընտանիքի բյուջեն կազմավորվում է բազմաթիվ աղբյուրներից՝
աշխատավարձից, կենսաթոշակներից, հասարակական սպառման ֆոնդերից
ստացվող տարբեր ծառայություններից ու զեղչերից։ Այդ բոլորն էական փո-
փոխություններ են հարուցել ընտանիքի տնտեսական կյանքում, թուլացել է
նրա անդամների տնտեսական փոխկապակցվածությունը։
Ընտանիքի կարևոր դերերից մեկն էլ նոր սերնդի վերարտադրությունն է։
Այդ բնագավառում ևս տեղի են ունեցել էական փոփոխություններ։ Եթե նախ-
կինում ամուսնական զույգն ունենում էր 6—8 երեխա, ապա այժմ քաղաքային
ընտանիքն ունենում է 1—2 երեխա։ Նախկինում ընտանիքի բարոյահոգեբա-
նական մթնոլորտն այնպիսին էր, որ ամուսնացած զույգերը ցանկանում էին
առավել շատ երեխաներ ունենալ։ Ցարական Ռուսաստանում արգելված էին
ապահարզանը, աբորտը և ծննդի կանխման մյուս միջոցները։ Այժմ ամուսնա-
կան զույգերը գիտակցաբար իրենք են որոշում՝ քանի երեխա ունենալ և երբ։

Ընտանիքի էական հոգսերից է երեխաների խնամքն ու դաստիարակությունը: Նախադպրոցական ցանցի ընդլայնումը, ընդհանուր և պրոֆեսիոնալ կրթության իրականացումը, ինչպես նաև մասսայական ինֆորմացիայի, հատկապես հեռուստատեսության տարածումը ևս թուլացրել են ընտանիքի դերը երեխաների դաստիարակության ու ինտելեկտուալ զարգացման գործում:

Ազատ ժամանակի օգտագործումն այժմ գերազանցապես կատարվում է ընտանիքից դուրս: Եթե նախկինում աշխատանքը, կենցաղը և հանգիստը ընտանիքի կյանքի անբաժան տարրերն էին, ապա այժմ ընտանիքում պահպանվել է միայն կենցաղային սպասարկման ֆունկցիան, այն էլ ոչ լրիվ:

Ընտանիքի որոշ ֆունկցիաների թուլացումը նրան ավելի դինամիկ է դարձրել: Հասունացած երեխաների բաժանումը ընտանիքից կատարվում է վաղ, ապահարզանը դարձել է անհամաձայնությունների լուծման տարածված մեթոդ: Ընտանիքի պահպանման տնտեսական ու սոցիալական շարժառիթները փոխարինվել են էմոցիոնալ-հոգեբանական և կենցաղային մոտիվներով: Բնակարան ստանալու և կահավորելու հնարավորությունների մեծացումը ուժեղացրել է ընտանիքների կոտորակումը: Ընտանիքի առավել դինամիկ դառնալը չպետք է դիտել որպես նրա ճգնաժամ, դա սոցիալական զարգացման օրինաչափ երևույթ է:

Նույնը պետք է ասել նաև երեխաների թվի պակասեցման մասին: Երեխաների թիվը տնտեսական գործոններով չի որոշվում, այն բխում է ժամանակակից ապրելակերպից կամ էլ ընտանիքի պահանջմունքների բավարարման ամբողջ համակարգից: Երեխան այլևս տնտեսական ու սոցիալական խնդիրների լուծման միջոց չէ, նա ընտանիքի ապրելակերպի անփոխարինելի կոմպոնենտներից մեկն է: Առանց երեխայի ընտանիքը լիարժեք ու կայուն չէ: Որոշ սոցիոլոգների կարծիքով ժամանակակից ապրելակերպի պայմաններում 1—2 երեխան բավարարում է քաղաքային ընտանիքի պահանջները: Քանի որ ընտանիքի ապրելակերպում առաջիկայում մեծ փոփոխություններ չեն սպասվում՝ պահպանվելու են ընդհանուր և պրոֆեսիոնալ պարտադիր ուսուցումը, լրիվ զբաղվածությունը, անաշխատունակ բնակչության սոցիալական ապահովումը, կնոջ և տղամարդու հավասարությունը, աշխատանքի, հանգստի ու կենցաղի անջատումն իրարից ժամանակի ու տարածության մեջ, և աշխատանքը հանդիսանալու է ապրուստի միջոցների ապահովման հիմնական աղբյուր, ծննդաբերության մակարդակը գրեթե մնալու է անփոփոխ: Իհարկե, որոշ ռեգիոններում այս կամ այն ժամանակաշրջանում ծննդաբերության մակարդակը կարող է բարձրանալ կամ իջնել, բայց ոչ էական չափերով:

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ XXVI ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ հատուկ ուշադրություն նվիրեց բնակչության վերարտադրության հարցերին: ՍՄԿԿ Կենտկոմի հաշվետվության մեջ նշվում է, որ բնակչության վերարտադրության հարցերի հաջող լուծումը պահանջում է ուժեղացնել հոգատարությունը ընտանիքների և երեխաների, աշխատող կանանց և երիտասարդ ընտանիքների նկատմամբ: Այդ հարցերի լուծմանն է նվիրված ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի որոշումը «Երեխա ունեցող ընտանիքներին պետական օգնության ուժեղացման միջոցառումների մասին»: ՀԿԿ Կենտկոմը և ՀՍՍՀ Մինիստրների խորհուրդը ևս մի շարք որոշումներ են ընդունել բնակչության կենցաղային սպասարկման, առողջապահության գործի բարելավման, լեռնային շրջանների բնակչության արտահոսքի սահմանափակման մասին:

Կուսակցությունը և կառավարությունը մեծ ուշադրություն են հատկացնում բնակչության աճի և մատաղ սերնդի դաստիարակության հարցերին: Ընտանիքի ամրապնդման խնդիրներից է ծննդաբերության աճը: Կուսակցության XXVI համագումարը խնդիր դրեց բարձրացնել դեմոգրաֆիական քաղաքականության արդյունավետությունը, մեծացնել հասարակական օգնությունը ընտանիքներին, արտոնություններ շնորհելով երեխա ունեցող կանանց: Դեմոգրաֆիական ճիշտ քաղաքականության մշակման համար պետք է ընդլայնել այդ պրոբլեմի գիտական հետազոտությունները՝ արդի վիճակը ճիշտ գնահատելու և նրա հեռանկարային զարգացման օրինաչափությունները պարզելու համար

Գլանային մարմինները և գիտահետազոտական հաստատությունները պետք է կազմեն կոմպլեքսային դեմոգրաֆիական ծրագրեր, որոնք ընդգրկեն ո՛չ միայն ծննդաբերության ու մահացության, ամուսնության և ապահարզանի հարցերը, այլև երկարակեցության, ծերացման, բնակչության տեղաշարժի, բնակչության սեռատարիքային կազմի, ընդհանուր և մասնագիտական պրոֆեսիոնալ կրթության պրոբլեմները: Դեմոգրաֆիական պրոցեսները կայուն են և իներցիայի ուժ ունեն, այդ պատճառով էլ կարևոր է կանխատեսել հեռանկարային փոփոխությունները և ժամանակին կանխել անցանկալի երևույթները: Օրինակ, այժմ մեր երկրում հակում կա ունենալ մեկ երեխայով ընտանիք: Որոշ դեմոգրաֆներ նույնիսկ ենթադրում են, որ ապագայում երևան կգա ընտանիքի մի նոր տիպ, որն ընդհանրապես երեխա չունենալը նորմալ երևույթ կհամարի: Այժմ դեմոգրաֆիական մթնոլորտն այնպիսին է, որ երեխա չունենալը ընտանիքի պակասություն է համարվում: Պետք է ձգտել, որպեսզի այդպիսի վարքագիծը ամրապնդվի բոլոր ընտանիքներում:

Այժմ երկրի բոլոր ընտանիքների 77 տոկոսը 1—2 երեխա ունի, մնացած 23-ը՝ 3 և ավելի: ՌՍՖՍՀ-ի, Ուկրաինայի, Բելոռուսիայի, Վրաստանի և մերձբալթյան հանրապետությունների ընտանիքների ավելի քան 90 տոկոսը 1—2 երեխա ունի: Հայաստանի, Ադրբեջանի, Ղազախստանի և Մոլդավիայի ընտանիքները ևս հակված են 1—2 երեխա ունենալու: Ծննդաբերությունն իջնում է նաև միջինասիական հանրապետություններում:

Բնակչության պարզ վերարտադրությունն ապահովելու համար պահանջվում է, որ յուրաքանչյուր ընտանիք միջին հաշվով ունենա 2,3 երեխա: Հետևապես բնակչության ընդլայնված վերարտադրությունն ապահովելու հուսալի նախադրյալը 2—3 երեխայով ընտանիքն է: Հակառակ դեպքում բնակչության աճը կդադարի, որը բացասական ազդեցություն կունենա երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման վրա: Մեկ երեխայով ընտանիքներում դժվարանում է երեխային կոլեկտիվիզմի և ընկերասիրության ոգով դաստիարակելու գործը, նրանց ամուսնությունը ևս նվազ կայուն է լինում, որից տուժում է թե՛ ընտանիքը և թե հասարակությունը:

Վերջին տարիներս կարճանում է կյանքի միջին տևողությունը, հատկապես տղամարդկանց մոտ. այն այժմ հավասար է 62,4 տարվա, իսկ կանանց կյանքի միջին տևողությունը հասնում է 72,5 տարվա: Կյանքի տևողության կրճատումը դժվար է բացատրել, սակայն մի բան պարզ է, որ այդ պրոցեսը հետագայում դադարեցնելու համար պետք է բարելավել առողջապահության գործը, նվազեցնել արտադրական տրավմաները, բնակչության կենցաղում արմատավորել երկարակեցությունն ապահովող գործոններ:

Դեմոգրաֆիական քաղաքականությունը հաջողություն կունենա միայն այն դեպքում, երբ ընտանիքն ունենա պահանջվող նյութական ապահովություն: Հայտնի է, որ մեր երկրում ժողովրդի բարեկեցությունն անշեղ բարձրանում է, սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ բնակչության կենսամակարդակի բարձրացմանը զուգընթաց մեծանում են նաև ընտանիքի պահանջմունքները: Որպեսզի երիտասարդ ամուսինները երկրորդ կամ երրորդ երեխան ունենան, նրանք պետք է համոզված լինեն, որ նոր սերունդն ավելի լավ է ապրելու, քան իրենք: Դեմոգրաֆիական քաղաքականության խնդիրներից մեկը երեխայի սոցիալական արժանիքների բարձրացումն է: Պետք է հասնել այն բանին, որ երկրորդ կամ երրորդ երեխայի ծնունդն ավելի բարձրացնի ընտանիքի բարեկեցությունը, այնպիսի պայմաններ ստեղծվեն, որ ծնողները նոր երեխա ունենալը գերադասեն նյութական ու հոգևոր մյուս արժեքներից:

Դեմոգրաֆիական քաղաքականության խնդիրներից մեկն էլ կենսաթոշակային տարիքի բնակչության համար նորմալ կենսահոգեբանական մթնոլորտի ստեղծումն է: Կենսաթոշակավորվող բնակչության որոշ մասը դժվար է հարմարվում նոր ապրելակերպին: Պետք է լայն միջոցառումներ անցկացնել նրանց այդ պայմաններին հարմարվելու համար. կազմակերպել նրանց հանգիստը, արդյունավետ օգտագործել ժամանակը, ամեն կերպ աշխատել, որ նրանք մեկուսացած կյանք չվարեն: Անհրաժեշտ է նաև հասարակության մեջ հարգալից վերաբերմունք ստեղծել նրանց նկատմամբ:

Դեմոգրաֆիական քաղաքականության իրականացումը սոցիալական ու տնտեսական բարդ խնդիր է, ուստի այդ գործին պետք է մասնակցեն երկրի բոլոր շրջանները, բոլոր կազմակերպություններն ու հաստատությունները՝ սկսած միութենական մարմիններից մինչև հանրապետականն ու շրջանայինը, մինիստրություններն ու ձեռնարկությունները:

Անհրաժեշտ է ճիշտ գնահատել կնոջ սոցիալական հնարավորությունները: Հասարակությունը ինչպիսի օգնություն էլ ցույց տա կնոջը, այնուամենայնիվ, նրա համար դժվար է համատեղել այնպիսի տարբեր դերեր, ինչպիսիք են՝ սերունդ վերարտադրելը, տանն ու ձեռնարկությունում աշխատելը: Այդ դերերն անհրաժեշտ են թե՛ ընտանիքին և թե հասարակությանը: Ուստի հարկ է այնպիսի միջոցառումներ մշակել ու իրականացնել, որպեսզի կնոջ այդ դերերը ճիշտ զուգակցվեն: Հատկապես շատ անելիքներ ունեն ձեռնարկությունները երեխաներ ունեցող կանանց օգնության և մայրության ու մանկության պաշտպանության գործում:

Պրոպագանդայի բոլոր միջոցները պետք է օգտագործվեն կուսակցության դեմոգրաֆիական քաղաքականության կենսագործման համար: Հատուկ ուշադրություն են պահանջում ընտանիքի զարգացման, նրա դերի բարձրացման հարցերը: Հարկ է նկատել, որ ծնողների դերը ընտանիքում նույնքան կարևոր է, որքան նրանց աշխատանքն արտադրության մեջ: Յուրաքանչյուր ծնող, հոգատարություն ցուցաբերելով երեխաների նկատմամբ, զբաղվելով նրանց դաստիարակությամբ, ո՛չ միայն օգնում է իր ընտանիքին, այլև մեծ ծառայություն է մատուցում հայրենիքին, նպաստում նրա հետագա զարգացմանը:

Վերջապես, երիտասարդությանը հարկ է նախապատրաստել ընտանեկան կյանքին, որպեսզի նրանք կարողանան ամուր ընտանիք ստեղծել: Դեռևս դպրոցներում երիտասարդները պետք է հասկանան ընտանեկան կյանքի հոգեբանությունը, ծանոթանան ամուսնական հիգիենայի հիմունքներին, սովորեն ընտանիքի տնտեսությունն ու բյուջեն վարելու գործը: Մոսկվայում, Լենինգրադում և երկրի մի քանի այլ քաղաքներում գործում են ամուսնության ու ընտանիքի ծառայության տներ, որոնք օգնում են երիտասարդ զույգերին սովորելու ընտանիքը վարելու գործը: Կարևոր է ուսումնասիրել նրանց փորձը և այդպիսի տուն կազմակերպել նաև Երևանում: Դեմոգրաֆիական քաղաքականության իրականացման մարզում մեծ դեր ունեն հասարակական կազմակերպությունները, առաջին հերթին՝ արհեստակցական միությունները, կոմերիտմիությունը:

Բնակչության զարգացման նպատակային կոմպլեքսային ծրագիր պետք է կազմվի ոչ միայն Միության մասշտաբով, այլև յուրաքանչյուր հանրապետության ու մեծ քաղաքի համար: Ռեգիոնալ ծրագրերում կարևոր է հաշվի առնել տվյալ հանրապետության, շրջանի ու քաղաքի դեմոգրաֆիական զարգացման յուրահատուկ կողմերը, պատմական ու էթնիկական առանձնահատկությունները: Օրինակ, Սիբիրի և Հեռավոր արևելքի բնակչության զարգացման ծրագրերում պետք է նախատեսվեն միջոցառումներ երկրի տարբեր շրջաններից աշխատունակ բնակչության ներհոսքի, բնակչության սեռատարիքային կազմի բարելավման, մահացության նվազեցման վերաբերյալ:

Հայաստանի բնակչության զարգացման նպատակային կոմպլեքսային ծրագրում նպատակահարմար է միջոցառումներ նախատեսել ծննդաբերության մակարդակի կայունացման, աշխատանքային ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործման, բնակչության ներհանրապետական տեղաշարժի կարգավորման, մեծ քաղաքների բնակչության աճի սահմանափակման մասին և այլն:

Ըստ ՀՍՍՀ պետպլանին առընթեր տնտեսագիտության և պլանավորման գիտահետազոտական ինստիտուտի կանխատեսման, Երևանի բնակչությունը 2000 թվականին չպետք է անցնի 1,4 միլիոնից, Լենինականինը՝ 300 հազարից, իսկ Կիրովականինը՝ 230 հազարից: Թվարկված երեք քաղաքների բնակչության աճը կանխատեսված քանակով սահմանափակելու համար պետք է կիրառվեն մի շարք միջոցառումներ: Երևան քաղաքում արդյունաբերական խոշոր ձեռնարկությունների կառուցումը պետք է արգելել, քաղաքից դուրս հանել որոշ ձեռնարկություններ ու հիմնարկություններ: Լենինականում ու Կիրովականում

ևս պետք է սահմանափակել նոր արդյունաբերական ձեռնարկությունների կառուցումը:

Անհրաժեշտ է հանրապետությունում ընդլայնել դեմոգրաֆիական պրոբլեմներին նվիրված գիտական հետազոտությունները: Այժմ այդ պրոբլեմներով զբաղվում են պետպլանին առընթեր տնտեսագիտության և պլանավորման ինստիտուտը և ԳԱ տնտեսագիտության ինստիտուտը: Պետպլանի տնտեսագիտության և պլանավորման ինստիտուտը հաշվարկում է հանրապետության և նրա շրջանների ու քաղաքների բնակչության աճը քսանամյա հեռանկարի համար, ուսումնասիրում է հայկական ընտանիքի առանձնահատկություններն ու նրա էվոլյուցիան հեռանկարում, կազմում է աշխատանքային ռեսուրսների հաշվեկշիռներ, հետազոտում բնակչության տարաբնակեցման և նրա ներհանրապետական ու միջհանրապետական տեղաշարժի հարցերը: ԳԱ տնտեսագիտության ինստիտուտն ուսումնասիրում է հանրապետության աշխատանքային ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործման հարցերը: Այժմ խիստ կարևորություն ունեն լեռնային շրջանների բնակչության տեղաշարժի և նրա սեռահասակային կազմի բարելավման հետազոտման հարցերը: Հատուկ ուսումնասիրության կարոտ է նաև աշխատունակ բնակչության արտագնացության (այսպես կոչված՝ «խոպան գնացողների») պրոբլեմը:

Սոցիալիստական հասարակարգում գործում է ազգաբնակչության նոր, յուրահատուկ օրենք, որի գլխավոր իմաստն աշխատունակ բնակչության համընդհանուր զբաղվածության ապահովումն է: Սոցիալիստական տնտեսության անշեղ վերելքը և ժողովրդի բարեկեցության բարձրացումը հնարավոր են դարձնում գիտակցորեն կարգավորելու բնակչության վերարտադրությունը և հաջողությամբ կենսագործելու կուսակցության դեմոգրաֆիական քաղաքականությունը:

ԱՆՁԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՆ

Ա. Ա. ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ
Պատմական գիտությունների թեկնածու

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԸՆԹԱՑ զարգացումը խարսխված է հասուն սոցիալիզմի հսկայածավալ արտադրական և գիտատեխնիկական պոտենցիալի վրա։ Վերջինիս նպատակամետ օգտագործումը առավելապես պայմանավորվում է աշխատանքի մարդու նախաձեռնության, եռանդի, ընդունակությունների, գիտելիքների, կրթության, քաղաքական հասունության աստիճանով։ Կուսակցության XXVI համագումարին տված հաշվետու զեկուցման մեջ ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևն առաջադրեց «մեր ամբողջ հասարակության ստեղծագործական պոտենցիալի» մոբիլիզացման անհրաժեշտությունը, սովետական քաղաքական սիստեմի առավելությունների պատշաճ օգտագործումը։

ՍՄԿԿ-ն, որպես կուսակցություն-նորարար, նոր կյանքի կառուցման բոլոր փուլերում հետևողական աշխատանք է կատարել հայտաբերելու ու կիրարկելու սոցիալիստական ռեզերվները։ Սակայն արդի փուլում նորովի է դրսևորվում մարդու ստեղծագործական ունակությունների բացահայտման ու օգտագործման անհրաժեշտությունը։ Այսօր մասսաների ստեղծագործությունը արտադրության ինտենսիվացման կարևոր պայման է, աշխատանքի արտադրողականության հետագա բարձրացման, գիտատեխնիկական հեղափոխության ծավալման անսպառ ռեզերվ։ Սովետական հասարակության ստեղծագործական կարողության բազմապատկումն ու օգտագործումը համակուսակցական, համապետական գործ է, որը լիովին համահնչուն է անհատի բազմակողմանի զարգացման, պատմության մեջ աշխատավորական մասսաների դերի աճի ՍՄԿԿ ծրագրային նպատակին։

Սովետական մարդկանց կուլտուրայի արագընթաց աճը զարգացած սոցիալիստական հասարակության հասունության կարևորագույն հատկանիշներից է։ Ինչպես ՍՄԿԿ XXVI համագումարում նշեց ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևը, «Այլ է դարձել սովետական մարդը։ Հարստացել են նրա գիտելիքները, բարձրացել է էրուդիցիան, զգալիորեն աճել են հոգևոր պահանջմունքները» (ՍՄԿԿ XXVI համագումարի նյութերը, էջ 123)։ Այս առումով առանձնապես կարևորվում է աշխատավորների քաղաքական կուլտուրայի հետագա բարձրացումը, առանց որի անհնարին է զարգացած սոցիալիզմի ընձեռած ռեալ իրավունքների և ազատությունների լիարժեք օգտագործումը։

1920 թվականի վերջերին, երբ ավարտին էր մոտենում քաղաքացիական պատերազմը և երկրի հիմնական խնդիրն էր դառնում խաղաղ ստեղծարար աշխատանքը, քաղլուսվարների համառուսաստանյան խորհրդակցությունում արտասանած ճառում Վ. Ի. Լենինն առաջին անգամ գործածեց «քաղաքական կուլտուրա» արտահայտությունը։ Դրա «...նպատակն է՝ դաստիարակել իսկական կոմունիստներ, որոնք ընդունակ լինեն հաղթելու սուտը, նախապաշարմունքները և օգնելու աշխատավոր մասսաներին, որպեսզի նրանք հաղթեն հին կարգը...» (Վ. Ի. Լենին, Երկեր, հ. 31, էջ 461)։ Իզուր չէ, որ Լենինը քաղաքականություն և կուլտուրա հասկացություններն անբաժանելի և համադաս է համարել։ Քաղաքական կուլտուրան ներառում է գիտական հեղափոխական

տեսության իմացություն, կուսակցության ներքին և արտաքին քաղաքականության հարցերին լավատեղյակություն։ Կռահելով քաղաքական կուլտուրան լոկ քաղաքական գիտելիքների հանգեցնելու վտանգը, Վլադիմիր Իլյիչը նշում էր, որ քաղաքական կուլտուրա հասկացությունը ենթադրում է գիտելիքները վերածել համոզմունքի, իսկ համոզմունքը՝ սոցիալական սուբյեկտների (դասակարգ, խումբ, անհատ) ռեալ քաղաքական գործողությունների։ Մարդու կուլտուրայի մասին, սովորեցնում էր առաջնորդը, դատում են ոչ թե ըստ նրա խոսքերի, այլ՝ ըստ նրա գործերի։ Վճռելով սոցիալիզմի կառուցման գործում կուսակցության և բանվորագյուղացիական պետության կարևորագույն խնդիրները, Վ. Ի. Լենինը առաջնային նշանակություն էր տալիս մասսաների քաղաքական գիտակցականության ձևավորմանը, հատուկ շեշտելով այն հանգամանքը, որ պետք է մարդկանց ըստ ամենայնի համոզել այն բանում, որ ցանկացած պետական գործին անհրաժեշտ է կուլտուրական մոտեցում։ Կուլտուրա հասկացությունը չսահմանափակելով լոկ հոգևոր ոլորտով, առաջնորդը դրա հետ մեկտեղ դնում էր աշխատանքի կուլտուրայի, առևտրի, կառավարման, պետական ամենատարբեր հարցերին մոտեցման, բարոյական ու իրավական, սպառման, կենցաղի կուլտուրայի հարցերը, առանց որոնց, նրա խոր համոզմամբ, անհնար կլինի իրականացնել նախատեսված սոցիալ-կուլտուրական հեղաբեկումը։

Անհատի, նրա գաղափարաքաղաքական, մասնագիտական և բարոյական հատկանիշների կատարելագործումը կոմունիստական շինարարության ազդակներից է։ Ակտիվ, հարուստ ներաշխարհով և ներդաշնակ զարգացած մարդու դաստիարակությունը մեր կուսակցության ծրագրային նպատակն է, սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության կիզակետը։ Անհատի կերպավորումը սերտորեն առնչվում է տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական պրոբլեմների կոմպլեքսի հետ։ Առանց մարդկանց կուլտուրայի, կրթության, հասարակական գիտակցության, գաղափարական հասունության բարձր մակարդակի՝ կոմունիզմն անհնարին է, ինչպես որ այն անհնարին է առանց համապատասխան նյութատեխնիկական բազայի։ Հետևաբար, նոր մարդու կերպավորումը ո՛չ միայն նոր հասարակության հաջող կառուցման արդյունքն է, այլև կարևորագույն պայմանը։

Մեր երկրում գոյավորվել է անհատի նոր տիպ։ «Սովետական մարդը,— ինչպես նշվեց ՍՄԿԿ XXVI համագումարում,— բարեխիղճ աշխատավոր է, քաղաքական բարձր կուլտուրայի տեր անձնավորություն, հայրենասեր ու ինտերնացիոնալիստ» (ՍՄԿԿ XXVI համագումարի նյութերը, էջ 103)։ Սոցիալիստական քաղաքական կուլտուրայի գոյավորման ու զարգացման գործում առաջնային դերը պատկանում է կոմունիստական կուսակցությանը, որի ազդեցության ներքո իրականացվում է կոմունիստական հասարակության ողջ կուլտուր-դաստիարակչական գործունեությունը։ Քաղաքական կուլտուրան իր գաղափարական բովանդակությամբ, ինչպես և սոցիալական կողմնորոշմամբ դասակարգային է։ Քաղաքական գաղափարախոսության հետ սերտորեն կապված քաղաքական կուլտուրան դարերի պատմություն ունի։ Սակայն մարքս-լենինյան գաղափարների վրա խարսխված քաղաքական կուլտուրան իր առանձնահատկություններով նոր երևույթ է. պատմության մեջ առաջինը սոցիալիզմի օրոք քաղաքական կուլտուրան, ներպետական և միջազգային մաշտաբներով, դարձավ աշխատավոր մարդու, առաջին հերթին բանվոր դասակարգի, աշխատավոր գյուղացիության, ժողովրդական մտավորականության սեփականությունը, որի նպատակն է կոմունիստական իդեալների կենսագործումը։

Անհատի քաղաքական կուլտուրան նրա վարքագծի, սոցիալական ինքնագիտակցության և ինքնորոշման արդյունք է։ Այն ձևավորվում է անձի շահախնդրությունների և ցանկությունների իրագործմամբ, որոնք պայմանավորվում են հասարակական նպատակների խոր ըմբռնմամբ։ Անհատի քաղաքական կուլտուրան դրսևորվում և վերարտադրվում է նրա աշխատանքային գործունեությունում։ Այն անհրաժեշտ է հասարակության կառավարման, մարդկանց ակտիվության բարձրացման համար։ Դա միաժամանակ սոցիալիստական դեմոկրատիայի առավելությունների օգտագործման, աշխատավորներին

հանրօգուտ գործունեության ոլորտը ներգրավելու գրավականն է: «...Քաղա-
քական կուլտուրայի անկապտելի տարրը քաղաքացու կողմից հասարակու-
թյան առջև իր պատասխանատվություն, ի բարօրություն ժողովրդի ազնվորեն
ու բարեխղճորեն աշխատելու, Հոկտեմբերի հայրենիքի հեղափոխական նվա-
ճումների պաշտպանությանը միշտ պատրաստ լինելու իր հայրենասիրական
բարձր պարտքի ըմբռնումն է» (Լ. Ի. Բրեժնև, Պատմական բնագիծ կոմունիզմի
ճանապարհին: «Հայաստան» հրատ., 1977, էջ 21):

Քաղաքական կուլտուրան անհատի համակողմանի բնութագրման, նրա
ակտիվ կենսադիրքորոշման, կատարելագործման կարևոր պայմանն է: Այն
գաղափարաքաղաքական դաստիարակության բաղադրիչ տարրն է, որն անբա-
ժանելի է աշխատանքային ու բարոյական դաստիարակությունից: Սոցիալիս-
տական հոգևոր արժեքների համակարգում քաղաքական կուլտուրան ներա-
ռում է հասարակական հարուստ գիտելիքներ անցյալի ու ներկայի մասին, ինչ-
պես նաև անհատի ու հասարակության փոխհարաբերության իրավագիտական
նորմերի յուրացում, սոցիալական պատասխանատվության գիտակցում:

Քաղաքական կուլտուրայի ձևավորման գործում կարևորվում է կոմպլեք-
սային մոտեցումը, որն առաջին հերթին ենթադրում է գիտելիքների, համոզ-
մունքների և գործունեության օրգանական միասնության ապահովում: Մաս-
նագիտական գրականության մեջ առանձնացվում են քաղաքական կուլտուրայի
ձևավորման հետևյալ տարրերի միասնությունը. քաղաքական և տնտեսագի-
տական ուսուցում և դաստիարակություն, հասարակական աշխատանքի, կո-
լեկտիվի ու հասարակության գործերի կառավարման մեջ անհատի ակտիվ
ներգրավում, սոցիալական գործունեության քաղաքական կողմնորոշման ձե-
վավորում, սեփական գործունեությունը քաղաքական դիրքից գնահատելու կա-
րողություն, քաղաքացիական իրավունքների ու պարտականությունների գի-
տակցում և այլն (տե՛ս Иовчук М., Коган Л., Советская социалистичес-
кая культура: исторический опыт и современные проблемы. М.,
1979. Халитов В. Политическая культура строителя коммунизма.
«Правда», 27 марта 1980 г., Коган Л., Политическая культура. «Со-
ветская Россия», 4 апреля 1980 г.):

Քաղաքական կուլտուրայի հիմնաքարը անհատի աշխարհայացքն է, նրա
համակարգված ըմբռնումներն ու գնահատումները շրջապատող իրականու-
թյան մասին: Աշխարհայացքում ամբողջություն են կազմում մարդկանց գի-
տական, փիլիսոփայական, քաղաքական համոզմունքներն ու իդեալները: Քա-
ղաքական կուլտուրան խարսխվում է նաև անհատի կենսադիրքորոշման վրա:
Այսօր գաղափարախոսական բնագավառի աշխատողները հստակորեն պատ-
կերացնում են սոցիալականացված անհատի իդեալը, որից ելնելով նպատա-
կամղում են գաղափարադաստիարակչական ողջ աշխատանքը: Սովետական
մարդու ակտիվ կենսադիրքորոշումը ենթադրում է խոր գաղափարայնություն,
կուսակցության ներքին ու արտաքին քաղաքականության ճշմարտացիության
մեջ համոզվածություն, գիտական կոմունիզմի սկզբունքների իմացություն,
դրանք կենսագործելու ձգտում և հոգևոր-բարոյական այլ արժեքներ: Դրան-
ցով են պայմանավորվում քաղաքացիականությունը, աշխատանքի հանդեպ
կոմունիստական վերաբերմունքը, գիտակցական կարգապահությունը, խոսքի
և գործի միասնությունը: Առանց անհատի ճիշտ կենսադիրքորոշման թե՛ գի-
տելիքները, թե՛ վարպետությունը մեծապես կորցնում են իրենց իմաստն ու
նշանակությունը: Ակտիվ կենսադիրքորոշումը պահանջում է բարոյական սկզ-
բունքների հետևողականություն և չարիքի հաղթահարում: «Իր իրավունքների
իմացությունը, դրանք հօգուտ նոր հասարակության կառուցման կիրառելու
կարողությունը սովետական մարդու... քաղաքական բարձր կուլտուրայի կա-
րևորագույն հատկանիշն է, որի ձևավորումն ու զարգացումը եղել և մնում են
մեր կուսակցության ուշադրության կենտրոնում» (Լ. Ի. Բրեժնև, Պատմական
բնագիծ կմունիզմի ճանապարհին, էջ 21):

Ակտիվ կենսադիրքորոշումը անհատից պահանջում է ավելին, քան իր ան-
միջական քաղաքացիական և պաշտոնական պարտականությունների բարե-
խիղճ կատարումը, ինչպես նաև այնպիսի գիտակցված և կամավոր արարքներ

գործելու կարողություն, որոնք միայն վարչաիրավական պահանջներով չեն
թելադրված:
Ակտիվ կենսադիրքորոշման հակոտնյաներն են պասիվությունը, բարո-
յական չեզոքությունը, ընչաքաղցությունը, հասարակական պրոբլեմների նը-
կատմամբ անտարբերությունը, Քաղաքական կուլտուրան մարդուն օգնում է
բարձր կանգնելու եսապաշտական նկատառումներից, կերպավորում է նրա
հոգևոր ձգտումները կյանքում, ստեղծագործության մեջ: Կուսակցական փաս-
տաթղթերում հատկապես շեշտվում է այն դրույթը, որ մեր հասարակությունը
որքան առաջ է ընթանում, այնքան անհանդուրժելի են դառնում բարոյականու-
թյան սոցիալիստական նորմերից տակավին հանդիպող շեղումները: Ընչաքաղ-
ցությունը, պորտաբուծությունը, մասնավոր սեփականատիրական միտումնե-
րը, խուլիգանությունը, բյուրոկրատիզմը և մարդու նկատմամբ անտարբերու-
թյունը ներհակ են մեր հասարակության բուն էությանը:
Կուսակցությունը հետևողական աշխատանք է տարել աշխատավորների
քաղաքական բարձր կուլտուրայի դաստիարակման և կերպավորման նպատա-
կով, դրան ծառայեցնելով բանավոր և գրավոր պրոպագանդան ու ագիտացիան,
մասսայական ինֆորմացիայի միջոցները, գրականությունն ու արվեստը: Սա-
կայն, քաղաքական կուլտուրայի ձևավորման առաջնը հասարակական-քաղա-
քական գործունեությունն է, սոցիալական ակտիվությունը, կառավարման
ոլորտում աշխատավորների մասնակցությունը: Ընդ որում հասարակության
կառավարման գործին մասնակցելու համար սովորական գրագիտությունն ու
առօրեական իմաստով կուլտուրականությունը բավական չեն. անհրաժեշտ է
նաև քաղաքական կուլտուրա, որը անձի կողմից իր իրավունքներն ու պարտա-
կանությունները ըմբռնելուց զատ, ենթադրում է դրանք իրականացնելու, կեն-
սական առօրյա հարցերին կուսակցական, քաղաքական դիրքերից մոտենալու,
իր գործողությունների քաղաքական իմաստն ըմբռնելու ունակություն:
Մինչդեռ, ինչպես նշվեց կուսակցության XXVI համագումարում, «...որոշ երի-
տասարդների մեջ կրթվածությունն ու իրազեկությունը երբեմն զուգակցվում
են քաղաքական միամտության հետ...» (ՍՄԿԿ XXVI համագումարի նյութերը,
էջ 110):
Մեր երկրում աննախադեպ ընդլայնվել են սոցիալիստական դեմոկրա-
տիայի շրջանակները: ՍՍՀՄ սահմանադրությունը նախատեսում է հասարակա-
կան գործերին ամեն մի քաղաքացու մասնակցության իրավունքն ու պարտա-
կանությունները, կառավարմանը աշխատավորների մասնակցության, սոցիա-
լական ակտիվության դրսևորման ձևերը: Այդ ամենին մեծապես նպաստում է
սոցիալիստական ժողովրդաիշխանությունը: Ներկայումս երկրի կառավարմա-
նը մասնակցում է սովետների ավելի քան 2,2 միլիոն դեպուտատ, որոնց շուրջը
համախմբված է ավելի քան 30 միլիոնանոց ակտիվ: Երկրի սոցիալական
կյանքում հսկայական դեր են կատարում սովետական արհմիությունները,
կոմերիտմիությունը, որոնք միավորում են մի քանի տասնյակ միլիոն մարդ-
կանց. շուրջ 20 միլիոն ակտիվիստներ են գործում տարբեր ինքնագործ մարմին-
ների կազմում և այլն:
Անհատի հասարակական գործունեությունը սերտորեն շաղկապվում է բա-
րոյական շարժառիթների հետ: Դրանցից են կոլեկտիվի, հասարակության հա-
մար հանրօգուտ աշխատանքի անհրաժեշտության գիտակցումը, մարդկանց
հետ շփվելու, հասարակության առջև պատասխանատվության զգացումը, նոր
գիտելիքներով և փորձով հարստանալու ձգտումը: Կան նաև հասարակական
կյանքին մասնակցելու զուտ անձնական, ցավոք, երբեմն՝ եսասիրական շար-
ժառիթներ:
Քաղաքական կուլտուրան ենթադրում է մշակութային արժեքները, սո-
ցիալական ինֆորմացիան ընկալելու և իմաստավորելու, դրանց էությանը հա-
սու լինելու մշտական ձգտում: Քանի որ արժեքային կողմնորոշումը պայմա-
նավորվում է անհատի բարոյաքաղաքական հասունության աստիճանով, ապա
որքան թույլ է այդ նախահիմքը, այնքան ցածր է ճաշակը, մարդն այնքան քիչ
պահանջկոտություն է դրսևորում արժեքներ ընտրելիս:
Սոցիոլոգիական մի շարք հետազոտությունների համեմատական վերլու-

ծությունից կարելի է եզրակացնել, որ տարիներ ի վեր, տարբեր վայրերում հարցման ենթարկված տարբեր խավերի մարդկանց կենսական արժույթներում հարցվողները առաջին տեղը հատկացնում են իրենց ստեղծագործական պահանջները բավարարող աշխատանքին, առաջին-երկրորդ տեղը՝ կրթության մակարդակի բարձրացմանը, երրորդ-չորրորդը՝ նյութական ապահովվածությանը։ Նույն հետազոտությունները հաստատում են, որ սովետական մարդկանց գերակշռող մասը ճիշտ է ըմբռնում ակտիվ կենսադիրքորոշումը (72 տոկոս)։ Սոցիալական ակտիվությունն առնչվում է նաև կրթության մակարդակների ցուցանիշների, հասարակության հոգևոր կյանքի հարստացման հետ։ Որքան բարձր է կրթության և որակավորման մակարդակը, այնքան շատ է աշխատանքից և աշխատանքային կոլեկտիվից սպասելիքը, նույնքան բարձր է ստեղծագործելու, բովանդակալից աշխատանքի պահանջը։ Եթե երիտասարդության շրջանում այդ ցուցանիշը կազմում է 83 տոկոս, ապա բարձր տարիքային խմբի մոտ այն տատանվում է 40—60 տոկոսի միջև։ Ընդ որում «ապրել հանգիստ, առանց հուզմունքի և հոգսերի» հարցին երիտասարդությունն ավելի պակաս է արձագանքում, քան «ստեղծագործելու համար պայմաններ ունենալուն» (ավելի քան 2,5 անգամ). դա այն դեպքում, երբ տարիքային մյուս խմբի (40—49 տարեկան) մոտ այդ ցուցանիշները գրեթե հավասար են։

Քանի որ հասարակական աշխատանքը մեր գաղափարախոսությունը դիտում է որպես անհատի զարգացման, նրա հոգևոր կերտվածքի և քաղաքական փորձի հարստացման կարևոր գործոն, ուստի անհատի քաղաքական կուլտուրայի ձևավորման համար կարևորվում է հանրային աշխատանքի անհրաժեշտության գիտակցմամբ համակելը։ Դա, առաջին հերթին, ենթադրում է իր աշխատանքի քաղաքական նշանակության, հանրային ունեցվածքի բազմապատկման գործում յուրաքանչյուր աշխատողի դերի գիտակցումը։

Մարդկանց քաղաքական կուլտուրայի ձևավորման գլխավոր պայմանը նրանց ակտիվ մասնակցությունն է սոցիալիստական հասարակության նյութական և հոգևոր արժեքների ստեղծմանը։ Սովետական մարդու բարոյաքաղաքական բարձր հատկանիշները, հայրենիքին նվիրվածությունը, սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմը, կոլեկտիվիզմն ու հումանիզմը ձևավորվում են ժողովրդատնտեսական և սոցիալական խնդիրների լուծման գործում յուրաքանչյուրի մասնակցության հիման վրա։ Քաղաքական կուլտուրայի մակարդակի բարձրացումն առաջին հերթին զգացվում է մարդկանց կենսագործունեության այնպիսի կարևորագույն ոլորտում, ինչպիսին է աշխատանքը, դրա նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքը, գործի հանդեպ հետաքրքրությունը, դրա սոցիալական էության ու հասարակական նշանակության ըմբռնումը։ Որքան բարձր է աշխատողի քաղաքական կուլտուրան, այնքան ավելի սերտորեն է առնչվում նրա աշխատանքային և հասարակական ակտիվությունն աշխատանքի կազմակերպման մակարդակի, կոլեկտիվի կենսագործունեության ընդհանուր մթնոլորտի հետ։ Հետևապես, հարկավոր է գործն այնպիսի հիմքերի վրա դնել, որ աշխատանքի կազմակերպումը ներդաշնակի մարդկանց հոգևոր բարձր պահանջներին։

Անձի քաղաքական կուլտուրան դրսևորվում է նաև ձեռնարկության, աշխատանքային կոլեկտիվի գործերի նկատմամբ շահագրգռվածության, կոլեկտիվում բարոյահոգեբանական մթնոլորտը բարելավելու ձգտման մեջ։ Մեր աշխատավորների գերակշռող մասի աղնիվ, բարեխիղճ աշխատանքի հիմնական աղդակը հոգուտ հասարակության ծառայելու ցանկությունն է, ընտանիքի, կոլեկտիվի, հասարակության առջև պատասխանատվության զգացումը։ Հասարակության այդ մասը մշտապես հոգում է կոլեկտիվի գործերի վիճակի մասին, անտարբեր չէ աշխատանքային ռիթմը խախտողների, կոլեկտիվի մթնոլորտը պղտորողների, ախտածին այլ երևույթների հանդեպ։

Նա, ով մեր ապրելակերպին, մեր գաղափարախոսությանն անհարիր երևույթների դեմ պայքարն իր գործը չի համարում, հեռու է քաղաքացիականությունից։ Նա, ով աշխատանքում առաջնորդվում է լոկ անձնական շահերով, ում մոտ գերակշռում է անձնական պահանջները բավարարելու ձգտումը, տուրք է տալիս ջաղքենիական եսապաշտությանը։

Քաղաքական կուլտուրայի կարևորագույն հատկանիշներից է նյութական և հոգևոր արժեքներից ճիշտ օգտվելու կարողությունը, խելամիտ պահանջմունքների մշակումը։ «Մենք,— ասաց Լ. Ի. Բրեժնևը,— նյութական ու հոգևոր մեծ հնարավորություններ ունենք անհատի ավելի ու ավելի լրիվ զարգացման համար և այսուհետև էլ կմեծացնենք դրանք։ Բայց դրա հետ մեկտեղ կարևոր է, որ յուրաքանչյուր մարդ կարողանա խելացիորեն օգտվել դրանցից» (ՍՄԿԿ XXVI համագումարի նյութերը, էջ 103)։

Սոցիալիստական քաղաքական կուլտուրայի նորմերի արմատավորման համար կարևորվում է նախորդ սերունդների հասարակական պայքարի, բանվոր դասակարգի ու նրա կուսակցության հեղափոխական, մարտական ու աշխատանքային ավանդների ստեղծագործական յուրացումը, պրակտիկայում այն կիրառելու կարողությունը։ Հետևապես քաղաքական կուլտուրայով է բնորոշվում հեղափոխական պայքարի փորձի յուրացման աստիճանը, դրա օրենքներն ու նորմերը կյանքում կիրարկելու ունակությունը։

Սոցիալիզմի քաղաքական կուլտուրան անխզելիորեն կապված է գիտական կոմունիզմի տեսության հետ, խարսխվում է ամբողջական, գիտամատերիալիստական աշխարհայացքի, դիալեկտիկական մատերիալիզմի գիտական մեթոդաբանության վրա։ Նրա միջուկը անդասակարգ կոմունիստական հասարակարգ կառուցելու, հասարակության դասակարգային բաժանումը վերացնելու, համակողմանի զարգացած անհատներ դաստիարակելու, մարդու նյութական և հոգևոր խելամիտ պահանջմունքները բավարարելու վերջնական նպատակ հետապնդող կոմունիստական իդեալն է։ Մարքս-լենինյան գիտական աշխարհայացքը սովետական մարդու գաղափարաքաղաքական, աշխատանքային և բարոյական զարգացման կայուն հիմքն է։ Գիտական աշխարհայացքն ունի ո՛չ միայն իմացաբանական ու մեթոդաբանական, այլև սոցիալ-գաղափարական ու գործնական վերափոխիչ ֆունկցիաներ, այն մարդու հոգևոր հարստության առանցքն է, մարդու վարվելակերպն ու գործունեությունը որոշող պայմանը։ Առաջավոր աշխարհայացքը անհատի բարոյական նկարագիրը զերծ է պահում խոտորումից, նպաստում նրա սոցիալական կողմնորոշմանը։

Մեր տնտեսական առաջընթացի հետ ընդլայնվում են մարդկանց քաղաքական-կուլտուրական աճի հնարավորությունները։ Ժողովրդի կուլտուրական մակարդակի բարձրացումն իր հետքն է թողնում ոչ արտադրական, կենցաղային ոլորտի, մարդկանց ժամանցի, ազատ ժամանակի օգտագործման վրա։ Միայն վերջին 10 տարում մեր հանրապետությունում, օրինակ, անձնական գրադարան ունեցող ընտանիքների թիվն զգալիորեն ավելացել է, հեռուստացույց ունեցողներինը՝ 100 ընտանիքի հաշվով 51-ից հասել է 81-ի։ Այդ ընթացքում գրեթե կրկնապատկվել է պարբերաբար հասարակական-քաղաքական ամսագրեր ընթերցողների թիվը։ Հանրապետությունում կատարված հետազոտությունները ցույց են տալիս, սակայն, որ մեր ազգաբնակչության զգալի մասի քաղաքական իրազեկությունը բավարար չէ։

Քաղաքական բարձր կուլտուրայի տեր անձին հատուկ են միասնական սոցիալիստական հայրենիքի զգացումը, համապետական շահերի առաջնայնության ճանաչումը և, միաժամանակ, յուրաքանչյուր ազգի արժանապատվության, առանձնահատկությունների, շահերի նկատմամբ ուշադիր վերաբերմունքը։ Քաղաքական կուլտուրայի կարևոր դրսևորումներից է սովետական մարդու համազգային հպարտության զգացումը, որը հասարակական գիտակցության որակապես նոր մակարդակի արտահայտությունն է։ Իր բովանդակությամբ հարուստ ու տարողունակ այդ զգացումը ներառել է բոլոր այն լավը, ինչ ստեղծվել է միլիոնավոր սովետական մարդկանց աշխատանքով։ Ընդ որում համազգային հպարտությունն ամենևին էլ չի փոխարինում և հետին պլան չի մղում ազգային հպարտության զգացումը։ Սոցիալիզմը, միավորելով և համախմբելով բազմաթիվ ազգերի ու ազգությունների, լայն հեռանկարներ է բացում ազգային սովորույթների դրական կողմերի զարգացման համար։ Քաղաքական բարձր կուլտուրայի տեր մարդկանց մոտ հայրենասիրությունը հանդես է գալիս ազգային և համազգային հպարտության զգացումի հետ միաձույլ։

Այդ զգացումի մեջ արտացոլված են ժողովուրդների բարեկամության ամրապնդման և զարգացման, սովետական մարդկանց գաղափարական և սոցիալ-քաղաքական միասնության հասումները։

Քաղաքական կուլտուրայի ձևավորման կարևոր օղակ է աշխատանքային կոլեկտիվը, այնտեղ տիրող սոցիալ-հոգեբանական մթնոլորտը։ Լավ է, երբ կոլեկտիվի ղեկավարը զերծ է ներգերատեսչական մտայնությունից, օժտված է պետական-հասարակական մտածողությամբ։ Նման պայմաններում աշխատանքային կոլեկտիվի անդամների մոտ անկաշկանդ դրսևորվում են կոլեկտիվիստական զգացումներ, ստեղծագործական նախաձեռնություններ։

Կուսակցությունը միշտ էլ հոգացել է կոմունիստներին, սովետական մարդկանց քաղաքական բարձր կուլտուրայով օժտելու մասին։ Այսօր էլ դա կուսակցական, պետական հոգածության առարկան է։ Օրավուր կատարելագործելով գաղափարադաստիարակչական աշխատանքը, կուսակցությունը մասսայական ներազդման բոլոր միջոցներն օգտագործում է անհատի քաղաքական կուլտուրայի ձևավորման, նրա համակողմանի զարգացման համար։ Հարկ է նկատել, որ սխալ է, երբ գաղափարախոսական աշխատանքը դիտվում է որպես լոկ տնտեսական խնդիրների լուծումն ապահովող միջոց, անտեսելով անհատի հոգևոր աշխարհի ոլորտին վերաբերող հարցերը։ Անշուշտ դրանք սերտորեն առնչվում են քաղաքականության բարդ ու փոխկապակցված երևույթների հետ։ Այս գործում առկա անուրանալի հասումների կողքին կան նաև չլուծված պրոբլեմներ։ Դեռևս պատշաճ հիմնավորվածությամբ չեն մշակվել զարգացած սոցիալիզմի պայմաններում քաղաքական կուլտուրայի տեսական հարցերը, սոցիալ-իրավական դրսևորումների շրջանակները։

Այս ամենը նոր պահանջներ է հարուցում գաղափարական-քաղաքական դաստիարակությանը. «Որքան ավելի խոր է այն բարեփոխությունը, որ մենք ուզում ենք իրագործել,— նշել է Վ. Ի. Լենինը,— այնքան ավելի շատ հետաքըրքրություն և գիտակցական վերաբերմունք պետք է առաջ բերել դեպի այն, նորանոր միլիոնների և տասնյակ միլիոնների համոզել նրա անհրաժեշտության մեջ» (Երկեր, հ. 31, էջ 630)։

Քաղաքական կուլտուրայի ձևավորմանը մեծ չափով նպաստում է քաղաքական-դաստիարակչական աշխատանքի մի շարք խնդիրների լուծումը, որոնց վրա կուսակցությունը սևեռել է իր կազմակերպությունների ուշադրությունը։ Այդ թվում՝ պրոպագանդայի և ագիտացիայի բարձր մակարդակի ապահովումը, կյանքի, տնտեսական և քաղաքական խնդիրների լուծման հետ կապերի ամրապնդումը, ագիտացիայի և պրոպագանդայի հարձակողական բնույթի ապահովումը։

Կուսակցությունը գաղափարախոսական, քաղաքական-դաստիարակչական աշխատանքի կարևորագույն խնդիրն է համարում գործն այնպես կազմակերպելը, որ նոր մարդու քաղաքական-կուլտուրական առաջընթացն ու դաստիարակությունը ձեռք բերեն կոմպլեքսային բնույթ, որ հասարակության բարեկեցության բարելավումը և անձի գիտելիքների աճը զուգակցվեն նրա քաղաքական կուլտուրայի բարձրացման հետ։

Հաշվետու-ընտրական ժողովները կուսկազմակերպություններում

ՏԵՂԱՇԱՐԺԸ ՉՈՒՇԱՑԱՎ

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ

Կուսակցության Էջմիածնի շրջկոմում զրույ-
ցը Հովտամեջի կոլտնտեսության սկզբնական
կուսկազմակերպության հաշվետու-ընտրական
ժողովի մասին էր։ Տակավին մի քանի օր կար
մինչև ժողովը և կամենում էի նախապես պատ-
կերացում կազմել տնտեսության վիճակի և
կուսկազմակերպության մեկամյա գործունեու-
թյան վերաբերյալ։
— Մարտունակ կազմակերպություն է,— ա-
սում է կուսշրջկոմի երկրորդ քարտուղար Վ.
Սարգսյանը,— կոմունիստների ուժերը ճիշտ
են տեղաբաշխված արտադրական ճյուղերում,
նույնիսկ ֆերմայում է ապահովված նրանց ո-
րոշակի թիվը։ Կուսբյուրոյի քարտուղար Ռո-
բերտ Սարգսյանն էլ միացյալ ֆերմայի վարիչն
է։ Ամենակարևորն այն է, որ կուսկազմակեր-
պությունը կարողանում է արդյունավետ վերա-
հսկողություն սահմանել արտադրության բոլոր
օղակների նկատմամբ, ամրապնդել կարգապա-
հությունը։ Դրանով պիտի բացատրել, որ բոլոր
ճյուղերը շահութաբեր են և օգուտով կփակեն
տնտեսական տարին։
— Ի՞նչն է ամենաբնորոշը տնտեսության
համար։
Հարցս երկար խորհելու առիթ չի տալիս,
պատասխանը պատրաստ էր, և քարտուղարն
այն ամփոփում է երկու հատիկ բառով՝ ար-
դյունավետությունը և կարգապահությունը։
Իսկ կուսշրջկոմի առաջին քարտուղար Ս.
Մխիթարյանն այսպես է բնութագրում.
— Հովտամեջի կոլտնտեսությունն ամուր է,
կադրերը՝ բանիմաց ու գործունյա։ Նախագահ
Մհեր Հովհաննիսյանը մեր հրահանգիչն էր,
մեկ տարի առաջ երաշխավորեցինք այդ պաշ-
տոնին և չսխալվեցինք։ Ճիշտ էր, պատրաստի
գործի վրա գնաց, բայց երիտասարդ ու ան-
փորձ էր, հնարավոր էր, որ նաև ձախողեր
գործը։ Մինչդեռ կարողացավ գլուխ հանել,
լավ տեմպ վերցրեց, գյուղատնտեսի մասնա-
գիտությունն ու կազմակերպչական ունակու-
թյունը նպաստեցին հաջողությանը։ Եվս մի, ես
կասեի, շատ կարևոր հանգամանք. կուսկազ-
մակերպությունն ու կոլտնտեսության վարչու-
թյունը լավ են համագործակցում, բարոյահոգե-
բանական առողջ մթնոլորտ են ստեղծել տնտե-
սությունում։ Հիմա մենք այնտեղ հոգսեր չու-
նենք։
Եվ, ահա, զինված կուսշրջկոմի քարտուղար-
ների կարծիք-գնահատականներով, մեկնում
եմ Հովտամեջ։ Ուղղաձիգ փողոցները երիզած
նորատունկ ծառաշարքերով ու պարտեզ-այգինե-
րով պարուրված բնակավայր է նախկին Մու-
ղանը՝ հայացքի առջև վեհանիստ Արարատ
լեռը։ Ծառերին թառած գույների խաղը վկա-
յում է, որ աշունը տերուտնօրինություն է ա-
նում նաև այստեղ, և մարդիկ տարված են աշ-
նան հոգսերով։
Առաջին բանը, որ իսկույն աչքի է զարնում
և գրավում այցելուի ուշադրությունը, փողոցի
եզրերին ու կոլտնտեսության գրասենյակի ճա-
կատային մասում փակցված կոչերն են և
պլան-պարտավորությունները ցուցահանող մե-
ծադիր վահանակը։ Ծանոթանում եմ թվերին։
Պարտավորությունները զգալիորեն գերազան-
ցում են պլանայինը։
Գրասենյակում ծանոթանում եմ կոնկրետ ար-
դյունքներին։ Հաշվեմատյաններ թերթելու հարկ
չի զգացվում։ Կոլտնտեսության երիտասարդ
նախագահ Մ. Հովհաննիսյանի ծոցատետրը,
ասես, հանրագիտարան լինի, որ արտացոլում
է տնտեսության ֆինանսատնտեսական գործու-
նեության կոնկրետ արդյունքները։ Ահավասիկ
դրանցից մի քանիսը. խաղողի համախառն ար-
տադրանքը՝ 670 տոննա, նախատեսված 320-ի
փոխարեն, բանջարեղենինը՝ 2127 տոննա,
1800-ի, հացահատիկինը՝ 116 տոննա, 89-ի,
խորդենու՝ 286 տոննա, 220-ի փոխարեն։
Նաև գյուղատնտեսական բոլոր տեսակի մը-
թերքների պետական վաճառքի, մսի ու ձվի
արտադրության, անասունների գլխաքանակի
ավելացման տարեկան առաջադրանքներն են
գերակատարված։ Թիվ-ցուցանիշները գոհա-
ցուցիչ են նաև այն առումով, որ դրանք նկատե-

ղիորեն գերազանցում են ինչպես սոցիալիստական պարտավորությունները, այնպես էլ նախորդ տարվա մակարդակը:

Համեմատում եմ թվերը, որոնց ետևում մարդիկ են, որ քրտինք են թափել տարին բոլոր, առատ բերք ու բարիք արարել կիզիչ արևի ներքո: Եվ նաև թիվ-ցուցանիշներում անցած մեկ տարում կուսկազմակերպության և կոլտնտեսության վարչության ծավալած բեղմնավոր գործունեության ու խելամիտ համագործակցության արգասիքն եմ տեսնում...

ՄՏԱՀՈԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ինձ զբաղեցնում է այն միտքը, թե ինչպե՞ս են ձեռք բերվել գոհացուցիչ արդյունքները, կուսկազմակերպությունն ինչպե՞ս է ղեկավարել հանրային արտադրությունը, ի՞նչ են ներդրել կոմունիստները:

Կուսակցական ժողովի արձանագրությունն ըստ էության կազմակերպության հայելին է: Ահա նախորդ հաշվետու-ընտրական ժողովի արձանագրությունը: Ժողովը տեղի է ունեցել 1980-ի հոկտեմբերի 4-ին: Գործարար խոսակցություն է ծավալվել: Կազմակերպության 24 անդամներից ինը մասնակցել է մտքերի փոխանակությանը, արել քննադատական լուրջ դիտողություններ ու խելամիտ առաջարկություններ: Այգեգործներ, բանջարաբույծներ ու անասնապահներ են նրանք, որ, տնտեսության ու կազմակերպության ընդհանուր շահերից ելնելով, արտահայտել են իրենց մտահոգությունները: Ցիտում եմ կարճառոտ. «...պոմիդորի ու եգիպտացորենի ցանքերը վատ մըշակվեցին ու պատվեցին մոլախոտերով... բավարար ուշադրություն չնվիրվեց խաղողի այգիների մշակությանը, իսկ այգեկութն ուշացավ... անբավարար էր ոռոգման գործը... և այլն, և այլն»: Որպես այդ ամենի պատճառ արձանագրվել է աշխատանքային թույլ կարգապահությունը, իսկ որպես հետևանք՝ ցածր բերքատվությունն ու մթերատվությունը, արտադրության պլանների թերակատարումը..

Հաջորդ, արդեն հերթական ժողովներում, որոնք տեղի են ունեցել նոյեմբեր և դեկտեմբեր ամիսներին, քննարկվել են անասնապահական ֆերմաների ձմռան նախապատրաստման և անասնապահական մթերքների պլանային առաջադրանքների կատարման հարցերը: Եվ կոմունիստներն արտահայտել են ուրիշ այլ մտահոգություններ. «...անասնապահական շենքերը վատ վիճակում են... կերը պակասում է, կոլտնտեսության վարչությունը ժամանակին չի զբաղվել այդ հարցերով»: Մեկ ուրիշը անասնապահական մթերքների արտադրության առաջադրանքների թերակատարումը բացատրում է կուսկազմակերպության ու կոլտնտեսության վարչության անբավարար աշխատանքով:

Ինչպես տեսնում ենք, կոմունիստները տագնապել են, թերությունները ու թերացումները մտահոգել են նրանց, քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը բխել են արտադրության արդյունավետության ու աշխատանքի որակի բարձրացման շահերից: Պարզ է, ինչպես հաշվետու-ընտրական, այնպես էլ հերթական ժողովներում մշակվել են կոմունիստների կամքն արտահայտող միջոցառումներ՝ հետագայում բացահայտված սխալները չկրկնելու համար: Արծարծվել են հատկապես կերարտադրության ու ոռոգման գործը պատշաճ կերպով կազմակերպելու, գյուղատնտեսական կուլտուրաների ցանքերի մշակությունը կատարելագործելու և բերքատվությունը բարձրացնելու, անասնապահական ֆերմաներում օրինակելի կարգուկանոն հաստատելու, կովերի կազմը բարելավելու և արտադրության վերելքն ապահովելու այլ հրատապ խնդիրներ: Այդ ամենը, ինչ խոսք, հանրային արտադրության կուսակցական ղեկավարման կոնկրետ դրսևորումներից մեկն է և ոչ միակը...

Հետագայում՝ արդեն 1981-ին կայացած ժողովների արձանագրությունները վկայում են, որ կուսկազմակերպությունը ամիս առ ամիս քննարկել է հանրային արտադրության և աշխատանքի որակի բարձրացմանն առնչվող անհետաձգելի շատ հարցեր: Այս որոշումներում կոմունիստների՝ նախկինում արտահայտած մտահոգություններից բխող խնդիրների լուծման միտում եմ նկատում: Լավ է, որ կոլտնտեսության վարչությունը կատարել է կուսակցական ժողովների հանձնարարականները: Բնականորեն նվազել են ելույթների մտահոգության երանգները, թերությունների ու թերացումների վերաբերյալ կոմունիստների տըրտունջները:

Եվ այսպես, քայլ առ քայլ, օր օրի հաղթահարվել են բազմատեսակ դժվարություններ ու արգելքներ, նվաճվել են բնագիծ բնագծի ետևից:

Առաջ անցնելով՝ վկայակոչեմ հաշվետու-ընտրական ժողովին տված զեկուցման մեջ կուսբյուրոյի քարտուղար Ռ. Սարգսյանի այնքա՜ն օրինաչափ հետևությունը. «Կուսակցական կազմակերպության մտահոգության միակ առարկան եղել են գյուղատնտեսական արտադրության խելամիտ ղեկավարումը, տնտեսությունում կուսակցական, պետական և աշխատանքային կարգապահության հաստատումը: Այդ մտահոգությամբ են աշխատել գրեթե բոլոր կոմունիստները»:

ԱՄՈՒՐ ԴԱՇԻՆՔ ՀՈՂԻ ՀԵՏ

Հայտնի բան է. հողը ամեն մի բարիքի աղբյուրն է: Բայց ջո՞ւրը, որ հագեցնում է հողի ծարավը, շունչ ու կյանք պարգևում բույսին: Իսկ արև՞ը, որ կենարար ավիշ է ներարկում խաղողին ու պտղին, ոսկեզօծում արտերն ու մարգերը: Այդ ամենն անիմաստ է, երբ բացակայում են մարդու բարեգործ ձեռքի ուժն ու հոգածությունը... Հետևաբար, բերք ու բարիքի աղբյուրը, առատության ամենավճռական գործոնը հողի, ջրի և մարդու ազնիվ տքնանքի միասնությունն է: Այդ միասնությունը երկնում է հարստություն, նպաստում նյութական ու հոգևոր կյանքի բուռն վերելքին: Նշանակում է, հողից առավելագույն արդյունք ստանալու համար, հարկ է դաշնակցել հողի հետ, ճիշտ ու արդյունավետ օգտագործել ջրի ամեն մի կաթիլը, ժամանակին օգտվել արևից և այդ ամենին զուգակցել մարդու մեղվաջան աշխատանքը:

Երբ կուսշրջկոմի երիտասարդ հրահանգիչ Մհեր Հովհաննիսյանն ստանձնեց Հովտամեջի կոլտնտեսության ղեկը, հաշվի առավ այդ իրողությունը: Բարձրագույն գյուղատնտեսական գիտելիքների և կուսակցական աշխատանքի չորսամյա փորձի ողջախոհ զուգակցումը օգնեցին նրան ըմբռնելու հողի գաղտնիքները, մարդկանց մղելու աշխատանքային խինդի: Ինքն էլ տալիս էր առաջին օրինակը. օրն ի բուն դաշտում՝ բույսերի, այգում՝ խաղողի վազերի հետ:

— Տնտեսությունը,— ասում է նախագահը,— անօգտագործելի հողատարածություն չունի, ամեն մի թիզը հաշվի մեջ է ու բարիք է պարգևում, մնում են առուների եզրերը, դրանք էլ ենք շահավետ դարձնում. քաղում ենք խոտը: Աշխատող ձեռքի ապահովվածության մասի՞ն եք հարցնում, ասեմ, պակասություն չենք զգում, միայն այգեկութի ժամանակ են դպրոցականներն օգնում, այն էլ՝ իրենց ծնողների հետ, մարդիկ բանում են սրտանց, տիրոջ նըման վարվում հողի ու ջրի հետ, ձգտում իրենց թափած քրտինքի դիմաց հողից ստանալ առավելագույնը...

Գյուղի չորս դին ծավալվում են կոլտնտեսության հողատարածքները: Հարթ, քար ու ողից զուրկ, բարեբեր դաշտեր են՝ 148 հեկտար: Կոլտնտեսության նախագահի և կուսբյուրոյի քարտուղարի հետ մի հողահատվածում ենք: Գյուղի հյուսիսային եզրին է: Դաշտամիջյան ճամփան այն բաժանել է երկու ոչ հավասար մասի: Աջում տասնութ հեկտարանոց հատվածն է: Նախագահը բացատրում է.

— Այստեղ առվույտ էր ցանված, ութ տարի շարունակ հնձվել ու բերքը խիստ նվազել էր. հողը ցանկալի արդյունքը չէր տալիս: Այս տարվա մայիսի վերջերին, առաջին հարից հետո, վարեցինք ու սիլոսացու եգիպտացորեն ցանեցինք և ամեն մի հեկտարից 300 ցենտներ կանաչ զանգված հավաքեցինք: Դաշտն ազատվելուց անմիջապես հետո, սոխ ցանեցինք: Դրա բերքն էլ կհավաքենք եկող տարվա հունիսին և բանջարանոցային որևէ կուլտուրա կցանենք, հավանաբար՝ վարունգ: Պահ մի դադար է առնում ու անում եզրահանգումը,— բացի խորդենուց, մնացած գրեթե բոլոր դաշտերում տարեկան երկու բերք ենք անեցնում:

— Իսկ դա պարտադի՞ր է, վերադաս կազմակերպությունների կողմից պլանավորվա՞ծ, թե՞ տեղական նախաձեռնություն է,— հարցնում եմ:

— Բանն այսպես է,— շարունակում է նախագահը արդյունավետ հողօգտագործման պատմությունը,— դա հիմնականում մեր նախաձեռնությունն է, ելնում ենք տնտեսության շահերից, աշխատում տնտհաշվարկի եղանակով, օրինակ, մեր տնտեսությանը տասը հեկտար խոզանացան վարունգի առաջադրանք էր տրված, անշուշտ, նկատի էր առնված կրկնակի ցանքը, սակայն մենք 28 հեկտար ենք ցանել: Ընդ որում, պլանավորած 95 տոննայի փոխարեն, պետությանը վաճառել ենք 330 տոննա բերք, մոտ քսան տոննա էլ կստանանք: Եվ ի՞նչ. խոզանացան վարունգի ամեն մի հեկտարը 10—11 հազար ռուբլու եկամուտ է բերում տնտեսությանը: Սա էլ դրամական եկամըտի լրացուցիչ աղբյուր է և շահութաբերության թարմված ռեզերվ:

Կուսբյուրոյի քարտուղարը հաստատում է նախագահի ասածը և ավելացնում, որ հողի ռացիոնալ, արդյունավետ օգտագործման հարցերը հաճախ են արծարծում կուսբյուրոյի ու կոլտնտեսության վարչության համատեղ նիստերում, կուսակցական ժողովներում ու արտադրական խորհրդակցություններում:

— Գործնականում էլ հետևում ենք,— շարունակում է նա,— որ հողը տա սպասված արդյունքը, դաշտային աշխատանքների վճռական շրջաններում սահմանում ենք հերթապահություն, հետևում վարուցանքի, մշակության ու բերքահավաքի ընթացքին ու որակին, ձգտում ենք հողին ու բույսին տալ բավարար սնունդ:

Խոսքի կծիկը նորից իր ձեռքն է առնում նախագահը.

— Տեսնո՞ւմ եք սոխի մարգերի միջև ընկած թմբերը: Գարնանը, առաջին քաղհանի ժամանակ դրանցում ճակնդեղ կցանենք, փրերը որպես բանջարեղեն կվաճառենք առևտրական կազմակերպություններին, իսկ արմատապտուղը կօգտագործենք որպես անասնակեր:

Արտաքուստ թվում է՝ չնչին բան է և չարժե

նույնիսկ հիշատակել այդ մասին: Սակայն, ո՛չ: Դաշտի մի ծայրից մյուսը ձգվող սոխի մարգերն իրարից զատած այս նեղ, պարանանման թմբերը ողջ հողահատվածում կազմում են 0,7 հեկտար և դրանից ստացված բերքը կկազմի մի քանի տասնյակ տոննա, իսկ դրամական եկամուտը՝ մի քանի հազար ռուբլի:

Գյուղը հյուսիս-արևմուտքից երիզող մի դաշտ կա: Տասներկու հեկտարանոց է: Այստեղ հացահատիկի ամեն մի հեկտարից 54 ցենտներ բերք էր ստացվել, հետո եգիպտացորեն էր ցանվել ու հեկտարից 210 ցենտներ սիլոսի զանգված էր ժողովվել:

— Մեզ պարտադրող չկար,— ասում է նախագահը,— բայց սիլոսացումից հետո չորսական հեկտար սխտոր ու սոխ և կանաչ կերի համար գարի ցանեցինք:— Ինչո՞ւ ենք այդպես արել,— հարցնում է նա ու ինքն էլ պատասխանում,— նրա համար, որ եկող տարվա հունիսին այս տասներկու հեկտարանոց դաշտն ազատենք բերքից ու հատկացնենք ուշացան պոմիդորին, որի ամեն մի հեկտարից միջին հաշվով 300 ցենտներ բերք կստանանք: Այստեղ ևս մենք ստեղծում ենք դրամական եկամտի լրացուցիչ, չնախատեսված ռեզերվ: Աստեղից էլ՝ հողի արդյունավետ օգտագործումը և հեկտարի շահավետությունը...

Եվ այսպես, անկաշկանդ զրույցը ծավալվում է հողի արդյունավետ օգտագործման շուրջ, և ես իրազեկ եմ դառնում, թե որքա՛ն թանկ են գնահատում այստեղ դրա ամեն մի թիզը: Իսկ նախագահն այդ իրողության նոր վկայություններ է թվարկում:

— Անցած տարվա աշնանը,— ասում է նա,— տասը հեկտար խաղողի այգի հիմնեցինք: Ի՞նչ ենք արել այդ հողատարածության ռացիոնալ օգտագործման համար: Անեմ՝ գարնանը միջշարային տարածությունում, որը կազմում է հինգ հեկտար կամ 50 տոկոսը, երկու հեկտար վաղահաս կաղամբ և երեք հեկտար վարունգ ցանեցինք և հեկտարից համապատասխանաբար 740 և 170 ցենտներ բերք հավաքեցինք: Այսպիսով, այս տարի միայն ոչ պլանավորված տարածությունից ստացել և պտությանը վաճառել ենք 190 տոննա բանջարեղեն, որը կազմում է ընդհանուր պլանի 13 տոկոսը:

— Իսկ որքա՞ն դրամական եկամուտ է տվել յուրաքանչյուր կուլտուրան:

Նախագահը նորից դիմում է ծոցատետրի օգնությանը.

— Բանջարեղենը, օրինակ, անցած տարվա 188 հազարի փոխարեն, 297 հազար, խաղողը՝ 131 հազարի փոխարեն 332 հազար ռուբլի: Եվ այդ ցուցանիշները ձեռք են բերվել բերքատվության բարձրացման հաշվին: Ճիշտ է, խորդենուց ստացված ընդհանուր եկամուտը նվազել է, որովհետև ցանքատարածությունը կիսով չափ պակասել է, բայց մեկ հեկտարի հաշվով, անցած տարվա 4350-ի փոխարեն, ստացել ենք 4862 ռուբլու դրամական եկամուտ: Այստեղից էլ՝ մթերքների ցածր ինքնարժեքը և արտադրության բարձր արդյունավետությունը: Ընդհանուր եկամուտը կկազմի մոտ մեկ միլիոն ռուբլի, նախորդ տարվա 660 հազար ռուբլու փոխարեն:

ԵՏ ՄՆԱՑՈՂ ՃՅՈՒՂԻ ԱՌԱՋԸՆԹԱՑԸ

Հովտամեջում մի ժամանակ անասնապահության գործերը զույգ ոտքով կաղում էին: Նախորդ հնգամյակի ոչ մի տարում կաթի արտադրության առաջադրանքը չի կատարվել: Անցած տարվա վերջերին կուսակցական ժողովում քննարկվեց անասնապահության վիճակի հարցը և լուրջ քննադատություն ծավալվեց դրա շուրջ: Կշտամբանքի խիստ խոսքեր ասվեցին ոչ միայն ֆերմաների աշխատողներին, այլև կուսբյուրոյի ու կոլտնտեսության վարչության հասցեին: Կոմունիստներն անպատվաբեր համարեցին արտադրության պլանների թերակատարումը և դա բացատրեցին կերի, հատկապես հյութալի կերի պակասով: Իսկ կոլտնտեսության նախագահ Մ. Հովհաննիսյանն առաջարկեց նոր հնգամյակի առաջին իսկ օրից, կովերի ծինն սկսվելու առաջին իսկ պահից պայքարել ամեն մի կիլոգրամ կաթի համար, ստեղծել կերի բազայի հաստատուն նախադրյալներ:

Կուսակցական ժողովը համապատասխան հանձնարարականներ տվեց ֆերմաներում աշխատող կոմունիստներին, մասնագետներին, կոլտնտեսության վարչությանը, սահմանեց կատարման ժամկետները և կոնկրետ առաջադրանքները: Կոլտնտեսության ղեկավարությունից մասնավորապես պահանջվեց բարելավել կովերի կազմը:

Հետագայում ևս անասնապահության զարգացմանն առնչվող հարցերը քննարկման առարկա են դարձել կուսակցական ժողովներում, կուսբյուրոյի ու կոլտնտեսության վարչության նիստերում, և կերի բազայի ամրապնդման խնդիրը մղվել է առաջին պլան:

Ինչպե՞ս են կատարվել անասնապահության զարգացման, անասնապահական մթերքների ավելացման և կերի բազայի ամրապնդման վերաբերյալ կուսկազմակերպության որոշումները, ի՞նչ է արվել այդ կարևոր ճյուղում արդյունավետությունն ու որակը բարձրացնելու համար: Պատասխանը, իհարկե, կարող են տալ ֆերմաների կոնկրետ արդյունքները, կերի պաշարի ներկա վիճակը:

Անասնապահության վիճակի բարելավման

առաջին պայմաններից մեկը ֆերմաների կադրերի ամրապնդման հարցի լուծումն է: Կաթնատպրանքային, խոզաբուծական և թռչնաբուծական միացյալ ֆերմայի վարիչ կարգվեց կուսբյուրոյի քարտուղար Ռոբերտ Սարգսյանը: Կոլտնտեսության զոոտեխնիկն էր: Հաշվի առնելով նրա կազմակերպչական ունակությունները ու փորձը՝ կուսկազմակերպությունը և կոլտնտեսության վարչությունը գտան, որ նա կարող է լավ վարել միացյալ ֆերմայի գործերը և այդ ետ մնացող ճյուղը դուրս բերել փակուղուց. փորձառու մասնագետ է, հինգ մատի պես գիտի ֆերմաների հոգսերը ու նաև՝ մարդկանց:

Ահա ֆերմայում ենք: Վարիչը ծանոթացնում է գործերի վիճակին, հիշատակում հոգսերը:

Ֆերմային մերձ խոտի ու ծղոտի դեզերն են, սիլոսի խրամատը, որ կառուցվել է այս տարի և 750 տոննա տարողություն ունի: Հիմա այդտեղ անցած տարվանից ավելի շատ հյութալի կեր կա, իսկ եկող տարի ավելի շատ կպատրաստվի:

— Կերի գործը լավ է,— ասում է նախագահը,— նոր կերատեսակներ՝ հլածուկ ու պերկունը, ենք ներդրել, առատ զանգված են տալիս, ծըլոտն անասուններին տալիս ենք վերամշակելուց հետո՝ կոմբինացված կերի հետ միասին: Մտնում ենք կովանոց: Պատին կարդում եմ. «Կթվորուհի Աղուն Կարապետյանն իր խնամած յուրաքանչյուր կովից, պլանով նախատեսված 2400 կիլոգրամի դիմաց, պարտավորվում է ստանալ 2550 կիլոգրամ կաթ և մրցման է հրավիրում կթվորուհի Կայծքատ Ծամշիկյանին: Բոլոր կթվորներն էլ ունեն իրենց պարտավորությունները: Կոլտնտեսության նախագահը տեղեկացնում է, որ դա ֆերմայի վարիչկուսբյուրոյի քարտուղարի նախաձեռնությունն է: Սոցիալիստական մրցության լայն ծավալման շնորհիվ տնտեսությունն առաջին կիսամյակում կաթի արտադրության բարձր ցուցանիշներով շրջանում գրավել է երկրորդ մրցանակային տեղը: Դա, անշուշտ, էական հաջող է երբեմնի ետ մնացող ֆերմայի համար:

— Մեր կովերը տարբեր ցեղի ու տարբեր տարիքի են, ծերացած, ցածր մթերատու զգալի քանակությամբ կովեր ունենք,— նկատում է նախագահը,— գոմերն էլ, տեսնո՞ւմ եք, հին են, կոմպլեքսային մեքենայացման հնարավորություններ չկան, իսկ պայմանական եղանակով ցանկալի արդյունք չենք կարող ստանալ, սակայն այսպիսի աննպաստ պայմաններում մեր մարդիկ ձգտում են ավելին անել:

Նախագահի մտահոգ դեմքը մեկեն պայծառանում է, երբ մոտենում ենք նոր կառուցվող հսկայածավալ մի շինության:

— Կոմպլեքսային մեքենայացման կովանոց է,— ասում է ոգևորված,— 200 գլխի տարողություն կունենա, բոլոր աշխատանքները կմեքենայացվեն, այդ թվում նաև՝ կիթն ու կերի բաշխումը, կից կլինեն կաթնատնակներ, մասնագետների կաբինետներ, կարմիր անկյուն, հանգստի ու խաղասենյակներ, բաղնիք և կենցաղային այլևայլ հարմարություններ: Կովանոցի կողքին կկառուցենք հարմարավետ ծածկ՝ ամռանը կովերին դրսում պահելու և կերակրելու համար: Արդեն ձեռք ենք բերել կոստրոմայական բարձր կաթնատու ցեղի 33 երինջ. այդ ցեղը տարեկան մինչև 4500 կիլոգրամ կաթ է տալիս, եկող տարվա մարտին ծին է սպասվում: Մեկ-երկու տարի, և մենք մեծ թռիչք կգործենք նաև կաթի արտադրության բնագավառում:

Հավատով ու համոզված է ասում, չես կարող կասկածել...

ԱՇՆԱՆ ՋԱՅՆԻՆ ՌԻՆԿՆԴԻՐ

Աշուն է Արարատյան դաշտում ու նրա մասնիկը կազմող՝ Հովտամեջում: Երկրագործը շանում է օր առաջ թոթափել աշնան հոգսերը, ամբարել բերք ու բարիքը ու բաց ճակատով զեկուցել նոր հնգամյակի առաջին տարին պատվով փակելու մասին: Վերահաս ձմեռն է շտապեցնում, հեռավոր, հարթավայրից անդին ամսյածրար սարերին փռված ճերմակ ձյունն է շտապեցնում: Աշնանային այս արևոտ, թե թխպոտ օրերին նաև եկող տարվա բարձր բերքի հիմքերն են դրվում (այգեթաղ, աշնանացան, ցրտահերկ, բանջարանոցային առանձին կուլտուրաների բերքահավաք և ցանք):

Եվ հովտամեջցիներն անմասն չեն այդ հայրենանվեր գործերից: Աշնան ձայնին ունկընդիր՝ նրանք ժողովում են բերքի վերջին տոննաները: Հաշվետու-ընտրական ժողովի նախօրերն են, հարկ է անել հնարավոր ամեն բան ու անձնվեր աշխատանքի արդյունքի մասին պատվաբեր զեկույց տալ:

Թերևս այդպիսի զգացումով էր համակված կոմունիստ Յուրիկ Սարգսյանը: Մեխանիզատոր է: 1970-ին հրաժեշտ է տվել գյուղի միջնակարգ դպրոցին ու հասունության վկայականով ոտք դրել գյուղտեխնիկայի Էջմիածնի միավորման շեմին: Հետո տրակտոր են վստահել նրան տնտեսությունում, և Յուրիկը դաշն է կնքել մեքենայի ու հողի հետ: Ամուր դաշինք է: Ցուրջ տարին գործի մեջ է. ձմռանը գոմաղբ է տեղափոխում դաշտերը, գարնանը, ամռանն ու աշնանը՝ խմելու ջուր հասցնում դաշտի մշակներին, այգեկութի ու բանջարեղենի բերքահավաքի եռուն օրերին արկղեր է տանում դաշտ ու այգի, ազատ ժամերին դառնում խաղող քաղող ու բանջարեղեն բարձող:

Կուսակցության երիտասարդ զինվորին հան-

դիպեցի խորդենու դաշտում, կանաչ զանգվածի բարձման ժամանակ: Նրա մասին կոմունիստ վարորդ Արամայիս Վլասյանը շատ դիպուկ արտահայտվեց.

— Մեր գյուղում եթե Յուրիկի նման, շատ չէ, տասնհինգ տղա ունենանք, սարեր շուռ կտանք:

Հաճելի է, երբ արտադրության մարդն է արժեքավորում իր գործընկերոջ անբասիր աշխատանքը:

Կեսօրին մոտ է և տրակտորի ղեկին Հովհաննես Հովհաննիսյանն է: Նա ևս գյուղի միջնակարգի սան է և չորրորդ տարին է, ինչ անդամագրվել է մեխանիզատորների կոլեկտիվին: Ակտիվ կոմերիտականն ընթացիկ տարվա սեպտեմբերին զինվորագրվեց լենինյան կուսակցությանը և կուսակցական հաշվետու-ընտրական ժողովը դիմավորում էր կոմունիստին վայել հայրենանվեր գործերով:

Աշնանային արևի շողերը ալարկոտ ժպտում են: Ամռան շոգերից հետո, երբ օրն արդեն պաղ է, հաճելի է վայելել արևի ջերմությունը: Խաղողի այգում այգեկութն արդեն ավարտվել է, սակայն տակավին գործեր կան: Կարևոր ու անհետաձգելի: Մարդիկ բանում են խումբ-խումբ ու միայնակ: Աշխատանքը բաշխվել է ըստ կարողության: Կենսաթոշակառուները ազատում են վազերը լարերից, իսկ ջահելներն ու կիսատարեցները զբաղված են այգեթաղով: Այգեգործական № 4 բրիգադում տասներեք կոլտնտեսականներ այդ գործին են ու նրանց թվում՝ Արշավիր Արշակյանը: Երեք տասնամյակ խաղողագործությամբ է զբաղվում աշխատասեր այս մարդը, անձնական օրինակով ոգևորում է ընկերներին: Փորձիր հաշվել, թե երեսուն տարում որքա՜ն խաղող է քաղել, որքա՜ն վազ է ծածկել ու բացել, արդյունքը, անշուշտ, հողի մշակին ու նաև կոմունիստին պատիվ բերող պատկառելի թվեր կստացվեն: Թվերի այդ բեռով էլ Ա. Արշակյանը գնալու է կոմունիստների ժողովին՝ հաշիվ տալու իր ու անկուսակցական ընկերների, արտադրության առաջավորներ Հովհաննես Հովհաննիսյանի, Սայադ Անտոնյանի, Գագիկ Վարդանյանի, Կարապետ Աշխարհյանի կատարած լավ գործերի մասին...

ԻՆՉ ԱՍԱՑԻՆ ՈՒ ՉԱՍԱՑԻՆ ԺՈՂՈՎՈՒՄ

Աշնանային խաղաղ երեկոն իջել է գյուղի վրա: Կուսկազմակերպության հաշվետու-ընտրական ժողովն սկսվել է: Երեք սերնդի ներկայացուցիչներ կան այստեղ: Նրանց և անկուսակցական առաջավոր այգեգործների, բանջարաբույծների ու անասնապահների հայրենանվեր գործերի մասին է պատմում կուսբյուրոյի քարտուղար Ռ. Սարգսյանը բյուրոյի հաշվետու զեկուցման մեջ: Այստեղ հիշատակված փաստերով է քարտուղարը արժեքավորում կուսկազմակերպության ու նրա բյուրոյի, կոլտնտեսության վարչության ու արտադրական ճյուղերի ղեկավարների արգասավոր գործունեությունը: Դրվատանքի խոսքերով են բնութագրվում կոմունիստներ, բրիգադավար Պ. Ծատինյանի, անասնապահ Ի. Քալաշյանի, այգեգործ Ա. Արշակյանի, մեխանիզատոր Յու. Սարգսյանի և շատ ուրիշների, անկուսակցական բրիգադավարներ Գ. Սարգսյանի, Վ. Հունանյանի, Վ. Սերոբյանի, օղակավարներ Քնարիկ Անտոնյանի, Ելիզավետա Ղուկասյանի և ուրիշների անբասիր ու նվիրված աշխատանքը:

Ուսանելին ու լավը դրվատելու, ընդհանրացնելու հետ միաժամանակ կուսբյուրոյի քարտուղարը խոսում է նաև թերությունների ու թերացումների, արտադրության առաջընթացը արգելակող խոչընդոտների, կուսբյուրոյի, կոմունիստների արած ու չարած գործերի մասին: Ճիշտ է, հպանցիկ, բայց արծարծվում են նաև կազմակերպական ու քաղաքական-դաստիարակչական աշխատանքի հարցերը: Թեև ցանկալի ու նաև հույժ անհրաժեշտ էր, որ այդ հարցերը լուսաբանվեին պատշաճ մակարդակով ու խորությամբ: Չէ՛ որ բացի արտադրության կուսակցական ղեկավարման, ադմինիստրացիայի գործունեության նկատմամբ կուսկազմակերպության վերահսկողության իրականացումից կուսկազմակերպությունն ունի գործունեության ոչ պակաս կարևոր ասպարեզներ, որոնք պետք է լուրջ քննարկման առարկա դառնային հաշվետու զեկուցման մեջ և առհասարակ հաշվետու-ընտրական ժողովում: Որքան տարօրինակ, այնքան էլ զարմանալի է, որ քաղաքական ուսուցման ասպարեզում կուսբյուրոյի ծավալած աշխատանքը մնաց ստվերում: Այս հարցին հատկացվեց միայն ոչինչ չասող մեկ նախադասություն: Բնորոշ է և ցավալի, որ կոմունիստների հաշվետու ժողովում լուրջ խոսակցություն չեղավ մարդկանց կոմունիստական, բարոյական և իրավական դաստիարակության վերաբերյալ: Այս թերացումը չպետք է կրկնվի: Առնվազն տարօրինակ պետք է համարել կուսկազմակերպության ժողովի լռությունը սոցմրցության նկատմամբ:

Մեզ արդեն ծանոթ առաջավոր այգեգործ Արշավիր Արշակյանն իր ելույթում մի շարք կարևոր հարցեր արծարծեց: Ընթացիկ տարին, ասում է նա, ռեկորդային էր մեր տնտեսության համար, ոչ մի տարի այդպիսի բերք չենք ստացել: Դա մեր լավ, արդյունավետ աշխատանքի արդյունքն է: Հիմա էլ այգեթաղն ենք հաջողությամբ կատարում, մեր բրիգադն այդ գործը կավարտի ժամանակին: Հաջողությունները բոլորիս էլ ուրախացնում են, սակայն մեզ մտահոգում են թերությունները, որոնք հիմնականում սոցիալական բնույթի են: Տարվա ընթացքում երկու ամիս գրեթե պարապ ենք մնում, եղած գործերը մեզ չեն բավականացնում, լավ կլինի ինչ-որ մոտիկ գործարանում մեզ ապահովեն ժամանակավոր աշխատանքով: Եվ մի կարևոր հարց: Ինչո՞ւ կանոնավոր ակումբ չունենք, գործից հետո ինչո՞վ զբաղվենք, ինչո՞վ զբաղվեն մեր երեխաները: Չունենք նաև բաղնիք: Մի՞թե հիմա կարելի է ապրել առանց ակումբի ու բաղնիքի: Բացենք մեր կուսակցական ժողովների արձանագրությունները և կտեսնենք, որ փողոցների էլեկտրալուսավորման ու խճապատման մասին շատ է խոսվել ու որոշումներ ընդունվել, սակայն մնացել են թղթի վրա:

Խոսելով տնտեսության ձեռք բերած հաջողությունների և արտադրության առանձին տեղամասերում ունեցած թերացումների ու վրիպումների մասին, կոլտնտեսության նախագահ Մ. Հովհաննիսյանն արծարծեց մի շարք սկզբունքային հարցեր, որոնց լուծումը մեծապես կխթաներ արտադրության առաջընթացը:

Նախագահն անդրադարձավ նաև կոլտնտեսության տնտեսական և գյուղի սոցիալական զարգացման պրակտիկ և հեռանկարային հարցերին: Հույս հայտնեց, որ ակումբի, բաղնիքի կառուցման, փողոցների գիշերային լուսավորման ու կարգավորման, գյուղի գազիֆիկացման հարցերը կդրվեն օրակարգում և կլուծվեն ստիպանաբար:

Ժողովն ընդունեց համապատասխան գործնական որոշում և ընտրեց բյուրոյի նոր կազմ: Կուսբյուրոյի անդրանիկ նիստում քարտուղար վերընտրվեց Ռ. Սարգսյանը:

Ա. Մ. ՍԱՔԱՆՅԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՊԱՀԱՆՋԸ

ՔԱՆԻ ԳՆՈՒՄ՝ ԶՐՈՒՅՑՆ ավելի էր բոր-
բոքվում: Կուսբյուրոյում հավաքված ընկերնե-
րը, որ սպասում էին հաշվետու-ընտրական
ժողովի սկսվելուն, վիճում էին խնայողության
թեմայի շուրջ: Կարծիքները ծայրահեղ էին:
Ներկաներից մեկն ասաց, թե մեզ մոտ քիչ չեն
այն մարդիկ, որոնք սիրում են ամեն ինչից
շատ ունենալ ու, թերևս, զարմացնել մյուսնե-
րին:
— Արևելյան ցուցամոլություն,— նկատեց
զրուցակիցներից մեկը:
— Բանն այն է, որ խնայելու կուլտուրա ու-
նեցողին էլ հաճախ ծլատ ենք անվանում:
— Իսկ ավելի վատն այն է, որ շատ շատե-
րը, եթե նույնիսկ իրենց տանը խնայել գիտեն,
ապա պետական հիմնարկությունում, գործա-
րանում կամ այլ տեղ անտարբեր են. ջուրն
անտեղի կհոսի՝ ոչինչ, արևի շողերով ողող-
ված միջանցքում էլեկտրական լամպերը կվառ-
վեն՝ ոչինչ, պետական ունեցվածքը կփչանա՝
դարձյալ ոչինչ...
Այդ ժամանակ կուսշրջկոմի ներկայացուցիչը
շրջվեց իմ կողմն ու թե՝
— Գրեք,— ասում է,— մի ակնարկ խնա-
յողության մասին:
Ուզում էի առարկել, թե դա ինչ ակնարկի
թեմա է, բայց նա, գրավելով ներկաների ու-
շադրությունը, ասաց.
— Խնայողության մասին հիմա շատ է խոս-
վում: Եվ դա բխում է անհրաժեշտությունից:
Տարվելով այլ խնդիրներով, մենք գրեթե ամե-
նուրեք՝ արտադրության ոլորտում, թե կենցա-
ղում, հաճախ մոռացության ենք տալիս հում-
քը, էլեկտրաէներգիան, ջուրը, սննդամթերքը
խնայողաբար օգտագործելու հարցը: Մինչդեռ
կուսակցությունը միշտ հիշեցնում է այդ մասին.
խնայողության շուրջ լուրջ խոսակցություն ծա-
վալվեց ՍՄԿԿ XXVI համագումարում:
Ես ուշադիր լսում էի ու մտածում. եթե ա-
մենքս այսպես մտահոգ լինեն խնայողության
հարցով, հավանաբար արդյունքը շատ մեծ կլի-
նի: Լրագրողներս էլ մեր լուրջ անելիքներն
ունենք այս կարևոր խնդրում: Ու հենց այդ
տեղ էլ որոշում եմ՝ օգտագործել հաշվետու-
ընտրական ժողովի նյութերը՝ և ակնարկ գրել
այն մասին, թե «Էլեկտրասարք» արտադրա-
կան միավորման Երևանի էլեկտրաճշգրիտ
սարքերի գործարանում ինչ է արվում խնայո-
ղության ռեժիմի արմատավորման ու արտա-
դրանքի որակի բարձրացման ասպարեզում:
Ես մի առանձին ուշադրությամբ վերընթեր-
ցեցի ՍՄԿԿ Կենտկոմի հաշվետվությունը: Իսկ
այնտեղ կան շատ խորիմաստ մտքեր տնտե-
սության կառավարման ու խնայողության վե-

բաբերյալ: «Այժմ մենք ի վիճակի ենք լուծելու ամենամեծ ու ամենաբարդ խնդիրները,— համագումարում ասաց ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևը:— Բայց տնտեսական քաղաքականության առանցքը դառնում է, թվում է, թե մի հասարակ և շատ առօրեական գործ՝ հոգատար վերաբերմունք հանրային բարիքի նկատմամբ, այն ամենը լիովին, նպատակահարմար կերպով օգտագործելու ունակությունը, ինչ մեզ մոտ կա: Դրան պիտի նպատակամղված լինեն աշխատավորական կոլեկտիվների նախաձեռնությունը, կուսակցական, մասսայական աշխատանքը...

Էկոնոմիկան պիտի լինի խնայողական՝ այսպիսին է ժամանակի պահանջը» (ՍՄԿԿ XXVI համագումարի նյութերը, էջ 67—68):

Տասնմեկերորդ հնգամյակի գլխավոր խնդրի՝ սովետական մարդկանց բարեկեցության հետագա աճի ապահովումն իրականացնելու կարևոր միջոցներից մեկը կուսակցության բարձրագույն մարմինը համարում է երկրի ռեսուրսների բոլոր տեսակների ըստ ամենայնի խնայումը և աշխատանքի որակի բարելավումը:

Երբ կուսկազմակերպության քարտուղար Բորիս Մանուկյանը հանդես էր գալիս կուսբյուրոյի հաշվետվությամբ, կոմունիստներն ուշի-ուշով հետևում էին նրա խոսքին: Հետևում էին, որովհետև նրա զեկուցման մեջ հանգամանորեն տրված էին բոլոր արտադրամասերի կոլեկտիվների ու կուսկազմակերպության գործունեության վերլուծությունը: Իսկ ես փորձում էի զեկուցումից առավել ցայտուն նյութեր քաղել իմ ապագա ակնարկի համար՝ մոտավորապես անա այսպիսի պլանով. գործարանի ընդհանուր ցուցանիշների մեջ ի՞նչն է ամենից բնորոշ, արտադրության վիճակն առանձին արտադրամասերում, որակ և խնայողություն:

Իմ պլանի առաջին կետի դիմաց գրեցի, որ էլեկտրաճշգրիտ սարքերի գործարանը տասներորդ հնգամյակում պլանից դուրս տվել է ավելի քան կես միլիոն ռուբլու սարքեր: Բարձր ցուցանիշների հասնելու համար «Հնգամյակի հարվածայինի» արծաթե ու բրոնզե մեդալներով պարգևատրվել են կոմունիստներ Քնարիկ Սարգսյանը, Հրանուշ Նիկոյանը, Սուրեն Վարդանյանը, Գոհար Զաքարյանը, Անժելա Հովակիմյանը, Լեոնիդ Ստարոստովը և ուրիշներ:

Հաշվետու ժամանակաշրջանում էլեկտրաճշգրիտ սարքերի գործարանում ստացվել է 31 նորարարական առաջարկ, որից 19-ը ներդրվել է արտադրության մեջ, ու տարեկան ըստացվում է 66 հազար ռուբլու պայմանական օգուտ:

Իմ պլանի երկրորդ կետը առնչվում է առանձին արտադրամասերի վիճակին, և ես տարվա վերջին հետ: Ու ես ծոցատետրում նշումներ եմ կատարում առանձին արտադրամասերի վերաբերյալ: Օրինակ, հավաքման № 20 արտադրամասի վերաբերյալ ժողովում ասվեց, որ այնտեղ կոլեկտիվն աշխատասեր է, ստեղծված է գործարար, առողջ մթնոլորտ: Սակայն թողարկվող մասերի որակը տակավին ցածր է և անցած ինը ամիսների պլանն էլ թերակատարվել է 6,2 տոկոսով: Այդ տեղեկություններին տակ գրեցի. «Պարզել թերակատարման պատճառը»: Ու հետո, գործարանի գլխավոր ինժեներ Աշոտ Ավետիսյանից տեղեկացա, որ թերակատարումը գոյացել է, այսպես ասած, օբյեկտիվ պատճառներով՝ այլ արտադրամասերից հումքը և մասերը ժամանակին չեն ըստացվել ու անա՝ թերակատարում: Գլխավոր ինժեները համոզված էր, որ չորրորդ եռամսյակում ճեղքվածքն անպայման կփակվի և հնգամյակի առաջին տարվա առաջադրանքները կկատարվի: Միայն հոկտեմբերին թերակատարման երեք տոկոսն արդեն փակվել է:

Իմ ծոցատետրը լցվում է անուններով ու փաստերով: Դրոշմման № 21 արտադրամասի կուսակցական խմբի կազմակերպիչ Վաղարշակ Ղասաբօղլյանի և արտադրամասի պետ Ռոբերտ Սահակյանի ուշադրությունը ժողովում հրավիրվեց շատ կարևոր հարցի վրա: Ասվեց, որ արտադրամասի կողմից ճշգրիտ սարքերի մասերի հանձնման գրաֆիկի խախտումը ուղղակի ձևով խոչընդոտում է հավաքման արտադրամասերի համաչափ աշխատանքին: Ասվեց նաև, որ կուսակցական խումբը, ինչպես հարկն է, չի զբաղվել թողարկվող մասերի որակի ու աշխատանքային կարգապահության բարձրացման հարցերով: Իսկ կոմունիստնե՞րը: Առանձին-առանձին նրանք արտադրության առաջավոր են: Սակայն վատն այն է, որ ամեն մեկը բավարարվել է միայն իր անմիջական աշխատանքը կատարելով: Ստացվել է այսպես՝ ես իմ առաջադրանքը կկատարեմ, իսկ ուրիշի հետ գործ չունեմ: Այսպիսի վերաբերմունքն արդեն կոմունիստին վայել չէ:

Իսկ ահա գալվանապատման № 23 արտադրամասի կոլեկտիվի և կոմունիստների մասին բոլորովին այլ բան ասվեց: Կուսակցական խմբի ղեկավար Սեդա Մանվելյանն ու արտադրամասի պետ Վլադիմիր Սիմոնյանը համախմբել են կոլեկտիվի ուժերը և ընթացիկ տարվա երեք եռամսյակներում առաջադրանքը կատարել 102,2 տոկոսով: Անցած տարվա համեմատությամբ թողարկվող մասերի որակը լավացել է, սակայն դեռ լրիվ չի վերացել ցածրորակ մասերի մուտքը մյուս արտադրամասեր:

Այս արտադրամասում կա չորս կոմունիստ:
Նրանք բոլորն էլ իրենց անձնվեր աշխատան-
քով օրինակ են ծառայում մյուս բանվորներին,
ձգտում են վերացնել արտադրամասում տեղ
գտած ամեն մի թերություն:

Գովեստի խոսքեր ասվեցին նաև գործիքա-
շինական № 50 արտադրամասի մասին, որի
կուսակցական խմբի ղեկավարը Ասյա Դավթ-
յանն է: Ժողովի մասնակիցներն իմացան, որ
բարելավվել է դրոշմների, հարմարանքների
ու գործիքների որակը: Արտադրամասի կուս-
խումբը կոլեկտիվում մեծ հեղինակություն ու-
նի: Բոլոր կուսակցականներն էլ արտադրու-
թյան առաջավոր են, վարպետ-դաստիարակ:
Կուսակցական ժողովում առանձնապես նշվեց
այդ արտադրամասի պետ, կոմունիստ Ալբերտ
Ղազարյանի անունը: Հետո ես գործարանի
գլխավոր ինժեներ Աշոտ Ավետիսյանին հարց-
րի, թե հատկապես ինչո՞վ է աչքի ընկնում
Ալբերտ Ղազարյանը: Ու գլխավոր ինժեներն
ասաց, թե նա հիանալի կազմակերպիչ է, իր
գործի իսկական վարպետ, ազնիվ է, արդարա-
միտ, պահանջկոտ: Ամենքի նկատմամբ հոգա-
տար է, ամեն ինչի համար՝ սրտացավ և սիրով
իր հարուստ փորձն ու հմտությունը հաղոր-
դում է երիտասարդներին, նրանց, ովքեր դրանց
կարիքն զգում են: Մի խոսքով, օրինակելի կո-
մունիստ է:

Ինչ վերաբերում է հավաքման № 32 արտա-
դրամասին, ապա այն առանձին կարևորություն
ունի գործարանում, որովհետև հիմնականում
կատարում է արտասահմանյան պատվերներ:
Այդ արտադրամասում հավաքված էլեկտրա-
կան ճշգրիտ սարքերը առաքվում են արտա-
սահմանյան 38 երկրներ, այդ թվում՝ Անգլիա,
Ֆրանսիա, ԳՖՀ, Ֆինլանդիա, Արգենտինա,
Հնդկաստան և այլն:

Անա և նյութերի հավաքման իմ պլանի եր-
րորդ կետը՝ որակ և խնայողություն:

Գործարանի կուսկազմակերպության հաշվե-
տու-ընտրական ժողովում այս հարցը արծարծ-
վեց բազմիցս: Օրինակ, ասվեց, որ մի շարք
մասեր այսուհետ պետք է մշակվեն փոշեմա-
մըլման մետաղագործության եղանակով: Ու
ես նորից դիմեցի գլխավոր ինժեների օգնու-
թյանը, խնդրեցի բացատրել, թե ի՞նչ բան է
փոշեմամլման մետաղագործությունը:

— Կարելի է ասել, որ դա հեղաշրջում է մե-
տաղագործության մեջ: Անա տեսեք,— ասաց
նա և ցույց տվեց մետաղե մի մաս,— այսպիսի
դետալը պատրաստելու համար վարպետը
վերցնում է մետաղի մի կտոր, տաշում-տաշ-
տըշում է, ծակում-ծակծկում, մինչև որ, երկա-
րատև մշակումից հետո, անձև մետաղից ըս-
տացվում է պահանջվող չափն ու ձևը: Իսկ հի-
մա երկաթի փոշին վարպետը լցնում է նախա-
պես այս մասի ձևն ստացած կաղապարի մեջ,
ու բարձր ճնշման և ջերմության տակ իսկույն
ստացվում է պատրաստի մասը: Մի կաղապա-
րով կարելի է ստանալ տասնյակ հազարավոր
մասեր և բոլորը միանման, ճշգրիտ չափերով ու
միայն բարձր որակի: Եվ ահա մեր գործարա-
նում շատ աշխատատար տասը մասերից յոթը
այժմ կատարվում է փոշեմամլման եղանակով:
Այդպիսով, խնայվում է մեծ քանակությամբ մե-
տաղ և անհամեմատ բարձրանում նոր եղանա-
կով ստացվող մասերի որակը: Իսկ դա նշա-
նակում է՝ էապես բարելավվել է մեր ճշգրիտ
սարքերի որակը:

Կուսակցական ժողովում նշվեց նաև, որ է-
լեկտրական ճշգրիտ մի շարք սարքեր, ինչ-
պես, օրինակ, «Մ—93-ը», «Մ—903-ը», «Մ—
906-ը» և այլն, ավելի քան 12 տարի է, ինչ
թողարկվում են առանց որևէ կառուցվածքա-
յին և արտաքին տեսքի փոփոխման: Դրանք
այլևս չեն բավարարում ներկայիս պա-
հանջները ու չեն կարող մրցել հայրենական ու
արտասահմանյան համանման սարքերի հետ:
Ահա թե ինչու գործարանի կոնստրուկտորա-
կան բյուրոն մոդեռնացրել է վահանային
սարքերը և նոր նմուշներից 30-ական սարք
ներկայացրել պետական փորձարկման: Նոր
տեսակի ճշգրիտ սարքերն ունեն փոքր ծավալ
ու մի շարք այլ առավելություններ:

Խնայողության մի ուրիշ օրինակ: Տարիներ
շարունակ պլաստմասսայի մնացուկներն այս-
տեղ դեն են նետվել: Եվ ահա գործարանի ղե-
կավարությունը որոշել է աշխատել ճկազանգ-
վածի մամլափոշու տնտեսումով. պլաստմա-
սայե մասերից ստացված մնացուկն աղալ, հա-
մապատասխան չափով խառնել մամլափոշուն
և նորից ձուլել: Գործարանում արդեն պատ-
րաստվել է հատուկ մեքենա, որը աղում, փոշի
է դարձնում պլաստմասսայի մնացված կը-
տորները: Եթե փորձարարական այդ գործո-
ղությունը դրական արդյունք տա, մամլափոշու
պատճառով այլևս պարապուրդներ չեն լինի:

Կուսբյուրոյի հաշվետվության մեջ այսպիսի
միտք հայտնվեց. «Շատ կարևոր է, որ խնայո-
ղաբար օգտագործվեն յուրաքանչյուր կիլոգրամ
հումքն ու մետաղը: Տնտեսությունը պետք է
լինի խնայողական, այսպիսին է ժամանակի
պահանջը»:

Ժողովի ընդմիջման ժամանակ որոշեցի փո-
քըր-ինչ թարմանալ գործարանի ծառազարդ
բակում: Մի երիտասարդ կոմունիստ եկավ ինձ
ուղեկցելու: Դահլիճից դուրս եկանք, մտանք
բակ: Ծառերի տակ մութ էր, ու հեմուղին չէր

երևում: Երիտասարդը նկատեց իմ տարակուսանքը և բացատրեց.

— Գործարանի բակում էլեկտրական լուսավորություն ունենք, բայց անջատել ենք: Ամբողջ գիշերը լամպերը վառվում էին, և էլեկտրական էներգիան անխնա վատնելու համար մեզ տուգանեցին: Ու հիմա անջատել ենք...

Ստացվում է այսպես. եթե չենք թողնում ամբողջ գիշերը էներգիան վատնենք, ուրեմն հոսանքը լրիվ կանջատենք: Բայց չէ՛ որ գործարանում գոյություն ունի պահակային ծառայություն և նրա հերթապահի համար ամենևին դժվար չի լինի որոշակի ժամին սեղմել էլեկտրական հոսանքի անջատիչը...

Ու երբ քայլում էի մթին ճեմուղում, մտաբերեցի Հունգարիայի Բալատոնալմադի փոքրիկ քաղաքի երկաթուղային կայարանը: Բարձունքի վրա հպարտորեն կանգնած «Ավրորա» հյուրանոցից կայարանը երևում էր ինչպես ափի մեջ: Ամեն օր, երբ մութն ընկնում էր, ես՛ հետաքրքրությամբ հետևում էի կայարանի տարածքի լուսավորությանը: Երբ գնացքը մոտենում էր կայարանին, միանգամից վառվում էին բոլոր լամպերը: Գնացքն այնտեղ կանգնում էր հինգ րոպե ու հետո, երբ հեռանում էր կայարանից, բոլոր լամպերը մարում էին: Որպեսզի կայարանի հերթապահը չմոռանա միացնել կամ անջատել էլեկտրական հոսանքը, հունգարացիները սրամիտ լուծում են գտել. կայարանի երկու կողմում, երկուական կիլոմետր հեռավորության վրա, երկաթգծի կողքին տեղադրել են ավտոմատ սարք: Երբ գնացքն անցնում է այդ սարքի կողքով, ռելեն միացնում է հոսանքը, կայարանում վառվում են բազմաթիվ լամպերը, և ուղևորները մտնում են լուսավոր կայարան: Իսկ երբ գնացքը հեռանում էր կայարանից, երկու կիլոմետր անցնելուց հետո ռելեն անջատում էր հոսանքը, ու կայարանում միանգամից հանգում էին արդեն ոչ ոքի պետք չեկող լամպերը:

Էլեկտրական էներգիայի խնայողության մի ուրիշ, շատ ուսանելի եղանակի տարիներ առաջ ականատես եմ եղել Բեյրութի հյուրանոցներից մեկում: Երեկոյան կամ գիշերը, երբ մտնում էինք հյուրանոցի շքամուտք, այնտեղ մութն էր լինում: Սակայն մենք արդեն գիտեինք, որ վերելակի կողքին կոճակ կա: Սեղմում էինք կոճակը և շքամուտքը լուսավորվում էր: Մտնում էինք վերելակ ու բարձրանում մեր հարկաբաժինը: Այնտեղ նույնպես լուսավոր էր: Իսկ եթե պատահում էր, որ մինչև դուռը բացելը զրույցի էինք բռնվում, լույսը հանգում էր: Սակայն վհատվելու հարկ չկար, որովհետև այդտեղ նույնպես էլեկտրական հոսանքի կոճակ կար: Սեղմում էինք կոճակը, նորից շքամուտքը ողողվում էր լույսով ու երբ անցնում էր մեկ րոպեն, նորից հանգչում էր լամպը: Չէ՛ որ մեկ րոպեն լիովի բավական էր բանալին գրպանից հանելու և դուռը բացելու համար:

Էլեկտրաճշգրիտ սարքերի գործարանի կուսկազմակերպության հաշվետու-ընտրական ժողովը գործարար մթնոլորտում քննարկեց կուսբյուրոյի հաշվետվությունը: Ելույթ էին ունենում արտադրության հրամանատարն ու բանվորը, գլխավոր ինժեներն ու տեխնիկական վերահսկողության բաժնի վերահսկիչը, կոմերիտական կազմակերպության քարտուղարն ու ժողովրդական վերահսկողության խմբի նախագահը, կուսշրջկոմի ներկայացուցիչն ու ձեռնարկության դիրեկտորը: Եվ ամեն մեկը շոշափում էր կարևոր մի հարց, անդրադառնում կուսբյուրոյի գործունեությանը, խոսում արտադրության կազմակերպման, ներկուսակցական աշխատանքների և ընդհանուր հետաքրքրություն ներկայացնող այլ հարցերի շուրջ: Արժեր ամեն մի ելույթի անդրադառնալ առանձին, սակայն ես առանձնացրի միայն երկուսը:

Ահա ամբիոնին է մոտենում № 25 արտադրամասի բանվոր Սուրեն Վարդանյանը:

— Ի՞նչն է խանգարում մեր աշխատանքների կազմակերպմանը: Նախ, նյութերը օժանդակ արտադրամասերից միշտ ստացվում են ուշացումով: Մենք շարունակ ասում ենք, որ առնվազն չորս օր շուտ նյութերը պետք է լինեն արտադրամասում, սակայն գրեթե միշտ խախտվում է այդ ժամկետը: Մեր ընդհանուր գործին խանգարող մյուս պատճառը մասերի ցածրորակ լինելն է: Օրինակ, հոսքային գծերում հավաքվող սարքերի մի մասը, օհմերի փոփոխության պատճառով, հարկադրված ենք լինում քանդել: Իսկ դա ուղղակիորեն վնասում է արտադրողականության բարձրացմանը: Դժվար չէ նկատել, թե որքան անտեղի ժամանակ է կորչում թերություն ունեցող սարքերը քանդելու և նորից հավաքելու վրա: Եվ, բնականաբար, բանվորները չեն հասցնում այդ անօգուտ գործի հետ կատարել օրվա առաջադրանքը: Բայց չէ՛ որ պարզապես քամուն է տրվում նաև նրանց աշխատանքը, ովքեր թերություն ունեցող սարքեր են ուղարկում մեզ մոտ:

Ահա և երիտասարդ կոմունիստ, տեխնիկական վերահսկողության բաժնի վերահսկիչ, ՀԼԿԵ Շահումյանի շրջկոմի բյուրոյի անդամ Կարինե Հակոբյանի ելույթը:

— Տեխնիկական վերահսկողության բաժնի աշխատողների հիմնական խնդիրը,— ասաց Կարինեն,— թողարկվող արտադրանքի որակի պետական չափանիշների պահպանմանը հըսկելն է: Ահա թե ինչու մեր բաժնում մշտապես քննարկվում են սարքերի որակին վերաբերող հարցեր: Մենք ունենք որակի խորհուրդ, որի գործունեությունը դրված է ամուր հիմքերի վրա: Այդ խորհրդի նպատակասլաց աշխատանքի շնորհիվ է, որ զգալիորեն նվազել է սարքերի ետդարձի տոկոսը: Չնայած այս ամենին, մենք դեռ չենք կարողացել հաղթահարել նախապատրաստական արտադրամասերի հախուռն վերաբերմունքը ընդհանուր գործի նըկատմամբ: Այդ օղակներում աշխատող կոմունիստներն ու մյուս բանվորները այդպես էլ լրջորեն չեն գիտակցում, որ հատկապես իրենց քարեխիղճ աշխատանքով, իրենց թողարկած արտադրանքի որակով է պայմանավորված հավաքման արտադրամասերում ստեղծվող սարքերի որակը: Մի՞թե պարզ չէ, որ տեխնիկական թերություններ ունեցող մասերով հավաքված սարքը, որքան էլ հավաքող բանվորը հմուտ լինի, չի կարող կատարյալ լինել: Իսկ մենք պետք է թողարկենք միայն անթերի, գերազանց գործող էլեկտրական ճշգրիտ սարքեր:

Կոմունիստներն էլեկտրաճշգրիտ սարքերի գործարանի կուսկազմակերպության բյուրոյի աշխատանքը հաշվետու ժամանակաշրջանում միաձայն գնահատեցին բավարար ու անցան ընտրություններին: Մի մանրուք գրավեց իմ ուշադրությունը: Երբ թեկնածուներ էին առաջադրում կուսբյուրոյի կազմի համար, մի կոմունիստ տեղից հայտարարեց.

— Իմ կարծիքով, կանանց թիվը բավական շատ եղավ:

— Եվ դա բնական է,— պատասխանեց ժողովի նախագահ, գործարանի դիրեկտոր Ռոբերտ Սարգսյանը,— չէ՛ որ մեր ձեռնարկության աշխատողների 75 տոկոսը կանայք են:

Կուսկազմակերպության բյուրոյի քարտուղար ընտրվեց գործարանի արտադրության պետի տեղակալ Էդուարդ Մկրտչյանը: Նա Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի սաներից է ու հինգերորդ տարին է, ինչ աշխատում է էլեկտրաճշգրիտ սարքերի գործարանում: Այդ միջոցում երկու անգամ անընդմեջ ընտրվել է կուսբյուրոյի անդամ, իսկ ահա հիմա, երբ լրացել է կուսակցության շարքերում գտնվելու նրա տասը տարին, առաջին անգամ ընտրվում է խոշոր ձեռնարկության կուսկազմակերպության քարտուղար:

Այսպես ահա իմ ծոցատետրի էջերը լցվեցին Երևանի էլեկտրաճշգրիտ սարքերի գործարանի կուսկազմակերպության հիանալի մարդկանց անուններով, մի շարք խոսուն թվերով ու բնորոշ փաստերով: Մնում է թուղթ ու գրիչ վերցնել ու արտադրության մեջ աշխատող կոմունիստների, նրանց օգտաշատ գործերի, հատկապես թողարկվող ապրանքների որակի բարձրացման ու խնայողության համար սկըսված մեծ շարժման մասին գրել մի ակնարկ: Հատկապես խնայողության մասին. չէ՛ որ դա մեր ժամանակի պահանջն է:

Խ. Հ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱԿԱՆԱՎՈՐ ՏԵՍԱԲԱՆԸ

Վ. Ի. Լենինի զինակիցների մասին գրվել են և դեռ կգրվեն բազում ուսումնասիրություններ, գրքեր: Սույն թեման, հիրավի, անսպառ է: Ստեփան Շահումյանը լենինյան վառ համաստեղության՝ բանվորական շարժման այն տաղանդավոր առաջնորդներից է, որոնք դիմացան ժամանակի փորձությանը, իբրև պրոֆեսիոնալ հեղափոխականներ կյանքի մեծ դպրոց անցան:

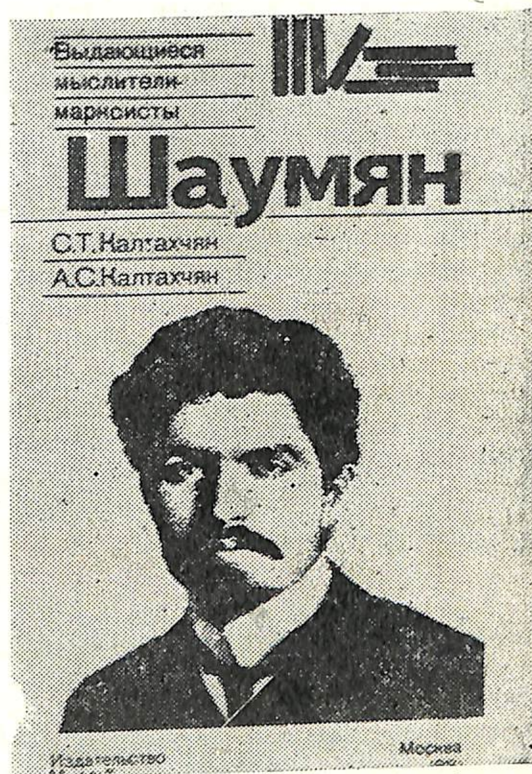
«Мысль» հրատարակչությունը հիանալի նվեր մատուցեց սովետական ընթերցողին՝ հրատարակելով նոր գիրք* Ստեփան Շահումյանի մասին: Մեր գրադարանները համալրվեցին մեծ Լենինի հավատարիմ աշակերտին և զինակցին, կուսակցական ու պետական ականավոր գործչին, կոմունիստական կուսակցության խոշոր տեսաբանին նվիրված հետաքրքրական մի աշխատությամբ ևս:

Աշխատությունը գրված է փաստական հարուստ նյութերի հիման վրա: Մի շարք փաստաթղթեր ու նյութեր հրապարակվում են առաջին անգամ: Անհրաժեշտ է նշել, որ մինչ այս գիրքը, Ստ. Շահումյանի վերաբերյալ լույս են տեսել բազմաթիվ ուսումնասիրություններ, մենագրություններ, ինչպես և նրա գրչին պատկանող երկեր, որոնք կարդացվում են մեծ հետաքրքրությամբ:

Այս գրքում հատկապես խորիմաստ են հնչում մեծ Լենինի՝ Շահումյանին ուղղված խոսքերը: «...Մենք հիացած ենք ձեր հաստատուն վճռական քաղաքականությամբ...», ապա՝ «Ես լիովին վստահում եմ Շահումյանին»:

Ուշագրավ և գիտականորեն ճշմարտացի այս աշխատության մեջ ներկայացված են Ստ. Շահումյանի հերոսական կյանքն ու գործունեությունը, հեղափոխական շարժման մեջ նրա առաջին քայլերը, աշխարհայացքի կերպավորման ընթացքը...

Գրքի հեղինակները հմտորեն բացահայտում են գիտական կարևորությունն ու արդիականությունը Շահումյանի աշխատությունների, որոնցում նա պաշտպանել է դիալեկտիկական և պատմական մատերիալիզմը, լայնորեն պրոպագանդել լենինյան ուսմունքը նոր տիպի կուսակցության, դասակարգային պայքարի, ազգերի և ազգային հարաբերությունների մասին, մտքի զարմանալի հստակությամբ ապացուցել մարքսիզմ-լենինիզմի գիտական հետևողականությունն ու համակողմանիությունը, անողոք պայքարել է բուրժուական գաղափարախոսների, ռևիզիոնիզմի և օպորտունիզմի ամեն մի դրսևորման դեմ:

* С. Т. Калтахчян, А. С. Калтахчян. Шаумян (Серия выдающиеся мыслители-марксисты). М., «Мысль», 1981.

Գիրքը բաղկացած է առաջաբանից, յոթ գլուխներից ու վերջաբանից: Վերջում կենսագրական համառոտ ժամանակագրությունն է, անվանացանկը և գրականության բաժինը:

Աշխատության արժանիքներից է այն, որ հեղինակներին հաջողվել է տրամաբանական անխզելի կապ ստեղծել գրքի գլուխների միջև: Առաջին երկու գլուխները նվիրված են երիտասարդ Շահումյանի հեղափոխական հայացքների կերպավորմանը և լուսաբանված է նրա հեղափոխական գործունեությունը XIX դարի վերջին և XX դարի սկզբին:

Ս. Տ. և Ա. Ս. Ղալթախչյանները ցույց են տալիս, թե ինչպես երիտասարդ Ստեփանը, հետևելով լենինյան ուսմունքին, հիմնավորեց ուսանողական շարժումները քաղաքական պայքարի լայն ուղի դուրս բերելու, բանվորական շարժման հետ հեղափոխական ուսանողության սերտ կապի խիստ անհրաժեշտությունը ամբողջ ժողովրդի ազատության համար մղվող պայքարում: Մյուս լենինյանների հետ մեկտեղ Շահումյանն ակտիվ մասնակցել է իսկրայական կազմակերպությունների գործունեությանը, պրոպագանդել ու պաշտպանել պրոլետարիատի հեղափոխական ինքնուրույն կուսակցություն ստեղծելու լենինյան գաղափարը:

Համակողմանի լուսաբանված է Շահումյանի դերը «Հայ սոցիալ-դեմոկրատների միության», նրա անլեգալ օրգան «Պրոլետարիատի» ըստեղծման գործում, Վ. Ի. Լենինի վերաբերմունքը «Միության» նկատմամբ, նրա տված դրական գնահատականը «Հայ սոցիալ-դեմոկրատների միության» Մանիֆեստին»: Զգալի տեղ է հատկացված այն ժամանակաշրջանին, երբ Շահումյանը գտնվում էր արտասահմանում, որտեղ հանդիպումներ է ունեցել միջազգային բանվորական շարժման խոշոր գործիչների՝ Ա. Բեբելի, Ֆ. Մերինգի, Կ. Կաուցկու և ուրիշների հետ: Շահումյանի հետագա գործունեության համար վճռական նշանակություն ունեցավ ծանոթությունը Վ. Ի. Լենինի և Գ. Վ. Պլեխանովի հետ: Կուսակցության II համագումարից հետո Շահումյանը, որպես ՌՍԴԲԿ Բեռլինի կոմիտեի անդամ, հետևողականորեն պաշտպանեց լենինյան դիրքորոշումը:

Գրքում շեշտված է Շահումյանի կարևոր դերը բուրժուադեմոկրատական հեղափոխության փուլը ժխտող ռեֆորմիստների, անարխիստների, տրոցկիստների օպորտունիստական քաղաքականության դեմ մղվող պայքարում:

Անդրադառնալով աննկուն հեղափոխական-լենինյանի Էվոլյուցիոնիզմն ու ռևոլյուցիոնիզմը հասարակական գիտության մեջ աշխատությանը, հեղինակները ցույց են տալիս, որ Շահումյանը լենինաբար սահմանեց ու բացահայտեց ռևիզիոնիզմի քաղաքական էությունը, որը հակադրում էր հեղափոխությունը էվոլյուցիային, ընդունելով միայն էվոլյուցիոն զարգացում բուրժուական հասարակարգի պայմաններում: Վերլուծելով էվոլյուցիայի և հեղափոխության փոխադարձ կապը՝ Շահումյանը հանգում է գիտականորեն հիմնավորված այն հետևության, որ «Միայն գիտակից վերաբերմունքը դեպի պատմական պրոցեսը, պատմական զարգացման օրենքների ճիշտ գիտական ըմբռնումը, էվոլյուցիոնիզմը ռևոլյուցիոնիզմի հետ համատեղելու ընդունակությունը,— միայն սա է ապահովում մեզ համար խելացի, նպատակահարմար, ճշմարիտ հեղափոխական գործունեություն» (Ստ. Շահումյան, ԵԼԺ, հ. 1, էջ 131):

Ներկայացնելով Ստ. Շահումյանի վերոհիշյալ և տեսական այլ աշխատությունների բովանդակությունը, ցույց տալով, որ հասարակական երևույթներն ու պրոբլեմները վերլուծելիս Շահումյանը միշտ առաջնորդվել է մարքս-լենինյան գիտությամբ, սույն գրքի հեղինակները համոզիչ կերպով ապացուցում են, որ Շահումյանի դրույթների և հետևությունների մեծ մասը տասնյակ տարիներ անց՝ մեր ժամանակներում ևս պահպանել են իրենց կորովը, գիտական նշանակությունն ու արդիականությունը:

Գրքի հեղինակները բազմակողմանի ու հանգամանորեն լուսաբանել են Ստ. Շահումյանի գործունեությունը առաջին ռուսական բուրժուադեմոկրատական հեղափոխության ժամանակաշրջանում և ռեակցիայի տարիներին: «...Մենք հաստատ համոզված ենք Իլյիչի դիրքավորման ճշմարտացիությանը... Մենք ամբողջովին Իլյիչի կողմն ենք»: 1908 թ. Մ. Ցխակայային գրած նամակներից մեկի այս խոսքերն ամենայն պարզությամբ ու խորությամբ բացահայտում են ականավոր հեղափոխական պրոպագանդիստի, լենինյան դպրոցի փիլիսոփա Շահումյանի աշխարհայացքի բուն էությունը:

Գրքի հեղինակները մանրամասն լուսաբանում են Շահումյանի պայքարը այսպես կոչված «քննական փորձի» փիլիսոփայության՝ էմպիրիոկրիտիցիզմի դեմ, որը ռևիզիայի ենթարկելով մարքսիզմը, այն ձևափոխում էր մախիզմով: Ճիշտ ըմբռնելով էմպիրիոկրիտիցիզմի և դրա տարբերակների՝ էմպիրիոմոնիզմի, էմպիրոսիմվոլիզմի և այլնի բուն էությունը, Շահումյանը հաստատակամորեն պաշտպանեց լենինյան դիրքորոշումը, խորապես գնահատելով նրա սկզբունքայնությունն ու բացառիկ նշանակությունը:

Գրախոսվող գրքի հեղինակները համոզիչ կերպով ցույց են տվել, որ Շահումյանը՝ որպես հետևողական լենինյան, վճռականորեն մերկացրել է մախիստական փիլիսոփայական տեսության սնանկությունը, վերհանել դրա դասակարգային նպատակները:

Ծահումյանը հակաքնական, անսկզբունքային էր համարում ամեն մի կոմպրոմիս բուրժուական փիլիսոփայության հետ, դրա միացումը մարքսիզմ-լենինիզմին: Նա բացատրում էր, որ հեղափոխականի համար հատկապես կարևոր է «վաղվա տարրերը այսօր տեսնելու կարողությունը» և շեշտում, որ նորի անխուսափելիության նման հասկացողությունը, որպես ճանաչողության մեթոդ, տալիս է հենց մարքսիստական դիալեկտիկան: Պաշտպանելով դիալեկտիկական և պատմական մատերիալիզմը, նա մշտապես ղեկավարվել է դրանով, ստեղծագործաբար կիրառել այն իր հեղափոխական գործունեության մեջ:

Լինելով համակողմանի զարգացած մարքսիստ-փիլիսոփա, Ծահումյանը մեծ ուշադրություն է նվիրել մարքսիզմ-լենինիզմի տեսության կենսունակության գիտական հիմնավորմանը, նրա կիրառելիությանը յուրահատուկ պայմաններ ունեցող բազմազգ Անդրկովկասում, ուր հեղափոխական շարժումների զարգացման գլխավոր արգելքը բուրժուական նացիոնալիզմն էր:

Ազգային հարցի ճանաչված խոշոր տեսաբաններից մեկն է Ստ. Ծահումյանը: Պատահական չէ, որ Վ. Ի. Լենինի հետ նրա նամակագրությունում արժանի տեղ է գրավում ազգերի և ազգային հարաբերությունների տեսության պրոբլեմի քննարկումը:

«Պրոլետարիատի ուժը նրա ինտերնացիոնալ դասակարգային համերաշխությունն է». Ծահումյանի խորիմաստ այս խոսքերն են ընտրված իբրև բնաբան գրքի չորրորդ գլխի, որը նվիրված է լենինիզմի ազգային հարցի տեսության և ծրագրի հարցերի մշակման ոլորտում Ծահումյանի ներդրմանը: Նա գտնում է, որ ազգային հարցն անհնար է լուծել առանց ըմբռնելու դրա դասակարգային էությունը: Ցույց տալով, որ սկզբից ևեթ, ազգերի և ազգային հարաբերությունների տեսության պրոբլեմը մշակելիս Ծահումյանը ելել է լենինյան դրույթներից, հեղինակները միաժամանակ նշում են, որ ազգային հարցին նվիրված իր առաջին աշխատության մեջ (Ազգային հարցը և սոցիալ-դեմոկրատիան) ազգերի բնորոշման խնդրում սայրդել է որոշ անհստակություն, անհետևողականություն, «ազգ» և «ազգություններ» հասկացությունների ոչ հստակ գործածություն: Հեղինակները միաժամանակ շեշտում են, որ, չնայած դրան, ազգերի տեսությանը նվիրված իր այդ առաջին խոշոր աշխատության մեջ Ծահումյանը ճիշտ է վերլուծել հարցի էությունը, ազգը համարելով սոցիալական երևույթ:

Մեծ է Ծահումյանի այս աշխատության նշանակությունը որպես հասարակական այդ բարդ երևույթի պատմամատերիալիստական խոր վերլուծության նմուշ: Ազգային հարաբերությունների պրոբլեմը նա քննարկել է դասակարգային պայքարի պրոբլեմի հետ սերտորեն առնչված:

Ազգային-կուլտուրական ավտոնոմիայի մասին գրքույկում, քննադատելով նացիոնալիզմի այդ նրբին տարատեսակության դասակարգային ու տեսական հիմքերը, Ծահումյանը դրան հակադրել է ազգային հարցի մարքս-լենինյան լուծումը: Ազգային-կուլտուրական ավտոնոմիայի տեսության սոցիալական չարիքը, ինչպես նշել է Ծահումյանը, այն է, որ դրա քարոզիչները մարքսիզմի դրոշի ներքո քարոզում են ռեակցիոն նացիոնալիզմը:

Անդրկովկասի մյուս լենինյանների հետ միասին,— նշվում է այս գլխում,— Ծահումյանը վիթխարի աշխատանք է ծավալել Կովկասում ինտերնացիոնալիստական բոլշևիկյան կազմակերպությունների ստեղծման ու ամրապնդման համար: Հանգամանալի է ներկայացված Ծահումյանի պայքարը աջ և ձախ օպորտունիստների դեմ ազգերի ինքնորոշման մասին բոլշևիկյան ծրագրային լոզունգը պաշտպանելիս: Ծահումյանը միշտ հանդես է եկել Անդրկովկասը Ռուսաստանից անջատելու դեմ, «Անդրկովկասի՝ այս կամ այն չափով Ռուսաստանից հեռանալը,— գրել է նա,— կդանդաղեցնի նրա տնտեսական և կուլտուրական զարգացումը, իսկ այդ շատ կվնասի պրոլետարիատին»:

Համապատասխան գլխի վերջում իրավամբ նշվում է, որ Ստ. Ծահումյանը որպես խոշոր մարքսիստ-տեսաբան աճել է հեղափոխական մտքի լենինյան լաբորատորիայում: Պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի բոցաշունչ մարտիկը անդուլ պայքարել է ինտերնացիոնալ հիմքի վրա պրոլետարական կուսակցության, արհմիությունների և պրոլետարիատի այլ կազմակերպությունների ստեղծման համար, պայքարել ընդդեմ նացիոնալիզմի:

Ծահումյանի աշխատություններում կարևոր տեղ են գրավում հոգևոր մշակույթի հարցերն ընդհանրապես, մարքս-լենինյան էսթետիկայի և գրականագիտությանը՝ մասնավորապես: Լայնորեն լուսաբանելով նրա սկզբունքային պայքարը գրականության կուսակցականության համար, գրքի հեղինակները հինգերորդ գլխում ներկայացրել են Ծահումյանին որպես գեղագետ ու գրականագետ, սոցիոլոգ ու գրականության տեսաբան:

Գրախոսվող գրքի հաջորդ գլուխը նվիրված է մենշևիկների, էսեռների, անարխիստների և մարքսիզմի այլ հակառակորդների դեմ Ծահումյանի մղած բազմակողմանի պայքարին, ի պաշտպանություն լենինյան տեսության, սոցիալիստական հեղափոխության նախապատրաստության և իրականացման ժամանա-

կաշրջանի ստրատեգիայի ու տակտիկայի: Ծա-
հումյանն ակտիվ մասնակցել է ՌՍԴԲԿ VI
(Պրագայի) կոնֆերանսի նախապատրաստ-
մանն ու աշխատանքներին: Այս գլխում վեր-
հանված է նրա դերը բոլշևիկյան թերթերի ըն-
տեղծման, սոցիալիստական հեղափոխության
լենինյան տեսությունը պրոպագանդելու մար-
զում: Հետաքրքրությամբ են կարդացվում Լե-
նին—Կրուպսկայա—Ծահումյան նամակագրու-
թյանը նվիրված էջերը: Ոստիկանության ձեռքն
է ընկնում Լենինին ուղղված մի նամակ՝ «Ա-
յաքս» ստորագրությամբ: Գաղտնի ոստիկա-
նությունը պարզում է, որ Այաքսը Ծահումյանն
է: Եվ Բաքվի նահանգային ոստիկանական
վարչությունը ոստիկանական դեպարտամեն-
տին հայտնում է «...Ծահումյանը համարվում է
Կովկասի ամենազարգացած ու ամենափորձված
կուսակցական աշխատողներից մեկը, որի հետ
կապվում են բոլոր շրջանները և արտասահմա-
նում ապրող կուսակցական անձինք: ...Նրա վը-
տարումը Կովկասից... հանգստություն կբերի...
Կովկասյան շրջանում»: Հակառակորդի նման
գնահատականը ևս հույժ բնութագրական է
Վ. Ի. Լենինի սկզբունքային ու նվիրված զի-
նակցի համար:

Առավելագույն հստակությամբ է բացա-
հայտված Ծահումյանի վերաբերմունքը սովետ-
ների ու երկիշխանության, մենշևիկների և է-
սեռների խայտառակ դավաճանության նկատ-
մամբ. արտացոլված է նրա պայքարը զինված
ապստամբության լենինյան կուրսի իրականաց-
ման համար:

Կովկասի արտակարգ կոմիսարը: Պայքարը
լենինիզմի հաղթանակի համար մեծ Հոկտեմ-
բերից հետո. այսպես է կոչվում գրքի եզրա-
փակիչ գլուխը, ուր հեղինակները կոնկրետ
փաստերով ներկայացրել են Բաքվի բոլշևիկ-
ների հաստատուն և վճռական քաղաքականու-
թյունը, բացահայտել Ծահումյանի՝ որպես կու-
սակցական ղեկավարի ու տաղանդավոր կազ-
մակերպչի, խոշորագույն դերն Անդրկովկասի
բարդ իրադրության պայմաններում: Մերկաց-
նելով անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստների
մեքենայությունները Անդրկովկասում, հեղի-
նակները ցույց են տվել բոլշևիկների բազմա-
պլանային աշխատանքը Անդրկովկասի կոմի-
սարիատի, հետագայում նաև Անդրկովկասյան
սեյմի հակաժողովրդական քաղաքականության,
Դոնի, Կուբանի հակահեղափոխական ուժերի,
ինչպես նաև իմպերիալիստական Գերմանիայի
ու Թուրքիայի հետ գործարքների բացահայտ-
ման մարզում: Այս ողջ համայնապատկերի վրա
գրքի հեղինակներն ամենայն համոզչությամբ
ցույց են տվել Ծահումյանի առաջատար դերը,
նրա հաստատուն և վճռական քաղաքականու-
թյունը, Բաքվի հակահեղափոխական խռովու-
թյան դեմ մղվող պայքարը, Ծահումյանի գլխա-
վորած հեղափոխական պաշտպանության կո-
միտեի աշխատանքը հանուն սովետական իշ-
խանության ամրապնդման:

Ընթերցողների լայն զանգվածներին, ՍՄԿԿ
պատմությունը և մարքս-լենինյան տեսությունն
ուսումնասիրողներին հասցեագրված այս գըր-
քում բացահայտված են և Ծահումյանի աշխա-
տությունների գիտական արժեքն ու արդիակա-
նությունը:

Միանգամայն դրական այս աշխատությունը
զերծ չէ մի քանի թերություններից: Մենք նը-
կատի ունենք որոշ տարեթվեր, առանձին ոչ
ճիշտ արտահայտություններ, պնդումներ, ո-
րոնք ակամա հանգեցնում են մտքի աղավա-
ղման, մեկնաբանությունների երկվության: Այս-
պես, 7-րդ էջում նշված է. «Ծահումյանի որոշ
հոդվածներ, որոնք նախկինում հրատարակվել
են առանց ստորագրության կամ կեղծանվամբ,
հայտնաբերված են վերջին տարիներս: Այդ
աշխատանքը շարունակվում է և այժմ»: Հարց
է ծագում. եթե այդ հոդվածները «գտնված են»
հենց «վերջին տարիներս», ապա ինչպե՞ս կա-
րող էին «հրատարակվել անցյալում», Ծահում-
յանի երկերի ժողովածուում: Պարզվում է, որ
խոսքը Ծահումյանի հոդվածների հեղինակային
պատկանելիության ճշգրտման մասին է և ոչ
թե հոդվածների հայտնաբերման: Նման ճշտու-
մը հասկանալի է դարձնում և նախադասու-
թյան շարունակության իմաստը. «Այդ աշխա-
տանքը շարունակվում է և այժմ»: Նույն էջում
սխալ են նշված նաև երկերի լիակատար հինգ-
հատորյա ժողովածուի հրատարակման տարե-
թվերը. 1978—1979 թթ.-ի փոխարեն պետք է
լինի 1975—1978 թթ.:

Էջ 13-ում հեղինակները գրում են. «Հայկա-
կան ՍՍՀ կուսակցական արխիվում»: Մինչդեռ
արխիվի այդպիսի անվանում չկա: Պետք էր
գրել «ՍՄԿԿ Կենտկոմին առընթեր ՄԼԻ-ի հայ-
կական ֆիլիալի կուսակցական արխիվում»: Ի
դեպ, այստեղ խոսվում է կուսարխիվում մի
շարք փաստաթղթերի առկայության մասին,
իսկ քիչ անց, որպես աղբյուր, նշվում է 1971 թ.
հրատարակված բրոշյուրը:

Էջ 14-ում նշվում է, որ հեղափոխական ու-

սանողության I Համառուսական համագումարը տեղի է ունեցել 1902 թ սկզբին, Պետերբուրգում, իսկ 219-րդ էջում, համառոտ կենսագրական ժամանակագրության մեջ, նշված է 1902 թ. փետրվարի 2—8-ը: Մինչդեռ այդ համագումարը, որի «Մանիֆեստը» տպագրվել էր «Իսկրայի» № 18-ում, տեղի է ունեցել ոչ թե Պետերբուրգում, այլ Ռիգայում, և ոչ թե փետրվարին, այլ 1902 թ. հունվարին (տե՛ս Советская историческая энциклопедия, հ. 3, էջ 810):

Էջ 17-ում նշվում է, որ Ծաղումյանի «Հոբելյանական ճառը խոր տպավորություն թողեց նրա ունկնդիրների (ընդգծումը մերն է— Հ. Օ.) և ընթերցողների վրա: Այն հուզել էր նաև իրեն՝ հոբելյարին»: Այն տպավորությունն է ըստեղծվում, թե իբր Ծաղումյանի ճառը լսողները, այսինքն՝ նաև լիբերալ բուրժուական ինտելիգենցիան, հրճվանքով է ընդունել այն: Մինչդեռ այդ ունկնդիրները Ծաղումյանին թույլ չտվեցին նույնիսկ ավարտելու ճառը (որի մասին, ի դեպ, հեղինակները գրել են 16-րդ էջում):

Այդ նույն՝ 17-րդ էջում «Մշակ» թերթի անունը թարգմանվել է որպես «Работник», մինչդեռ պետք է լիներ «Труженик»:

Էջ 8-ում մի քանի, իրոք, գովասանքի արժանի աշխատությունների թվում նշվում են նաև խիստ միջակ, հրապարակախոսական բնույթի բրոշյուրների հեղինակների անուններ, մինչդեռ չի հիշատակված Մ. Արզումանյանի անունը, որը վերջին տարիներս հրատարակել է հանրապետության գիտական հասարակայնության կողմից բարձր գնահատված հիմնարար մենագրություն Ստ. Ծաղումյանի մասին:

Աշխատությունը զերծ չէ վրիպակներից:

Ձնայած այս ամենին, մենք ամենայն համոզմամբ շեշտում ենք աշխատության գիտական արժույթը. հեղինակները կատարել են շնորհակալ գործ՝ ընթերցողներին ներկայացնելով նման ծանրակշիռ և լուրջ գիրք՝ ականավոր մարքսիստ անմահ Ծաղումյանի մասին:

Հ. Ս. ՕԳԱՆԵՍՈՎ

1981 թվականին «Լենինյան ուղիով» ամսագրում տպագրված հոդվածների և նյութերի ցանկ

	№№	էջ
Նոր տարվա շնորհավորանք սովետական ժողովրդին: Լ. Ի. Բրեժնևի ելույթը կենտրոնական հեռուստատեսությամբ և համամիութենական ռադիոյով .	1	3— 4
Ինֆորմացիոն հաղորդագրություն Սովետական Միության կոմունիստական կուսակցության XXVI համագումարի մասին	3	3— 4
Ինֆորմացիոն հաղորդագրություն Սովետակա Միության կոմունիստական կուսակցության կենտկոմի պլենումի մասին	3	5
ՍՄԿԿ կենտրոնական կոմիտեի հաշվետվությունը Սովետական Միության կոմունիստական կուսակցության XXVI համագումարին և կուսակցության հերթական խնդիրները ներքին ու արտաքին քաղաքականության բնագավառում: ՍՄԿԿ կենտկոմի գլխավոր քարտուղար ընկ. Լ. Ի. Բրեժնևի զեկուցումը 1981 թվականի փետրվարի 23-ին	3	6—74
Ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի ճառը համագումարի փակման ժամանակ . . .	3	75—78
ՍՄԿԿ կենտկոմում, ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդում, ՀԱՄԿԽ-ում և ՀամԼԿԵՄ կենտկոմում. Տասնմեկերորդ հնգամյակի առաջադրանքները հաջողությամբ կատարելու և գերակատարելու համամիութենական սոցիալիստական մրցության մասին	4	9—14
Ինֆորմացիոն հաղորդագրություն Սովետական Միության կոմունիստական կուսակցության կենտրոնական կոմիտեի պլենումի մասին	12	3
Ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի ճառը ՍՄԿԿ կենտկոմի պլենումում 1981 թ. նոյեմբերի 16-ին	12	4— 5
ՍՄԿԿ կենտրոնական կոմիտեում: ՍՄԿԿ XXVI համագումարի որոշումների լույսի ներքո աշխատավորների նամակների և առաջարկությունների հետ տարվող աշխատանքի հետագա բարելավման միջոցառումների մասին .	5	4— 6
ՍՄԿԿ կենտրոնական կոմիտեում	9	3— 5
ՍՄԿԿ կենտրոնական կոմիտեում	9	6— 9
Ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի ճառը Չեխոսլովակիայի կոմունիստական կուսակցության XVI համագումարում	4	3— 8
Լ. Բրեժնև— Երևանի մետրոպոլիտենի առաջին գծի կառուցման մասնակիցներին .	4	15
Լ. Բրեժնև— Արփա—Սևան թունելի հորատանցողներին, շինարարներին, մոնտաժողներին, նախագծողներին, կառույցի բոլոր մասնակիցներին .	4	16
Ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի ողջույնը Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության կենտրոնական կոմիտեին, Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետի նախագահությանը, Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների խորհրդին, Հայկական ՍՍՀ գյուղատնտեսության աշխատավորներին, գիտնականներին և մասնագետներին, կուսակցական, սովետական, արհմիութենական և կոմերիտական աշխատողներին, հանրապետության բոլոր աշխատավորներին	12	16
Ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի ճառը հերոս քաղաք Կիևում հուշահամալիրի հանդիսավոր բացման առթիվ 1981 թ. մայիսի 9-ին	6	3— 7
Ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի ճառը Վրացական ՍՍՀ-ի և Վրաստանի կոմկուսի 60-ամյակին նվիրված հանդիսավոր նիստում 1981 թ. մայիսի 22-ին . .	6	8—14
Ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի ելույթը ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի տասներորդ գումարման հինգերորդ նստաշրջանում 1981 թ. հունիսի 23-ին . . .	7	3— 4
Ընկեր Լ. Ի. Բրեժնևի ճառը Վիետնամի կոմունիստական կուսակցության Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Լե Զուանի պատվին տրված ճաշկերույթի ժամանակ 1981 թ. սեպտեմբերի 7-ին	10	3— 4

Վերստուգող սրբագրիչ՝ Մ. Բ. ՅԱՅԼՈՅԱՆ
Թողարկիչ՝ Մ. Պ. ԲՈՅՆԻԿՅԱՆ

Адрес редакции: 375033, Ереван-33, ул. Барекамутян 59 г.
Խմբագրության հասցեն՝ 375033, Երևան—33, Բարեկամության 59 գ: Հեռախոսներ՝ գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ 27—25—29, պատ. քարտուղար՝ 27—12—92, պրոպագանդայի և էկոնոմիկայի բաժիններ՝ 27—37—80, կուսակցական կյանք և կուլտուրայի բաժիններ՝ 27—19—80, գրական աշխատողներ՝ 27—60—64:

Հանձնված է շարվածքի՝ 11.11.81—25.11.81: Ստորագրված է տպագրության՝ 3.12.81: ՎՖ 11317: Ֆորմատ՝ 70×108 1/16: Տպագրությունը՝ բարձր: 3,4 պայմանական տպ. մամ., 9,4 հրատ. մամ.: Տպաքանակ՝ 15.832 Պատվեր՝ 2386:

ՀԿԿ Կենտկոմի հրատարակչության տպարան, Երևան 23, Օրջոնիկիձեի պող. № 2:
Типография издательства ЦК КП Армении.
Ереван-23, пр. Орджоникидзе, 2.

Ինչ կարդալ

Краткий биографический очерк — Леонид Ильич Брежнев. Изд. третье, доп., М., Политиздат, 1981.

Գրքում կոնկրետ օրինակներով ցույց է տրված, որ ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար, ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահության նախագահ Լ. Ի. Բրեժնևի ողջ կյանքն ու գործունեությունը նվիրված է աշխատավոր մարդկանց շահերին: Կոմունիստների համար, բոլոր մայրցամաքների հարյուր միլիոնավոր մարդկանց համար նրա անունը դարձել է լենինյան սկզբունքայնության, հետևողական ինտերնացիոնալիզմի, խաղաղության ու սոցիալական առաջադիմության անձնվեր պայքարի մարմնացում:

Լեոնիդ Իլյիչ Բրեժնևի բազմակողմանի, անխոնջ ու բեղմնավոր գործունեությունը սոցիալիստական հայրենիքին, լենինյան կուսակցությանը, կոմունիզմի իդեալներին անձնվիրաբար ծառայելու ոգեշունչ օրինակ է:

Հայաստանի լենինյան կոմերիտմիության պատմություն *(Հեղ. կոլեկտիվ): Նոր՝ բարեփոխված և լրացված հրատարակություն: «Հայաստան» հրատ., 1981:*

Գրքում արտացոլված է կոմունիստական կուսակցության մարտական ռեզերվի և օգնականի, ՀամԼԿԵՄ-ի ջոկատներից մեկի՝ Հայաստանի լենինյան կոմունիստական երիտասարդական միության անցած 60-ամյա փառապանծ ուղին:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԲԵԿԶԱԴՅԱՆ— Նամակներ, հոդվածներ, փաստաթղթեր: *«Հայաստան» հրատ., 1981:*

Գիրքն ամփոփում է ՍՄԿԿ լենինյան հին գվարդիայի ականավոր գործիչ, ռուսական երեք հեղափոխությունների, Անդրկովկասում սովետական իշխանության հաստատման համար մղված պայքարի ակտիվ մասնակից Ա. Բեկզադյանի՝ Վ. Ի. Լենինին ուղղված նամակները, ինչպես նաև հոդվածներն ու փաստաթղթերը:

А. КАЗНАЧЕЕВ — **В. И. Ленин о политическом руководстве массами в борьбе за социализм** (ноябрь 1917 — 1923 гг.) М., Политиздат, 1981.

Մենագրության հեղինակը ցույց է տալիս Վ. Ի. Լենինի դերը մասսաների նկատմամբ քաղաքական ղեկավարության կարևորագույն սկզբունքների գիտական հիմնավորման ու պրակտիկ կենսագործման մարզում: Գրքում շեշտվում է քաղաքական ղեկավարության մասին լենինյան ուսմունքի հրատապությունը մեր օրերում, երբ կուսակցության պրակտիկ գործունեությունն ուղղված է կոմունիստական հասարակության կառուցման խնդիրների լուծմանը:

С. ТИТАРЕНКО — **Против фальсификации ленинизма.** Критический очерк. М., Политиздат, 1981.

Գրքում վերլուծված են ժամանակակից հակակոմունիստների հարձակումները մարքսիզմ-լենինիզմի վրա, մերկացված են նրանց գործադրած մեթոդները: Հեղինակը համոզիչ կերպով ցույց է տալիս, որ լենինիզմը կենդանի, զարգացող ուսմունք է, որը վճռորոշ ազդեցություն է ունենում հասարակական զարգացման վրա:

Վ. ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ— Կազմակերպված հանցագործություն ԱՄՆ-ում: *Իրադարձություններ, փաստեր, փաստաթղթեր: «Հայաստան» հրատ., 1981:*

Գրքում ներկայացվում է ԱՄՆ-ում կատարվող հանցագործությունների ընդհանուր պատկերը, բացահայտվում ամերիկյան մաֆիան, որը շաղկապված է բիզնեսի հետ և ներգործում է պետության քաղաքական մթնոլորտի վրա:

Ռ. ԻՇԽԱՆՅԱՆ— Հայ գիրքը: *1512—1920: Ե., ԳԱ հրատ., 1981:*

Գրքում օգտագործված են գերազանցապես բանասիրությանը դեռևս անծանոթ նոր նյութեր, փաստեր ու իրողություններ: Ներկայացված է հայ գրքի և տպագրության ավելի քան չորս հարյուր տարիների պատմությունը:

Գինը՝ 20 կ.
Индекс 77783
ISSN 0130—8114

Գիտության և տեխնիկայի նորություններ

ՈՒԼՏՐԱՁԱՅՆԱՅԻՆ ՀԵՐՁԱԳԱՆԱԿՆԵՐ

Վ. Պ. Վոլոգդինի անվան բարձր հաճախականության հոսանքի համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտում մշակվել է միկրովիրահատական նոր սարք։ Դրա օգնությամբ կարելի է ո՛չ միայն կտրել, այլև հաջողությամբ միացնել կենդանի հյուսվածքները։ Օրինակ, ակնաբուժության մեջ հնարավոր է կատարել եղջերաթաղանթի, սկլերայի (սպիտապատյանի) նրբագույն կտրվածքներ, միացնել ամենամանր արյունատար անոթները։ Նման հերձագանակի տրամագիծն ընդամենը 0,8 միլիմետր է։

Ուլտրաձայնային տատանումների գեներատորը տրանզիստորային է։ Միացնելուց անմիջապես հետո այն ուլտրաձայն է «հաղորդում» գործիքի ծայրին և կարող է գործել տարբեր ռեժիմներում՝ իմպուլսներով ու անընդմեջ։

Վիրահատությունների համար ուլտրաձայնային սարքեր է թողարկում Ուլյանովսկի սարքաշինական գործարանը։

ՀԵՏԱԶՈՏՄԱՆ ՆՈՐ ՄԵԹՈԴ

Հայտնի է, որ մարդկային մարմնի հյուսվածքներն արձակում են անտեսանելի ճառագայթներ, որոնց ուժը պայմանավորված է օրգանիզմի վիճակով։ Օրինակ, բջիջների վերածնման ժամանակ ճառագայթումը նորմայից ցածր է, բորբոքային պրոցեսների դեպքում՝ բարձր։ Սովետական գիտնականներն ստեղծել են հեմոլյումինամետր, որը նշում է արյան պլազմայի գերթույլ ճառագայթների բացառիկ քվանտները։ Համաշխարհային բժշկական տեխնիկայում եզակի սարքը հնարավորություն է ընձեռում մի շարք հիվանդություններ ախտորոշելու ավելի արագ, քան հետազոտման ավանդական բիոքիմիական մեթոդները։

ՈՒՐԱՆ ԾՈՎԻՑ

Սիկոկու կղզում (Ճապոնիա) կանգնեցված է ծովաջրից նոր մեթոդով ուրան կորզելու փորձասարք, որը, ինչպես հաղորդում է Կիոդո Ցուսին գործակալությունը, զգալիորեն արդյունավետ է մինչ այդ գործարկվող այլ մեթոդներից, մասնավորապես տիտանի օքսիդի օգնությամբ կորզելու մեթոդից, որը հնարավորություն է ընձեռում մեկ գրամ կլանիչով հավաքել միայն 0,2 միլիգրամ ուրան։ Նոր մեթոդը հենվում է ակրիլային մանրաթելի և ալկալիով մշակված ամիդոքսիմի համակցության օգտագործման վրա։ Տասն օր շարունակ ջրում մնալուց հետո այդ կլանիչի մեկ գրամը կարող է հավաքել չորս միլիգրամ ուրան։

ԳՐԱԳԵՏ ԳՐԱՄԵՔԵՆԱ

Գիսեն քաղաքի (ԳՖՀ) համալսարանում ստեղծվել է գրամեքենայի վրա մեքենագրած տեքստի ճշտությունը հսկող էլեկտրոնային սիստեմ։

ԷՀՄ-ի հիշողության մեջ մուծված է բժշկական տերմինների բառարան (նախնական փորձերի համար ընտրված է բժշկությունը, քանի որ սխալը բժշկական տեքստում երբեմն կարող է ճակատագրական լինել)։ Մեքենան ստուգում է մեքենագրած ամեն մի խոսք և միայն դրանից հետո կարելի է մեքենագրել թղթի վրա։ Այդ կատարվում է այնքան արագ, որ մեքենագրուհին գրեթե չի նկատում դադարը։ Եթե ԷՀՄ-ը, ստուգելով հերթական բառը, իր հիշողության մեջ չի գտնում դրա նման որևէ բառ, ապա կարող է վերահարցնել մեքենագրուհուն։ Իսկ եթե նա հաստատում է գրվածի ճշտությունը, մեքենան հասկանում է, որ հանդիպել է նոր, իրեն անծանոթ տերմինի և թույլ է տալիս այն մեքենագրել թղթի վրա, միաժամանակ նոր բառը մուծում է իր հիշողության մեջ։